ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ YAYINLARINDAN No. 188

Georges BURDEAU

Paris Hukuk Fakültesinde Profesör

Mısır'daki Yüksek Fransız Tetkikler Enstitüsü Müdürü

DEMOKRASİ

— SENTETİK DENEME —

Prof. Dr. BÜLENT NURİ ESEN

tarafından

Türkçe'ye çevrilmiştir.

Ajans Türk Matbaası

1964 Ankara

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇEYE ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ VII

GİRİŞ 1

I. — HÜRRİYETİN YORUMLANIŞLARI 5

II. — DEMOKRASİNİN HALKI 11

III. — HALKIN İKTİDARI 19

I. Milletin iktidarından gerçek halkın iktidarına 19
II. Yönetilen demokrasi ve yöneten demokrasi 26

IV — SİYASİ DEMOKRASİDEN SOSYAL DEMOKRASİYE 33

I. Sosyal demokrasinin temeli 34
II. Sosyal demokrasinin hedefi 36
III. Sosyal demokrasinin gerçekleşmesi 38

V. — DEMOKRASİNİN SOSYALİZASYONU VE SİYASİ HAYAT ŞARTLARINDA DEĞİŞMELER 45

I. Evrensel siyasetleştirme 45
II. Ferdî özerkliğin sönüşü 49
III. Siyasî partilerin değişmesi 51

IV. — ÇOKÇU DEMOKRASİ 57

I. Rejimin felsefesi 58
II. Çokçuluğun sapmaları 63

VII. — MARKSİST DEMOKRASİ 71

VIII. — HÜKÛMET TEKNİKLERİ AÇIK İKTİDAR 85

I. Halk iradesinin ifâdesi 87
II. Muhalefet 90
III. Hükûmet görevinin kullanılması 95

IX. — KAPALI İKTİDAR 99

NETİCE 109

TÜRKÇEYE ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Profesör Burdeau, yirminci yüzyıl ortasının en ünlü siyasi bilim hocalarından biridir. İçinde yaşadığımız devrin büyük siyasi bilim müellifi de o dur.

Ciltler tutan eserleri arasında (Demokrasi) adını taşıyan bu kitabı tekmil diğer eserlerine tercih eder.

Gerçekten, (Demokrasi), Georges Burdeau'nun siyasi bilim alanındaki fikirlerini özünü taşıyan kitaptır.

Kitabın yayınlanmasından henüz bir kaç yıl geçmiş olduğu halde, müellif bana metinde tek kelimeyi dahi değiştirmek lüzumunu duymadığını ifade etmiştir.

Profesör Burdeau, bir çok dile çevrilmiş bulunan (Demokrasi) sinin türkçeye çevrilmesini benden istedi. Bu arzusunu gurur ve endişe ile kabul ettim.

Gururula kabul ettim, zira bu küçük, lâkin pek önemli eserin türkçeye çevrilmesi görevi bana haklı bir şeref veriyor.

Endişe ile dolu idim, çünkü müellifin fikirlerini nakil kolay olmadığı gibi, eserin dili ve üslûbu da sayısız güçlükler ortaya koymakta idi.

Çeviride üç esasa bağlı kalmağa çalıştım : müellifin beyan tarzını aynen muhafaza etmek, kendi dilinde yazarken kullandığı tekmil kelimeleri karşılamak, ve türkçe yazmış olsaydı kullanacağı deyimler neler olabilecek idi ise onları bulup kullanmak.

Eser, aslında ağır bir eserdir, Burdeau'nun marifeti, çetrefil konuları ilk görüşte basit sanılabilecek bir kılığa sokmasını bilmesidir. Lâkin, her bir cümle içinde, bir fikir diğer bir

fikri ve hatta diğer bir çok fikirleri kovalar. Yazar, cümlelere bakmaz, fikirlere ehemmiyet verir. Onları tek tek değil, demet demet sunar. Adeta, fikir bitmeden cümle de bitmez. Onun için, kitapta kısa cümle sayısı pek azdır. Cümleleri, Türk okuyucu için bölmek, parçalamak düşünülebilirdi. Fakat, o takdirde, hem müellife şeklen sadık kalınmayacak, hem de fikirler kopmuş olacaktı.

Baştan sona öğretici ve bir büyük siyasi hukuk âliminin ana düşüncelerini yansıtan (Demokrasi) Türk okuyucusu için meçhul kalamazdı. Türkçe olarak okunamaması büyük eksikti. Çeviri, bu eksikliğe cevap verebilirse, çevirene ne mutlu!

Ankara, Kasım 1963 *B. N. E.*

GİRİŞ

Bugün demokrasi bir felsefe, bir yaşayış tarzı, bir din ve, sanki bunların yanı sıra, birde hükûmet şeklidir. Bu derece zengin bir mâna demokrasinin aslından geldiği kadar insanların daha mükemmel bir hayat ümidini bağlamakla edindikleri kanaatten geliyor. Demokrasinin gerçek tarafı ile inanış yönünü birbirinden ayırmak, yalnız ona hayat veren dinamizmi değil, fakat olumlu müesseselerini dahi anlaşılmaz hale sokmağa varır, zira bu müesseseler ancak yaşatmakta oldukları mistik ölçüsünde mâna taşırlar.

Demokrasi hâdisesinin genişliği ve kesafeti müşahedeciyi mütemadiyen bir açıdan ötekine geçmeğe ve bu yüzden görüşlerini, metodlarını ve müracaat mihrakı vazifesi gören değerleri değiştirmeğe zorlayarak incelemeyi imkânsız kılmak tehlikesini doğurmaktadır. Müşahedecinin demokratik zihniyetin nasıl teşekkül etmiş olduğunu anlamak için yerine göre tarihci, sosyal gurupta kökleşmesini tetkik için sosyoloğ, gelişmesine tesir eden maddî âmilleri izah için ekonomici, fertlerin telâkki tarzlarına göre beslenmekte olduğu enerji kaynağının ne olduğunu kavramak için psikolog, sistemlerin ve doktrinlerin in'ikâsını tahlil için siyaset nazariyecisi, nihayet somutlaştığı özel ve siyasal müesseseleri tarif için hukukçu gibi hareket etmesi gerekmektedir. Bilimsel uzmanlaşmaya böylesine aykırı bu çeşit bir yetkiler karışımı demokrasinin bütününü incelemeğe girişen kimseyi cesaretsizlendirmeğe yeter.

Bununla beraber, araştırıcının takdire değer ihtiyatını ifade eden bu ilk intiba, demokrasinin sadece bilimsel tahlil konusu olmadığı, fakat aynı zamanda, milyonlarca insan için bir arada yaşama tarzı, ve her biri için, insanlık eğilimlerine cevap veren bir imkân olduğu nazara alındığı anda, yerini da-

ha uyandırıcı bir intibaa bırakmaktadır. Demokrasi bugünkü halini bu insanlara borçludur; bu kimseler siyasî bilim uzmanı değil iseler de inşa ettikleri rejimin geleceği kendilerine bağlıdır.

Bu yönden bakılınca, sentez, yalnız makul hale gelmekle kalmamakta, aynı zamanda meşru olmaktadır. Mesele, demokrasi kavramını özel bilim kollarının çoğu zaman içinde hapsettikleri tekelcilikten sıyırmak, demokratik tatbikata politikacıların bulandırmaya meyletikleri anlamını iade etmek, kısacası, en sonunda memnunluk verici işleyişi herkesin şuurlu katılmasını farz ettirdiği için mekanizması her fert tarafından bilinebilecek ve bilinmesi gereken birlikte yaşama tarzını esas verilerine bağlamaktır. Görülüyor ki, bu küçük kitabın, demokrasiyi, onun münakaşasını yapmakta olan nazariyecilere değil, lâkin onu gün begün zahmetlerine ve ümitlerine katarak yaşayan ve yaşatan iyiniyet sahibi insanlara anlatmaktan başka iddiası yoktur. Böyle bir maksat demokratik müesseselerin somut düzenlenmesi ile ilgili teknik tartışmaları tabiatiyle bir yana bırakmaktadır. İhtimal, bazıları bu susuşta yalnız bir eksiklik değil, bir kaçamak göreceklerdir. Bana kalırsa, bir demokratik rejimin kurulması ve dürüst işlemesi hususlarının karşılaştığı derin güçlükleri, anayasal teknik problemler haline sokmayı iddia etmek, bilâkis, daha vahim bir tabansızlık örneği vermek demek olur. Demokrasiyi meydana getiren bir anayasının maddeleri, ve hele bir bakanlar kurulunun kuruluşuna veya devrilmesine dair olan siyasî teamüller değildir. Gerçi, usuller önemsiz sayılamaz ve bunlar arasında uygulanmaları veya savsanmaları rejimin ruhunu değiştirmeğe kâfi gelenler mevcut olduğu malûmdur. Lâkin, her şeye rağmen, meselelerin önemini tâyinde bir derecelenme vardır. Çağımızın ön safta gördüğü meseleler hukukî formüllerin düzenlenmesinden ziyade demokratik birlikte yaşama tarzının beşerî, sosyal ve ekonomik verileridir. Liberal devirde, siyasetin insan faaliyetlerinin nispeten mahdut bir sahasını ilgilendirdiği bir zamanda demokrasi, anayasa hukuku çerçevesine sokulmaya razı olmakta mahzur görmiyordu. Bugün ise, durum değişiktir, zira, siyasî tercihler içimizden her birinin topyekûn kaderini kucaklamakta olduğuna göre, hukukî teknik ortaya koymuş olduğu hal suretlerine topluluğun katılması öl-

çüsünde mâna ifade eden ve sağlamlık gösteren bir üst yapıdan başka bir şey değildir. İmdi, şeklî kuralın bu katılmadan faydalanması ancak her beşer kişisi için gerek tasavvur ve inançlar manevî seviyesinde, gerekse arzu ve ihtiyaçlar maddî seviyesinde bir sıra soruyu karşılamağa elverişli temel düsturların kabul edilmiş olması ile mümkündür.

Bu düsturları tâyin eden veriler nelerdir ? İnsanlar bunları nasıl yorumlamaktadır ? Tarihî değişmeleri ne olmuştur ? Müesseseler tarafından nasıl gerçekleştirilmektedirler ? Bu sorular demokrasi kavramının her türlü derinliğine tahliline hâkim olan sorular olarak gözükmektedir. İncelenmeleri, ortaya konuşları tarzında olduğu kadar verilen cevaplarda da ciddi aykırılıklar meydana çıkarmaktan geri kalmayacaktır. Bu aykırılıkları göstermekteki ısrarımızın bir kötüleme maksadına dayanmadığını söylemeğe lüzum yok. Israrımızın maksadı demokrasinin özünde mevcut güç rejim olma vasfını belirtmektir. İdare edenler için güç oluşun isbat edilmeğe hiç de ihtiyacı yoktur; lâkin demokrasi, Rousseau'nun ancak bir ilâhlar toplumunda mükemmel olabileceğini tasavvur ettiği son derece saf ve son derece çeşitli niteliklere sahip olmaları gereken idare olunanlar için de güçtür. Bununla beraber, şayet bu ideal mükemmeliyet bir yana bırakılacak olursa, rejimin zaafları, birbirine aykırı eğilimlerden gelen istekler, gayeleri yönünden taşımakta olduğu endişe; bir de amaçları ile gerçekleştirmeleri arasındaki ölçüsüzlük, demokrasi ile bugünkü halleriyle insanlar arasındaki uygunluğu - ve hattâ ahengi - isbat etmektedir. Demokrasi, hayatın tecrübesi karşısında XVIII inci yüzyıl filozoflarının onu asîlleştirmiş olan vasıfların ulviyetini kaybetti, henüz ıssız bir mâbette bir heykelden başka bir şey olmadığı halde, bugün, yaşayan insanların huzursuz çehresini taşıyor. Eğer zaman zaman benzetiş bize aykırı geliyorsa, ilk ağızda suçlandırılmak gereken bizzat kendimiz değil miyiz ?

I. HÜRRİYETİN YORUMLANIŞLARI

Akıl yönünden olsun, fiilen olsun demokrasi ayrılmaz bir şekilde hürriyet fikrine bağlıdır. Halk tarafından halk hükûmeti tarzındaki en basit ve aynı zamanda en muteber tarifi ancak kabul etmediği şeye, yani halktan gelmeyen bir otoritenin iktidarına nisbetle tam anlamını kazanmaktadır. Görülüyor ki, demokrasi her şeyden önce hürriyeti siyasî münasebet içine, yani siyasî bakımdan teşkilâtlanmış her topluma has olan emir verme ile emre uyma arasındaki bağlantılar içerisine sokmak isteyen hükûmet sistemidir. Burada otorite şüphesiz mevcuttur, lâkin o suretle düzenlenmiştir ki, kendisine tabi olanların katılmasına dayandığı için hürriyetleri ile bağdaşmakta devam etmektedir.

Bu bakımdan hür insan haysiyetini siyasî düzene temel olarak ileri süren yalnız o olduğuna göre, taraftarlarına demokrasinin diğer hükûmet çeşitlerine üstünlüğünü iddia etmek imkânını veren manevî değeri belirmektedir. Gerçi, pek çok kötü itiyatlarla yanlış tefsirlere uğramış olan bu mülâhazaya bugün ihtiyatla bakılmaktadır. Lâkin, unutmamalıdır ki, aynı mülâhaza, yüzyıllar boyunca demokratik düşüncenin yayılmasında en tesirli âmil olmuştur. Ortaçağ kilise hukukçularından XVIII inci yüzyıl filozoflarına kadar gerek siyasete ait ana eserlerde, gerek fırsat düştükçe yayınlanmış risalelerde bir tek leit-motiv yer almaktadır : Halk, hükümdarlar için değil, fakat hükümdarlar halk içindir. Bunun idare edilenlerin şahsının idare edenlerin menfaatinden üstün olmasından ve otoritenin, lüzumlu olmakla beraber, kendini hüccetsiz ve şartsız kabul ettiremiyeceğinden başka bir mânası olabilir mi ? Sonra, 1789-1791 haklar demeci «insanlar hakca hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar» hükmünü koyarken aynı zamanda hem hürriyetin müteal oluşunu, hem de siyasî müesseselerin,

iktidarın kullanılmasında yaratacağı güçlükler ne olursa olsun, hürriyetin müteal oluşuna kendini uydurması mükellefiyetini anlatmış olmuyor mu ?

Bununla beraber, demokrasinin halihazır mânasını anlatmak için demokratik prensibi insan hürriyeti fikrine bağlamak yetmez. Bir de hürriyetin muhtevasında ısrar etmek icap eder. Gerçekten, hürriyetin çeşitli ve aralarındaki rekabetin demokrasi kavramının sebep olduğu nazarî tartışmaların olduğu kadar, bu kavram yüzünden toplumların halen içinde bulundukları tarihî dramın da, menşeini teşkil ettiği söylenebilecek, kâh birbirine zıt, kâh yekdiğerini tamamlayıcı yorumlanışları mevcuttur.

Hürriyetin ilk telâkki şekli onu özerklikle bir tutandır. Bu özerklik-hürriyet baskı yokluğu olarak, bedence ve ruhca bir bağımsızlık duygusu şeklinde belirir. Şüphesiz, niteliği ondan faydalanan ferdin verdiği mânaya göre, kullanış tarzına ve bu niteliğe kattığı sorumluluk unsuruna göre değişmektedir. Lâkin, bu hürriyet her zaman bir imkândır, zira insanın kendi kendisine hüküm edebilme yetkisidir. İmdi, bu özerklik sağlam olmadığı için insanlar, kendi hallerini düşündükleri günden beri, onu tehdit altında bulunduran tekmil tehlikelere karşı değilse bile, hiç olmazsa siyasî bir otoritenin bizatihi var oluşundan doğan tehlikelere karşı, teminat altına almağı düşünmüşlerdir. Böylece, iştirak-hürriyet adı verilebilecek ve idare edilenleri iktidarın kendilerine keyfî tedbirler yüklemesini önlemek için onun kullanılmasına iştirak ettirmekten ibaret olan diğer bir hürriyet telâkkisi doğmuştur.

Siyasî hakları dolayısiledir ki fert, devlet idaresi görevine iştirakini sağlamaktadır. Bu takdirde, demokrasinin siyasî hürriyet rejimi olduğu, çünkü bu rejimde otoritenin mükellefiyet altına sokmakta olduğu kimselerin iradelerine dayandığı söylenir. Ancak, bu siyasî hürriyetin mânasını anlamak - ve bu suretle demokratik fikrin gelişmesini anlaşılır hale sokmak için - ilk telâkki şekline göre hürriyetin bizatihi bir gaye olmadığını belirtmek fevkalâde önemlidir. Siyasî hürriyet sadece idare edilenlerin özerkliğini teminat altında tutmak maksadiyle kurulmuştur. Temel hürriyet, beşer yaradılışının kendi kendine hükmetme, hareketleri seçme, sorumluluk özel-

liklerini taşıyan hürriyettir. Esası, beşer yaratığının özünde bulunan bu hürriyete nispetle insan hürriyeti bir siyasî düzen isterlerini bağdaştırmağa yarayan teknik bir alet, koruyucu bir cihazlar bütünü, bir hükûmet formülüdür. Bundan siyasî hakların bizatihi bir gaye teşkil etmediği çıkar. Siyasî hakların faydası törelerin eksikliğini gidermelerindedir. Yaşadığı devirde liberal doktrinin en yetkili tercümanı olmuş olan bir müellif, «töreler ilerleme yönünde geliştiği zaman sözüm ona siyasî hakların önemi azalır; bu hakların kamu efkârı kayguları arasında ilk plâna geçmesi, ve medenî haklara üstün gelmeğe başlaması bir sapmanın ve geçmişe doğru bir gerilemenin kesin işaretidir» (1), diye yazıyordu.

Demokratik fikrin ağır meydana geliş tarihinin tekmil safhaları, özerklik-hürriyetin iştirak-hürriyete zaman bakımından önceliği ile beraber aklî bakımdan üstünlüğünü belirtmektedir. Hükûmet sistemi olarak demokrasi öncesinde beşer kişisi ana hürriyetinin tanınmış olduğu uzun bir ruhî kurtuluş çabası görülür. Ortaçağ düşüncesinin gelişmesinden bu yana fikrî ilerlemeyi meydana getirmiş olan büyük hareketlerin her biri insanın hür mahlûk oluşu niteliği şuurunu kuvvetlendirmek sonucunu doğurmuştur. Machiavel, düşünceyi esir tutan ahlâkî veya dinî mütearifelerden kurtarmakla yolu açıyor. Gerçi, Floransalı nazır bir istibdat methiyesine varıyor; fakat istibdadın dayanağı sadece fiilî kudret olduğundan, artık insan, hürriyeti arayışında ruh için din mezheplerinin baskısından daha az kötürümleştiren bir kuvvet mukavemeti ile karşılaşmaktadır. Rönesans ve Reform bu kurtuluşun peşindedirler. Birincisi, tarihe condottiere'nin tatbikat ve başarı ile desteklenen hürriyetini yerleştirir; ikincisi, sadece bir kısım kimselerin imtiyazı olan şeyi herkese sunar. O zamana kadar fatihlerin tekelini kendilerinde gördükleri hürriyeti genel olarak insana teşmil eder. Kaba ve sorumsuz hareketler hürriyeti yerine, hıristiyanın tanrı buyruğu ile aydınlanmış şuurunda bulduğu ruh hürriyetini getirir. Hıristiyan ümanizması Erasme ve Thomas Morus ile bu hürriyeti alçanmaya asla

(1) Ch. Beudant **Le droit individuel de l'Etat**, Paris, 1891, s. 125. (Çevirenin notu Beudant'ın eserinin adı zuhulen yanlış yazılmıştır. Doğrusu, **Le droit individuel et l'Etat** olmak gerekir).

razı olmayan bir zekâya bir ruha perçinleyerek ona zamanla aşınmayacak temellerini verirler. Ve, hemen hemen aynı sıralarda Luther bu iç hürriyetini dünya kudretlerinin teeşbbüslerinden masun hale sokar, Calvin de onu toplumsal düzenin gerekli gördüğü disiplinlere bağlayarak iç hürriyetinin hiç bir suretle muarızlarının iddia ettikleri anarşi tohumunu teşkil etmediğini isbat eder.

Bu zamandan itibaren liberal düşünce kaynakları artık kurumıyacaktır. XVI ncı yüzyıl buhranı, olaylar alanında bir yenilgi şeklinde sonuçlandırılabilir. Lâkin, fikirler sahasında hürriyeti savunmak için biri ötekinin yerini alacak iki büyük akıma vücut vermiştir Püritanizm ve rasyonalizm. Püritanizm sayesinde hürriyet - katı, bütün bütüne ahlâkî ve ağır bir sosyal gelenekcilikle çevrilmiş bir hürriyet - Amerika'daki İngiliz sömürgelerinde sığınak bulacaktır. Rasyonalizm sayesinde ise, aydınlıklar asrının havasını teşkil etmiş olan kurtuluş havasında fikirleri ve töreleri fethedecektir.

Hürriyetin bu yayılışı reddedilemez gibi görünmekte ise de, onu harekete getiren ve yönelten enerjinin münhasıran beşer mahlûkunun özerkliğinden geldiğine dikkat etmelidir. Kendilerini tedricen tanıtan haklar, ferdin yaradılışına medyun olduğu yetkilerdir. Hükûmet rejiminin ferdin ondan istifadeyi muhafaza etmesi şeklinde düzenlenmesi fikri, ancak sonradan, daha önce mevcut bir hürriyetin siyasî müeyyidesi olarak ortaya çıkıyor. Siyasî hak fert hürriyetine sırtını dayamıştır, ancak onunla izahını bulur ve ancak onun gelişmesini sağlamaktan başka gayesi yoktur. Fransız İhtilâlinin siyasî felsefesi baştan başa siyasî hürriyetin ferdîn medenî veya şahsî hürriyetine bu tabi oluşu fikrine dayanır.

Yalnız, iktidarın kullanılmasına katılmak hakkı siyasî hürriyetin, gayesi ne kadar asîl ve cömert olursa olsun, belirli bir gayeye tabi olması ile kolayca bağdaşmayan bir dinamizmi gerektirir. Ve, hakikaten, idare edilenlerin hükûmet cihazına hâkim oldukları andan itibaren artık iktidarı önceden mevcut bir hürriyete tabi kılmak değil, lâkin bir gerçek hürriyet yaratılması aleti haline getirmek ister.

Çünkü, artık demokratik müesseselerin genelleşmesi, idare edilenleri bu müeseselerin başlangıçta dayanmakta olduk-

ları hürriyet telâkkisini gözden geçirmeğe sevketmiştir. O vakit, eskidenberi kabul edilmiş olan hürriyet yorumlanışı ile taban tabana aykırılık içinde yeni bir hürriyet yorumlanışı belirmiştir. İnsan yaratıkları muazzam kütlesi için yaradılışlarına bağlı bir nitelik gibi telâkki olunan hürriyetin, ondan fiilen faydalanma durumunda olamadıktan sonra, kuru bir ayrıcalıktan başka bir şey olmadığının farkına varılmıştır. Fikrini ifade etmesi insanı sosyal bir afaroza maruz bırakmakta ise, düşünmekte serbest olmasından; ekonomik durumu çalıştıranın kanunu önünde eğilmeğe mecbur kalmasını gerektiriyorsa, iş şartlarını tartışmakta serbest olmasından; günlük ekmek tasası tekmil vaktini almakta ise, eğlencelerini düzenlemekte serbest olmasından; maddeten en az geçim imkânından yoksun ise, herkese açık bir evren kültürü ve temaşası ile kişiliğini geliştirmekte serbest olmasından ne çıkar... ? Klâsik felsefenin insan mayasında varlığını tanıdığı hürriyet ile yaşayışının kendisini içinde tuttuğu her günkü esirlik arasındaki zıddiyet, beşer tabiatına kazılmış olduğu iddia edilen bu hürriyeti bir yalan diye ilâna varıyordu. Gerçek olan, hürriyetin, korunması gereken önceden mevcut bir veri olmadığı; fethedilmesi gereken bir yetki olduğudur. Hürriyet kavramı yerine bir kurtuluşu bekleyiş geçmiştir.

Bu yeni görünüşte tekmil sosyal düzen ve onunla birlikte demokrasinin mânası yargılanmaktadır. Sahip oldukları hürriyetlerden faydalanmayı fertlere sağlamağa mahsus siyasî rejim iken ,demokrasi, onlara henüz sahip olmadıkları hürriyetlerin kullanılmasını sağlamak amacı ile hükûmet kudretinin organizasyonu haline gelmektedir. Demokrasi, hür bir evrenin yöneltilmesi tarzı idi. Şimdi, insanın kurtuluşuna şahit olarak bir dünyanın yaratılması aleti olmuştur.

II. DEMOKRASİNİN HALKI

Siyasî hürriyet özerklik - hürriyetten doğmakta ise ,ve şayet kurtarıcı hürriyet de iştirak-hürriyetten çıkıyorsa bunların bağlantısında, sonra da aykırılığında siyasal bilim nazariyecilerince tasavvur olunmuş basit bir kavramlar oyunu görmemelidir. Tesirlerini küçümsediğimden değil, lâkin başarıları önceden var olan sosyal bir veriyi gerçekleştirmekteki ustalıklarından geldiği için, nazariyecilerden burada az bahsedeceğim. İmdi, yerim ölçü ile verildiği için esas üzerinde, yani demokratik fikrin teşekkülüne tesir etmiş olan ve gelişmesini sağlamakta devam eden psikolojik, tarihî, ekonomik ve sosyal âmiller bütünü üzerinde duruyorum. Doktrinler bu esasın taşımakta olduğu kuvvetleri ortama açıklıyor, fakat o kuvvetleri ilk önce ortamda keşif ve izah etmek gerekir. Özellikle hürriyetin uğradığı değişmeler için böyle yapılmalıdır. Hürriyetin görünüşlerinden her birine o görünüşte hürriyet hakkında taşıdığı fikri ve ondan beklediği menfaati gören bir toplum tekabül eder. Bu da şu demektir ki, hürriyet kavramı çizdiğimiz değişikliklere uğramışsa, bu, hürriyet sahibinin bizzat yenilenmiş oluşundandır.

Böylece, klâsik tarif üzerine yüklenmiş kararsızlık anlaşılır : Halk tarafından halk hükûmeti, zira, hükûmet eden daima halk ise, bu her zaman aynı halk değildir.

Yeni çağlarda ilk defa olmak üzere XVIII inci yüzyılda Birleşik Devletlerde ve Fransa'da halk hükûmetini sağlamağa mahsus siyasî müesseseler kurulduğu zaman, egemen olduğunu ilân eden o halk, devlet ülkesi üzerinde yaşayan fertler toplumunun vücuda getirdiği sosyolojik gerçekle kendini asla aynı şey saymamakta idi. Gerçi, halk egemenliği ilân edilmiş - ve ,bir dereceye kadar gerçekleşmişti - lâkin, egemenlik yetkilerinin kendisine verilmiş olduğu halk o şekilde tarif edil-

mekte idi ki, onları gayelerine aykırı olarak kullanmağa teşebbüs edemiyecektir. Daha önce gördüğümüz gibi, siyasî otoritenin baskı yapmasını önlemek suretiyle fert hürriyetlerini korumak gerekiyordu. Bununla beraber, iktidarın sahibi olunca, bu defa halk tıpkı bir hükümdar veya bir oligarşi gibi, iktidarı bir baskı aleti haline getirebilecekti. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için, halk diye, hürriyeti ihlâle mahiyeti itibarile muktedir olmayan bir kudret kasdetmek lâzımdı. İhtilâl düşüncesi, fert hürriyetlerinin korunmasını hedef tutan bir halk kavramının tarifine çalışmış, böyle bir kavramın resmileşmesi ile kendi saltanatının devamı sağlanacağından burjuvazya sınıfı da menfaattar sıfatı ile, onu desteklemekte bulunmuştu.

İhtilâlin iktidara geçmesini kararlaştırdığı halk, vatandaşlardan kurulu bir halktır. Vatandaş ise, benciliği, ihtirasları, toplumun daimî menfaatleri karşısındaki fikir körleşmesi ile bütünündeki ferdin kendisi değildir. Akıl ile aydınlanmış, sınıf ön düşüncelerinden ve ekonomik durumuna bağlı kaygılardan azade, kamu işinde şahsî tercihlerini bir yana bırakarak fikir söylemeğe muktedir, kısacası, bilhassa menfaat gözetmeyişi eğemenliğinin ihtiyatlı kullanılmasının bir teminatı olduğu için kendisine eğemenin üyesi vasfı verilen, bir nevi lâik evliya olan insandır. Sıfatını kendisine tanınmış siyasî haklara borçlu olan bu vatandaş, o devir felsefesinin şahsın özerklik-hürriyeti meydana getiren tekmil hakların sahibini görmekte olduğu aynı soyut, maddî olmayan ve âlemşumül varlıktır. Vatandaş, tabiatın tesadüflere bağlı olmayan bir hürriyet balışetmiş olduğu, ve bu hürriyetin tek başına hizmetkârı gibi hareket ettiği nisbette siyasî iktidarın kullanılmasına katılması istenen insandır.

Bu vatandaş telâkkisinin rasyonalist felsefenin kabul ettirmiş olduğu insan fikrine neler borçlu olduğuna işaret etmeğe lüzum dahi yoktur. XVII nci yüzyıl, halkın bundan böyle yükleneceği siyasî görev hakkında onu gözü dönmüş kütle veya istifadeye susamış kalabalık ile karıştıracak kadar yüksek bir fikir taşımakta idi. Bununla beraber, gerçek ferdin bir vatandaş varlığı taşımakta oluşu diğer bir endişe ortaya koymuştur. Bu hal şiddetle demokrat olmalarına rağmen Montesquieu'nün, Voltaire'in, Mably'nin ve bizzat Rousseau'nun siyasî

mülâhaza ve faaliyet alanında gerçek halka, aşağı tabakaya karşı beslediklerı çekingenliği isbat eder. Kudretini tasavvur etmekte olduğu bu halkın korkusu altındaki burjuva düşünce, onun kendisi için teşkil ettiği tehdidi, tehlikeli gerçekliğini yumuşatıcı bir kavramın soyutluğunda boğarak uzaklaştırmak ister görünmektedir. Vatandaşlardan mürekkep bu halkın hakiki halktan daha gerçek olduğuna inanılır olmuştur, zira, nitekim Rousseau da açıkca söylüyor, vatandaşta fert sosyal hayat şartlarının soysuzlaştırdığı, çürüttüğü, alçadığı öz safiyetini yeniden bulmaktadır. Halk, saf ve kendisine beslenen imana lâyık olarak ortaya çıkarılmak için, âdi ve çirkin insanlığından kurtarılmaktadır.

Vatandaşın çehresi böylece çizilince, halk kavramının belireceği hatlar kolaylıkla birleşmektedir. Bunlar, klâsik demokrasi teorisinin halkı eğemenliğin sahibi olarak tarif için ele aldıklarıdır. Fransız anlayışında bu inşa millet kavramı ile izah edilmektedir. Bu kavramın esas vasfı sosyolojik gerçek karşısındaki tam ilgisizliktir. Gerçekten, bu tarzda anlaşılışı ile halk topyekûn, farklılaşmamış ve muhteşem surette birlikci bir varlıktır. Bu kavram hakiki toplulukta fertleri parçalayan, ayıran veya karşı karşıya getiren her şeyi : doğuşu, sosyal durumu, geçim kaynaklarını, zevkleri, imkânları bir yana atmaktadır. Vatandaşlardan meydana gelen halk denince birbirinin aynı varlıklardan mürekkep bir halk, yani sınıfsız bir halk kast edilir. Kurucu Mecliste Target, «artık herkes, asker, din adamı, kanun adamı, tüccar, çiftçi ön yargılarını bırakıp sadece vatandaş haline gelmeli» diyordu. Fertlerin, vatandaşlık denen bu tek adlandırmada birleştirilmesi ile zümrelerin ve sınıfların veya, o devirde dendiği gibi, (yıkıcı hizipler) in kuruluşunu ancak izah eden körü körüne davranışdan, ortaklaşa menfaatlerinin takdir olunmayışından kurtarıldıkları sanılmakta idi.

Bu mütecanis halk kavramı ayrıca her türlü sayı mülâhazasını da nazara almamaktadır. Halkın otoritesini meydana getiren, ihtiva ettiği fertler sayısı değil, bir araya getirdiği vatandaşlar sayesinde hür varlıklar iradelerinden husule geldiği için tartışılamıyacak olan bir iktidarın onda yerleşmiş olduğu vakıasıdır. Bu suretle halk, yapısına veya sayıca kuvvetine değil, lâkin soyut, ölçülemez bir nitelik olan eğemenliğine borçlu

bulunduğu bir sıra yetkinin âdeta sihirli dayanak merkezi olmaktadır. Ansiklopedistler ve Rousseau için olduğu gibi Amerikan Cumhuriyetinin babaları için de, demokrasi kurucularına hiç bir fikir halk ile kütle kavramlarını aynı saymak fikri kadar yabancı gelmemiştir. Halk kavramının hukukî-siyasî inşası ile sayı arasında hiç bir ilgi bulunmadığındandır ki, İhtilâl öncesi düşüncesi durmadan kayıtsız şartsız çoğunluk kanunu demek olmayacak bir halk iradesi tasarlamakla uğraşmıştır. Bu arada, sayının halkı «meydana getirme» mekte olduğu içindir ki, millî eğemenlik vergiye bağlı oylamadan kurtarılabilmiş, ve sayı kanunu itaatin pek basit bir ispatı gibi göründüğünden, Rousseau bunu yumuşatarak genel irade teorisi içine sarmıştır.

Nihayet, bu halk, ferdi toplumdan gerçekte ayıran aykırılığı bilmemektedir. Şüphesiz, ferdî ile sosyal arasındaki ikilik inkâr olunmamaktadır, lâkin bu ikilik öyle bir halk kavramı yorumlanması içinde çözülmektedir ki, insan, gerçek çıkarlarını pek az da gözönünde bulundursa, ne ezilme, ne de yaralanma tehlikesi ile karşılaşmamaktadır. Halk, vatandaşlara ait vasıflarını tekmil topluluğun sınırlarına kadar genişletilmesinden başka bir şey değildir. Şu halde, fert, vatandaş olarak, topluma hürriyetinden hiç bir pay bırakmak zorunda kalmaksızın kendini toplum içinde bulur.

Halk kavramı için öne sürülmüş olan bu levhada, halk kudretinin etkilerini bertaraf etmeğe mahsus bir nevi büyüleyici sembol mevcut olduğunu açıklamak bugün mutad olmuştur. Lâkin, milleti böyle göstermede hâkim sınıfın milletin arzularını belirtmek tekelini elde tutmak için düşünüp kurduğu bir dolandırıcılık görmekle, gerçeğin önemli bir tarafı ihmal edilmektedir. Hakikat odur ki, demokratik müesseselerin tedricen birleştikleri XIX uncu yüzyıl süresince halk, genel olarak, tasvirine benzemiştir. Bir vatandaşlar halkı sıfatının verdiği yetkiler o kadar istifadeli görünmekte idi ki, vatandaşlar halkı olmak kendisine kâfi gelmiştir. Elbette vatandaş her şeyi isteyemez; vatandaşlığın kendisine yüklediği feragatle bağlıdır. Lâkin, insanın eğemen kudretin sadece konusu olduğu devrin hatırası taptaze iken, oy pusulası ile bu eğemen kudretin kullanılmasına katılmak tatlı bir şey idi.

Bununla beraber, daha vatandaş demokrasisinin medenî milletlerin olağan hukuk rejimi oluşu sırasında hürriyetin isterleri daha kuvvetle ve daha ihtirasla ortaya çıkıyordu. Hürriyetini korumak için halk, iktidarı ele almıştır; böyle olunca, bu iktidarı, halen hürriyetten yoksun olanlara hürriyet götürmek için, kullanması mümkün değil midir ? Genel oyun gelişmesi seçmeni oy pusulasının tesirliliğine alıştırmış ve bu pusula ile iradesini ifade edebilmekte olan halkın, içinde sıkışmış olduğu millet soyutlamasının sert cenderesinde çaresiz mahpus kalmağa mecbur olmayacağı fikri belirmiştir.

Gerçekten de, ekonomik hayattaki değişmeler, ve hususiyle, sanayi ihtilâlinin sonuçları işçi hayatının maddî şartlarını ağırlaştırmakla vatandaşın asıl cüssesi ile bütün ekonomik zorlukların esiri olan proleterin durumu arasındaki ayrılığı ortaya koymakta idi. Böyle olunca da, baştan sona, yepyeni denebilecek bir halk, demokrasi telâkkisi bakımından, millet tasavvurunun yerini almağa başlamıştır. İngiltere'de Chartisme'in, Fransada 1848 ihtilâli ile 1871 Commune'ünün başarısızlığına işaret ettiği bir çok mevsimsiz teşebbüsten sonra, gerçek halkın ortaya çıkması, kurulan müesseseler yolu ile burjuva demokrasisi parlâmentolarına işçi kütleleri temsilcilerinin meşru şekilde girmesi ile belli olmuştur.

Bu netice ile birlikte siyaset sahnesinde büsbütün yeni bir varlık, mayası itibarile veya ideal bir örnekle bağlılığı yönünden değil de, içinde bulunduğu durumun belirsizliğine borçlu bulunduğu özellikler ile tarif olunan somut insan ortaya çıkmıştır. Neticeden husule gelecek olana da tekabül etmeyen bu insan, toplum içinde bulduğumuz insandır; mesleğinin, yaşama tarzının ve imkânlarının, zevklerinin, ihtiyaçlarının, önüne çıkan fırsatların tavsif edişi ile günlük hayatta rastlamakta olduğumuz insandır. Kısacası, ortamının şartlarına bağlı ve varlığı hakkındaki metafizik bir düşünceden değil, var oluşunun gözlemi ile beliren insandır. İmdi, bu duruma etkide bulunan sonsuz çeşitteki âmiller arasında bir tanesi vardır ki, modern toplumlarda üstün bir rol oynar, bu da, iştir. İnsanın faydalanabileceği malların hacmine göre kendini değerlendirmekte olduğu bir evrende fert ile ortaya koyduğu iş arasındaki ayrılık silinmektedir : İş olmayınca insan mev-

cut olmaktan kalmakta olduğuna göre, işçi ile aynı şey olmaktadır. Toplum içindeki insanlar topluluğunun münhasıran işçiler topluluğu olarak belirmesi bundandır. Üstelik tekmil çalışma şekillerinden ziyade el emeği bahis konusu olduğu için de, zamanımız toplumları amele toplumlarıdır. Toplum içi insanın ortaya çıkışı, vatandaşın ortaya çıkışından farklı olarak, herhangi bir doktrin tarafından hazırlanmış değildi. İstihsal tekniklerinin yenilenmesinden ve kapitalist teşebbüsün gelişmesinden doğan sosyal değişikliklerin bir sonucu olarak olayın aşikâr kabalığı ile kendini kabul ettirmiştir. Yalnız, hâdise, ani oluşuna rağmen, tazeleyici şumulünün o derece isabetli bir anlayışı ve etkilerinin o mertebe keskin bir iç güdüsü ile sosyal bir felsefe olan marksizm tarafından sarılmıştı ki, fikirler tarihinde nadir bir tesadüfle, olay ve doktrin birbirinden ayrılmaz hale gelecek kadar iç içe girmiştir. Tabiatiyle, burada Marx'ın doktrinini izah etmek ve hattâ söz konusu etmek bahis mevzuu değildir; bununla beraber, bu doktrinin isabeti hakkında herhangi bir kıymet hükmünden sarfınazarla, kütleler üzerindeki etkisinin - ki burada demokrasinin mânası yenilenmiş olarak çıkacaktır - şu veya bu ekonomik tahlilden ziyade, işçi kütlelerinin beşerî gerçekliğin şuuruna varışına dayandığını müşahede etmek yerinde olur. Marksizm, isyan veya peygamberlik olmaktan önce, halin hikâyesidir Toplum içi insanlarının meydana getirdiği halkın ifade edilişidir. Ve bundan dolayıdır ki, siyasî bilim, marksizmi diğer doktrinler arasında bir doktrin olarak ele alamamaktadır. Marksizm, halk yapısında gerçekleşmiş değişmeleri özetleyen sosyal bir olaydır. Gerçekten kopmamak kasdındaki tekmil demokratik rejimlerin marksist inşanın üstünde kurulduğu sahada yer almaları, yani gerçek halkı mahrek olarak ve toplum içi insanını her çeşit siyasî hareketin amacı gibi kabul etmeleri mecburiyeti buradan doğmaktadır.

Halbuki, toplum içi insanı, vatandaşı tarif etmekte olan vasıflara taban tabana zıt vasıflar göstermektedir. Ve bu fark, demokrasinin üslûbu üzerinde şiddetle tepki yaratmaktadır. Vatandaş, insan oluşunun imtiyazlarını kendinde taşıdığı ve onları içinde yaşamakta olduğu ortama kabul ettirmek istediği halde, toplum için insanı insanlık vasfını elde etmek fırsatını kendi etrafından beklemek durumundadır. Ruhî olduğu ka-

dar sosyolojik bakımdan da dengesiz bir yaratık olan toplum içi insanının elverişliliği buradan çıkmaktadır. Dış verilere tabi olduğu için bu verilere tesir eden her değişiklik bizzat varlığında kendini göstermekte ve bu yüzden oynak ve köksüz bulunmaktadır. Her türlü üstünlükten yoksun olduğu için durmadan kendisine kişilik görünüşü verebilecek bir maddî ortam veya fikirler sistemi peşindedir. Eksikliği ile proletaryanın vasfını meydana getiren geleceğe güvenme emniyetinden mahrum olduğu için isyandan veya mecalsizlikten ibaret olan ve aslında kendinde duyduğu insanlık haysiyeti eğilimi ile bağdaşabilecek bir yaşayışın hasretinden başka bir şey olmayan bir bekleyiş hali içinde yaşamaktadır. Fakat, bu bekleyişin, en sonunda, kendini geliştirebileceği bir durum sayesinde nihayete ereceğini bilmektedir. Bunun içindir ki, kendi durumu üzerinde etki göstermeğe çabalamakta ve kendi kendini aramakla beraber, her an, sosyal düzen meselesini ortaya koymaktadır.

Vatandaş hürriyeti onun kişiliğinin bir niteliğidir; şartsız ve metafizik olduğundan, nerede bulunursa bulunsun, kendisinden ayrılmaz. Yaratılması değil, sadece tanınması gerekir. İstediği şey, kurulu sosyal düzenin kendisine engel çıkarmamasıdır. Halbuki, toplum içi insanı kurtuluşu, yani henüz sahip olmadığı bir hürriyetten faydalanmasını sağlayacak bir sosyal münasebetler düzenlenmesini beklemektedir. Bu da şu demektir ki, bir vatandaşlar topluluğuna dayanan demokrasi, o topluluğa mevcut toplumun idaresini sağlamaktan başka bir şey istemediği halde, bir toplum için insanları demokrasisi, varlığının hikmetini ancak yeni bir âlemin yaratılmasında bulacaktır. Ve işte ondan dolayıdır ki, vatandaşın özelliği, kendisini ihtimallere karşı etki altında bırakmayan bir karar verme serbestliği olduğu halde, toplum içi insanı dıştan gelen her isteğe kendini kaptırmaktadır. Her şeyi kendisini kutaracak olan bir çabadan ümit ettiği için bir hayal dünyasında yaşar. İdeolojiler ve efsaneler kendisini tatmin etmemekte olan bir durumun karşılıkları imiş gibi onu teshir eder. Endüstrideki çalışma şartları tenkit fikrinin uygulanmasına elverişli değildir; bu şartlar daha ziyade sorumluluklar önünden kaçmayı ve âdeta ödevlerin can sıkıcılığına bağlanarak düşünce yerini tutan bir iç homurdanmasını kolaylaştırmaktadır. O zaman,

kurtarıcı bir evren hayali, fert için, gerçeğe karşı bir intikam olmaktadır. Bir isyanla başlayıp razı oluşla sona eren bir rüyaya sığınmaktadır. Kendisi için kurulacağı iddia edilen her dünyada yerleşmeğe âmade bulunan toplum içi insanı, kendi kendisinden ümitsizliğe düşmemesi vesilesini verecek olan geleceğin devletine, bu devlet henüz tasarlama halinde kalsa bile, katılmaya hazır olduğunu ve ona inanını bildirmek için bugünkü toplumdan kaçmaktadır.

III. HALKIN İKTİDARI

Topluluğu yöneten otoritenin dayanağını topluluk içinde görmek fikri, siyasî düşünce kadar eskidir. Ne var ki, demokrasi iktidarın kökünü zaruri olarak halkta farz etmekle beraber, hayalde kalması muhtemel bir düşünce ile yetinemez. Yüzyıllar boyunca, ilâhiyatçılar ve kamu hukukçuları iktidarın ilk sahibinin halk olduğunu öğrettikleri halde, mutlak hükümdarlıkların varlığına halel gelmiş değildir. Gerçek demokrasi, ancak siyasî kudretin taşıyıcısı olan halk, bu kudreti doğrudan doğruya kullanmak, veya hiç olmazsa kullanılışını denetlemek durumuna geldiği takdirde, vardır.

Fiiliyatta, mesele, topluluk iradesinin idare edenlerin davranışını kendine tabi kılabileceği anayasal müesseselerin kurulmasına müncer olmaktadır. Ama, bu kadar basit bir ifadenin çetin güçlükler sakladığı malûmdur. Genel toplantı demeçlerinin kolaylığı bir yana bırakıldığı anda, mesele halk iradesinin üstünlüğünü teyit etmekten çıkıp onun nerede bulunduğunu ve nasıl ifade olunacağını bilmek haline gelmektedir. Eğer bu iki soru tatmin edici çözüm bulmuş ise, halkın iktidarının düzenlenmesi, iki ön mesele ne kadar açıkca halledilmiş ise, o nisbette kolaylıkla çözülecek olan, teknik problemlerden başka mesele ortaya çıkarmaz. Lâkin, bugünkü günde bu açıklık asla mevcut değildir. Bundan, demokrasi kavramının ve olumlu müesseselerinin öyle bir vuzuhsuzlukla malûl olduğu neticesi çıkmaktadır ki, insan çok haklı olarak çift anlamlı oluşun demokrasinin cevherine has olup olmadığını düşünmektedir.

I. Milletin iktidarından gerçek halkın iktidarına.

Katılma-hürriyeti özerklik-hürriyetin tamamlayıcısı sayan ve halk adı altında vatandaşlar birleşmesinin ortaya çıkar-

dığı yeknesak varlığı kasteden başlangıçtaki demokrasi telâkkisinde halkın iradesi kollektif varlık olan millettedir. Adına millî eğemenlik denir. Bu isim altında, klâsik diye vasıflandırılan demokrasinin temelini teşkil etmektedir, zira, tarihî bakımdan halk hükûmetinin kurulduğu ilk şekil bu olmuş, ve, bu anlamı ile, bir asırdan fazla bir zaman, hür memleketler müesseselerine örnek vazifesi görmüştür. Fakat, bir araya getirmekte olduğu fikirlerin ahenkli düzenlenmesi dolayısile aynı zamanda klasik tavsifine de lâyıktır. Bugün artık düsturunun eskimiş olma ihtimali varsa da, onda insan düşünüşünün tatmin görmüş olduğu en güven verici inşalardan birini selâmlamamak haksızlık olur.

Eğemenliğin kime ait olacağı meselesine gelince, her devirde iki görüş karşı karşıya bulunmuşsa da, bunların tatbiki sonuçları arasında ilk defa tercih yapmak gerekmiş olduğu için, İhtilâl devresi bunu açık olarak ortaya atmıştır. Keşfinden ziyade yayılma kudretini Rousseau'ya borçlu olan bir görüşe göre, eğemenliğin dayanağı sosyal topluluğu terkip eden fertlerin her birindedir, binaenaleyh, halkın eğemen kudreti ancak ferdî eğemenliklerin bir toplamı olabilir. 1789, İnsan Hakları Demeci'nin 3 üncü maddesi ile anlatılan öteki telâkkiye göre, «her türlü eğemenliğin esası münhasıran millettedir». Bu sözden milletin hukuken tüzelkişi halinde birleşmiş olduğunu ve eğemenliğe dayanak olmak üzere meydana çıkmış bir varlık olmak sıfatiyle de onun sahibi bulunduğunu anlamak gerekir. Şu halde, eğemenlik bölünmez şekilde tekmil millette olup devletin uyruğu olan fertlerden her birinde veya herhangi bir gurupta değildir. Roussau'nun fikirlerinin malûm tesiri icra ettiği bir zamanda bu teorinin kendini kabul ettirebilmiş oluşu hayret olunacak bir şey gibi görünebilir. Bunun sebebi, aslında bir millî eğemenlik telâkkisi ile Contrat social'in öğretmek istediği şey arasındaki aykırılığın ilk bakışta sanıldığı kadar kesin olmayışıdır. Gerçekten, Rousseau'nun egemenliğin menşeini kendisinde gördüğü bu fert, iradesinin insanlara, sosyal şartlara veya yaşayış tarzına göre belireceği etten ve kemikten yapılmış bir yaratık değildir. Mahaz fikir ve sırf şuur olup kendi içinde aklın öğrettiklerini duyan bir ferttir. Kısaca, *Polonya Hükûmeti üzerine düşünceler*'den anladığımıza göre, bu vatandaş, «tabiat halindeki in-

san» değildir. Vatandaş, kendisine «görenekler ve alışkanlıklar» vererek, yani onu vatandaşlık eğitimi ile biçime sokarak ortaya çıkaran Lycurgeu'dür, Mûsa'dır, ya da Numa'dır. Bu sıfatla, eğemendir, zira, devlette en üstün kanun olan genel iradeye katılmaktadır. Bizzat bu genel irade ise, her çeşit şahsî tercihin dışındaki vatandaş iradelerinin neticesinden başka bir şey değildir. Topluluk üyelerini ayıran menfaat veya arzu farklarına asla yer vermeksizin akıl yönünden toplumun iyiliği olan şeyi anlatır. Bundan şu çıkmaktadır ki, eğemenin üyelerinden bulunan ferdin şahsî iradesini (Rousseau'nun özel irade adını verip de red ettiği iradesini) kabul ettirmek hususunda millî eğemenlik teorisinde milletin bir üyesi olan ferdin haiz olduğu haktan fazla hakkı yoktur. Her iki halde, fert, Marx'ın devretme adını vereceği şeyin kurbanıdır Kendini genel iradeye devretmekte veya millete vermektedir. Böylece, karşı karşıya konulmak âdet olmuş iki tez, klâsik demokrasinin hakikaten değişmez temelini teşkil eden vatandaş kavramında birleşmektedir. Her iki tez İhtilâl düşüncesinin daimî endişelerinin toplanmış olduğu ve ne bahasına olursa olsun elde edilmesi gereken millî toplumun temel birliği seviyesinde uzlaşmaktadır.

Bu suretle, halkın iktidarı, milletin eğemenliği ile aynı şey olunca, demokrasinin düzenlenmesi meselesi de millî varlığa, halka mal edileceği için, uyulması mecburi olacak bir irade tanımağa elverişli bir hukukî teknik kullanılmasına varır.

Dikkat edilirse, bir irade meydana koymaktan değil, bir irade tanımaktan bahsediyorum Alışılmış telâkkide topluluk bir soyutlamadır ve, bu itibarla, bir irade taşımaz. Binaenaleyh, gerçek kişiliklerin bir istek ortaya koyması ve aynı anda topluluğun bu isteği kendi isteği olarak kabul etmesi gerekir. Bu intikal temsil ile tamamlanır. Birazdan temsilî sistemin yapısına ve siyasî yansımalarına geleceğiz, ancak zamanımız seçim tatbikatının az çok değişikliğe uğratmış olduğu temsilin başlangıçtaki mânasını daha şimdiden anlamak icap eder. Gerçekten, klâsik kamu hukuku tarafından kullanılmış olduğu ve hâlâ da batı dünyası anayasalarının çoğunda, hiç dedeğilse şeklen, kabul edildiği mâna ile temsil, halkın iktidarının

ifade olunduğu bir usul olmaktan ziyade bu iktidarın bir şeklidir.

Temsilcilerin vazifesi millî heyette önceden mevcut olan bir iradeyi ifade etmek değildir. Demokrasinin fransız nazariyecileri eserlerinde mütemadiyen tekrar edilen tâbirlerle, millet için istemektir. Bunun mânası ise, millî iradenin, ancak bir temsilciler kararı ile mahiyetinin ortaya konacağı andan itibaren mevcut olduğudur. Şu halde, temsilin gayesi topluluğun dileklerini veya eğilimlerini yorumlamak yetkisini bazı organlara devretmek değildir. Temsilin gayesi, bu organlara milletin istediğini anlatmak yetkisini vermek milletin iradesi ve sesi olmaktır; temsil bir irade devri meydana getirmeyip bir irade beyanı sağlar (1).

Temsile verilen bu mânanın önemli sonucu hukuken halkın iktidarının bütünü ile temsilî organ içinde olduğudur. Millet ile temsilcileri arasındaki bu hukukî ayniyet fransız ihtilâli prensiplerinde kusursuz bir aklî isbat bulmuş, fakat doktrinci rasyonalizmin daha az gelişmiş olduğu İngiltere ve Amerika gibi yerlerde pratik netice aynı olmuştur halk iktidarının seçilmiş meclisler tarafından ele geçirilmesi. Şüphesiz, bu meclisler anayasa bakımından umumî efkârın gösterdiği istikametlerden ve seçim işlemleri sırasında tesbit

---

(1) Bu doğmatik temsil yorumunun temsilcilerin belirtilmekte oldukları işlemi gözönünde tutan ve gerçeğe çok daha uygun diğer bir yorum tarzını insanların düşüncesinden uzaklaştıramamış olduğu muhakkaktır. Meselâ, temsilin felsefesi henüz ortaya çıkmamış olduğu halde İngiltere'de ampirik bir temsil çoktanberi uygulanmakta idi. Lâkin, önemli olan, geleneksel demokratik devlet yapısının fertlerin oylarının mânası hakkındaki fikirlerinde değil de, bu felsefede kökleşmesidir. Bunun gibi, yukarıdaki metinde açıklanan tezin demokrasinin yeni zamanlardaki ilk tecrübelerinden itibaren sadece temsilî olmadığı ve halk teşebbüsü ve referandum gibi müesseseler görmüş olduğu itirazı ile karşılaşması mümkündür. Fiiliyatta, tarihî âmillerin farklı istikamette tesir etmiş olduğu İsviçre istisna edilirse, iktidarın kendisi her zaman temsilî meclisler elinde bulunmuştur. Doğrudan doğruya demokrasi müesseseleri temsilin bir düzeltilmesi olarak ortaya çıkmaktadır; tecrübenin bize öğrettiği işleyişine göre, demokrasinin özüne has müesseseler değildirler.

olunan verilerden ilham almak mecburiyetindedirler, lâkin bu, hukukun teyit etmediği bir siyasî mecburiyetten başka bir şey değildir ve, esasen, rejimin mantıkî millî iradenin resmî ifadesini halkın iradesinin gerçek özü ile kıyaslamağı men etmektedir. Siéyès 1789 da «halkın bir tek iradesi olabilir, o da millî yasama iradesidir» demekte idi. Bu, halkın iradesi ile yasama iktidarı arasında ayrımsızlık ilân etmek, parlâmento hegemonyası kurmak, kanun otoritesini halk temennilerine uygunluk karinesi ile meşru göstermek, yani asrımızın ilk çeyreğine kadar demokratik müesseselere çatı teşkil etmiş olan prensipleri koymak demekti.

Bu müesseseler sayesinde, topluluğun iradesi diye vasıflandırılan belirsiz eğilimleri ve önceden razı oluşları besleyen ve menfaate dayanmayan düşünceler ile bencil arzuların çapraşık karışımını meydana getiren tekmil dağınık veriler, temsilî heyet içerisinde tek kütle halinde erimiş, temsilcilerin görüşmeleri ile arınmış ve tertiplenmiş ve en nihayet temsilî prensibin uygulanması ile münhasıran millî menfaat üzerinde toplanan açık, kesin bir irade haline gelmiştir.

Bu sihirbazlığın idare edilenlerin ferdî isteklerinin gerçeğe uygunluğunu az çok soysuzlaştırdığı bir hakikattır. Fakat bu soysuzlaşmanın serüvene karşı bir sigorta olarak bilhassa arzu edilmiş olduğunu da unutmamalıdır. Halkın iktidarını temsil vasıtasile arıtmakla, devleti halk hissiyatının doğrudan doğruya tazyikinden doğacak tehlikeye karşı korumak düşünülüyordu. Bu tehlike devletin birliğine karşı tehlike idi, zira rakip isteklerin karşılaşmasından kamu düşüncesinde parçalanma tehlikesi doğar; devletin otoritesine karşı tehlike idi, zira halkın idare edenlerin kendisine atfettikleri irradeden farklı bir iradeye sahip olabileceğini kabul etmek onu, alınmış kararların isabetini tâyine ve binaenaleyh bu kararların muteberiyetini münakaşaya davet etmek demektir; nihayet, devletin tarafsızlığına karşı tehlike idi, çünkü çoğunluk, iktidarı taraflı bir politikaya sürüklemek pahasına da olsa, kendi arzularına tabi kılmak temayülünü gösterecektir. İmdi, bütün bu tehlikelerle neticede tehdit altına giren hürriyettir; kütlenin istekleri ile boğulmak tehlikesine maruz kalan, insan kişiliğinin özerkliğidir. Ve gerçekten, halkın iktidarının kütlelerin talep-

leri ile karışmadığı bu demokraside beliren bir endişe varsa, o da, hürriyeti ihtirasların tazyikinden ayırmak, hiziplerin istibdadından koparmak, kısmî gurupların veya menfaat birleşmelerinin uşaklığından kurtarmaktır.

Yalnız, hürriyeti, onda sahip olunan şeyin muhafazası yetkisi değil de, sahip olunmayanı elde etme vasıtası görmek suretiyle bir başka yoldan anlamanın kabil olduğunu izah etmiştik. Oy pusulasında gizlenmiş kuvvetlere alışmakla, idare edilenler, millî eğemenlik anlayışının iradelerine verilmesini men ettiği bir tesiri bu pusulaya kazandırmak istemişlerdir. O zaman, halkın iktidarı başka bir mahiyet almıştır.

Devrimizin realist sayılan demokrasi fikri, halk adı altında, ancak toplum içi insanları birleşmesinin sosyolojik gerçek haline getirdiği topluluğu kabul ettiğinden, iktidarın sahibi olarak yalnız gerçek halkı gözönüne alır. Eski eğemenlik, halk iradesi diye yalnız vatandaşta beliren üstün aklın isterlerine uygun emirleri kabul ettiği için, şartlı bir egemenlik olduğu halde, bugün artık halkın iktidarı kendi iradesinin esiri değildir. Neyi istemekte olduğunun önemi yoktur, istemekte olması yeter. Bir de, klâsik temsilde halkın her iradesi kanun olmadığı halde, her kanun halkın iradesi idi. Halbuki, şimdiki demokrasi, kanunun geçerliğini tesis etmek için, ebedî değerlere veya kanunun az çok müşterek bir menfaate sağladığı tatmine, her türlü atfı bir yana bırakmaktadır. Kanun da, kendisini meydana getiren halk iradesi gibi, bir çoğunluk teşkiline ve taleplerinin yerine getirilmesine idare edenleri icbara yetecek sayıda oldukları andan itibaren kabul ettirdikleri otoritesini, münhasıran somut fertlerin arzu veya ihtiyaçlarından almaktadır. Halk iradesi artık felsefe terimleri ile ölçülmemekte, aritmetiğe göre tartılmaktadır Onu niteleyen, sayıdır.

Bu görüş değişikliğinin önemli sonucu, halk iktidarının, hükûmet seviyesindeki ifadesine nispetle, önceliğini ortaya koymasıdır. Klâsik demokrasi bir tek iradeyi meşru olarak kabul etmekte idi Temsilcileri tarafından ifade olunan millet iradesini. Bugün iki irade var Herhangi bir hukukî şekle sokulmuş olma ile ilgisi olmaksızın uyulması gereken topluluk iradesi, ve idare edenlerin iradesi. Demek oluyor ki, kanunî kudret, devlet kudreti halkın iktidarına tetabuk etme-

yebilir. Zamanımız demokratik rejimlerinin kendilerine has çehreyi borçlu oldukları ana siyasî olayın, yani fiilî iktidarlar zuhurunun izahı, bu muhtemel uygunsuzluktadır.

Fiilî iktidarlar, teşekkülleri üyelerince arzu edilmiş belirli bir gayeyi karşılayan toplulaşmaların gerektirdiği kuvvetlerdir. İddiaları, tabiatiyle, çeşitli önemdedir, etkileri ekseriya küçük ehemmiyetteki topluluklar üzerinde gözükmekte ve bunların çoğu dar bir faaliyet sahasına sıkışmış oldukları için devlet iktidarının rakibi olarak ortaya çıkmayı düşünmemektedirler. Fakat, bu iktidarlardan bazıları siyasî kudretler teşkil ederler, zira arzulanan sosyal düzenin, onu belirli şekilde tasavvur eden önemli sayıda fertler üzerindeki etkisini temsil ederler. Böyle olunca da resmen kurulmuş iktidarın doğrudan doğruya rakibidirler, çünkü, resmî iktidar gibi, bunlar da toplu yaşama hakkındaki telâkkilerini tekmil camiaya kabul ettirmek iddiasındadırlar. İşte, partiler, sendikalar ve hattâ siyasî bilimin pressure groups şeklindeki amerikan ismi ile adlandırdığı, ve fakat böyle olmakla, faaliyet tekelinin Birleşik Devletlere has bulunmadığı belirsiz guruplaşmalar böyledirler.

Siyasî hayatın eskidenberi fiilî iktidarlarla resmen kurulmuş iktidar arasındaki çelişmelerle canlılık kazanmış olduğuna şüphe yoktur. Ancak, yeni olan şey, fiilî iktidarların bugünkü halk iktidarı anlayışında bir meşruluk tarzı bulmakta oluşlarıdır. Halk iktidarı kendi şuuruna vardığı andan itibaren eğemen olduğu için, vasıtalarını dilediği gibi seçebilir. Şayet, idare edenler yeter ölçüde kendi görüşlerine itaat eder görünmekte ise, bu görüşleri kabul ettirmek için onlardan faydalanacaktır. Lâkin, direndiklerini fark ederse, görüşlerini gerçekleştirmekte pek yavaş olduklarına kanaat getirirse, anayasal müesseselerden kaçıp uygun göreceği her çareye baş vuracaktır. İnsanların bugün demokrasi hakkında taşımakta oldukları fikirde iktidarın menşei şüphesiz hep halktadır, fakat iktidar, halkta kalmakta da devam etmektedir.

Bundan iki önemli sonuç çıkar. Birincisi, iktidar hükûmet cihazının dışında kalmaktadır. Onun içinde birikmiş değildir, ona hâkimdir ve onun şartıdır. Müesseselerin işleyişinde görülen yatkınlığın sebebi budur; halk iradesinin dinamiz-

mi müesseselerde ancak kısmen ifadesini bulur, halbuki, bu dinamizm, anayasanın tanımadığı ve talimatlarla vaatlerin çıktığı perde arkası merkezler olan sendika merkezleri, parti idare komiteleri gibi teşekkülleri bilâkis bütün enerjisi ile beslemektedir. İkincisi, resmî siyasal müesseseler halk iradesini gerçekleştirdikleri nisbette onun yaramazlıklarına ve bölünmelerine uymalıdırlar. Artık evvelâ iradesi ifade olunmak gerekip, sonra da tanıtılmak icap eden yekpare ve birlik halinde bir halk değil, mücadele gayesinin on misli arttırdığı tekmil sınıf, menfaat ve inanç aykırılıklarının iktidar caddelerinde karşılaşacak olduğu bir toplum bahis konusudur. Kurucularının aklın rejimi diye düşünmüş oldukları demokrasi, bir kuvvet imtihanı haline gelmektedir.

II. Yönetilen demokrasi ve yöneten demokrasi.

Halk iktidarında olayların açıkça gösterdiği bu değişme, mutavaat memleketleri hariç, ne müesseseler tarafından ve hattâ ne de lâfızda teyit olunmuştur. Demokrasiden mütemadiyen ihtimallere bağlı olmayan bir mutlak bahis mevzuu imiş cesine söz açılmaktadır. Kasdî bir görmemezlikten gelme sezilmemiş olsa, bu davranışı hayretle karşılamak icap eder. Halk iktidarının, yapısında ve belirtilerinde değişmez kaldığına inanmış görünerek ilk şekline uygun gelmekte olan müesseseleri muhafaza etmek, ve müesseselerin bugün dahi kütlelerin kudretini fert hürriyeti ile bağdaştırmağa muktedir olacağını ümit etmek mümkündür.

Hakikatte, millet iktidarının aleti olan klâsik demokrasinin batı dünyası hükûmet sistemlerinde devam ettiğini iddia etmek kelime oyunu yapmak veya bir hasret dinmesini saçma bir estepetadan beklemek olur. Zamanımız dünyası büyük devletlerini ayıran iki siyasî sistemden her biri, husule gelmiş olduğu demokrasinin ilk şeklinden hemen hemen aynı ölçüde uzaktır.

Fark şudur ki, biri, ki marksist sistemdir, daha önce nazariyecilerinin hazırlamış olduğu kopmayı tesbit ile resmen gerçek halkın iktidarına dayanmakta olduğunu iddia etmektedir, diğeri ise, ki batı sistemidir, toplum içi insanları halkının kudreti ile canlılık bulan bir siyasî hayatı baştanbaşa eski mü-

esseseler kalıplarına beyhude yere sokmak gayretindedir. Lâkin, her iki halde, birinci plânda yer alan, endüstri toplumunun doğurmuş olduğu ve modern devletin ekonomik ve sosyal yapısı ile kuvvet bulmuş olan o yeni kuvvettir ki, demokrasinin beylik yorumu bu kuvvetin işgal etmek istediği mevkii tanımamaktadır. Bundan dolayı da, sözüm ona demokratik devamlılık tılsımını çözmek için bir gayret denemek gerekmektedir.

Mesele, şimdiye kadar yapılmadık sınıflamalar düşünmenin faydasız hazzına kendini bırakmak değil, demokrasi kavramının çatlayışı hayatî olayının şuuruna ermektir.

Bu kopuşu canlandırmak maksadiyle, evvelce milletin iktidarına dayanmış olan rejimi, yönetilen demokrasi, ve gerçek halkın iradesine hâkim olanı, bizimkini, yöneten demokrasi diye tavsifi teklif ettim (1). Bu tavsiflerin tam isabeti hiç şüphe yok ki tartışılabilir, fakat ifade ettikleri farkların gerçekliğine halel gelmez.

Demokratik rejimin başlangıçtaki şekli olan yönetilen demokrasi bir rejimdir ki orada halk, devlet müessesesi tarafından gerçekleştirilen eserin sahibi bulunduğundan itiraz götürmez surette eğemendir. Yalnız, onun oylama vasıtası ile teşekkülünü sağlayan tarz ve iradesini anayasal cihazların rekabet halindeki eğilimleri uzlaştırmak suretile belirten yol, halkı, objektif surette muayyen ve gerek kütle ilcalarının, gerek ferdî heveslerin tesiri dışında bir değerler bütününün dayanağı haline getirmektedirler. Açlığın sebep olduğu bir ayaklanmadan değil de, siyasî yazarların düşüncelerinden doğmuş olduğu için rasyonel şekilde bina edilmiş olan bu demokrasinin ahlâkî kuvvet kaynağı faziletlerin en şereflisi olan iyi vatandaş olma, siyasî kuvvet kaynağı ise, vatandaş, yani ancak kültürün ve aklın yarattığı insan tipidir. Netice şu olmaktadır ki, böyle bir rejimde idare eden, vatandaş, idare edilenler ise, şahsî bağlılıkları, menfaatleri ve ihtirasları ile birlikte, gerçek insanlardır.

---

(1) Traité de Science Politique adlı eserinin IV. cildinde 255 ve sonraki numaralarda Siyasi Rejimler; V. cildinde 138 ve sonraki numaralarda Liberal Devlet bahislerine bakınız.

Lâkin, yönetilen demokrasi dediğimiz bu rejim, idare edenlerin haiz oldukları bağımsızlık dolayısiyle, daha da yönetilmiştir. Gerçi, temel esaslar yönünden, idare edenlerin kararları halk dileklerinden ilham almalıdır. Hakikatte, idare edenler, bir sınıfı veya özel bir sosyal eğilimi temsil etmeyip millî topluluğun tümünü temsil ettikleri için bağımsızdırlar. Aynı zamanda, tabi bulundukları vatandaş iradeleri kendilerine çoğunlukla azınlık arasındaki uzlaşmadan halkın iradesini meydan gerçekleştirilen eserin sahibi bulunduğundan, itiraz götürdana çıkarmakta geniş bir hareket serbestisi verdiği için, bağımsızdırlar. Nihayet, bir de, kamu iktidarlarının, yüklendikleri sorumluluklar ile mütenasip olması hasebile, aldıkları vekâletin kendilerini köstekliyecek bir şüphenin değil, serbest kılan bir güvenin delili olduğu için bağımsızdırlar.

Bu demokrasi şekli bugün bize hayli mutedil geliyor, bazılarını hattâ az demokratik diyorlar. Bununla beraber, o kadar uzakta değildir. İngiltere tarihinin kanununa göre, Emerson'un deyimi ile, bir açık kapı aristokrasisi haline gelmek için ingiliz vatandaşları evvelce büyük taşra ailelerine mahsus ayrıcalıklardan faydalanılmasına karşı ayaklandıkları zaman, şüphe yok ki, maksat, iktidarı sınıf iradelerine bağlı kılmak olmamıştır. Siyasî bakımdan, tekmil vatandaşlar aristokrat olmuşlar, yani kendini hür hissetmek için idare edenleri denetlemesi kâfi gelen bir heyetin üyesi haline gelmişlerdir. Tıpkı bunun gibi, Amerikan sosyal gelişmesi 1787 anayasası yapıcılarının muhafazakâr gayeleri yerine bir demokratik hükûmet sistemi ikame edince, baltacılar, öncüler, Birleşik Devletler ekonomik kudretinin dayanıklı yaratıcı kişileri iktidardan demokratik hükûmetin teşebbüs ve tasavvurlarına uygun olarak bina edilmiş bir toplum meydana getirmesini mi beklemişlerdir sanırsınız ? Amerikalıların gözünde, 1930-1933 büyük buhranına gelinceye kadar demokrasi, iktidarı kullanmaktan ibaret değildir, idare edenleri ortaklaşa yaşayış için zaruri siyasî görevin dışına çıkmamaya mecbur tutmaktadır. Mademki bir hükûmet şarttır, hür vatandaşlar da idare edilmeğe razı olmaktadırlar. Fakat, bizzat idare etmelerine gelince, bu, söz konusu değildir Yapılacak başka işleri, ve bencil yönden çok daha verimli saydıkları bir alanda başka yapılacak işleri vardır. Hiç bir şey, kamu işlerinin yönetimine katılmak imkânı-

na karşı bu ilgisizliği vasat amerikalının, yakın bir zamana gelinceye kadar, siyasî kişileri hakir görmesinden daha iyi isbat etmez.

Nihayet, Fransa'da III üncü Cumhuriyetin ilk elli yılı halk iradelerinin önüne geçilmez tazyikini keza belirtmektedir. Seçmen, oy pusulasını kullanmaktan geri kalmıyorsa da, bunu, kanunun muhtevasına tesir etmekten ziyade idare üzerinde müessir olmak için yapmaktadır. Demokrasi, seçmene, bürokratik merkeziyetçiliğe karşı bir deva gibi görünmektedir. Ona, daha muazzam gayelerin gerçekleştirilmesi için alet haline getirmeği aklından geçirmediği, mebusunun şahsında bir koruyucu sağlamaktadır. İşçi kanunları adı verilen sendikalizm veya iş hayatının korunmasına dair kanunlar bile umumî efkârın dayanılmaz baskısının tesirinden ziyade, hükûmetin teşebbüsü üzerine ve yabancı örnekleri taklit yolu ile kabul edilmiştir. Umumî efkâr öğretim veya lâiklik hakkındaki büyük doğmatik mücadelelerle yetinmektedir. Bunun dışında, sosyal yenileşme programı ihtilâlci mahiyet taşıyan bir azınlık istisna olunursa, vatandaşlar, iddiasız kimselere heyecan verici istikbal vaatleri yokluğunda hiç olmazsa, kanunun koruması gereken ve fakat ancak ferdî çalışma ile sağlanan maddî güvenlik teminatı bahsedecek bir vesayet rejimi ile yetiniyorlar. Burada da bahis konusu olan bir yönetilen demokrasidir. Esasen III üncü Cumhuriyet idare edenleri bu vekarlı öğretici karşısında daima kenara çekildiklerinden, yönetilen demokrasi, insanlardan çok akıl tarafından yönetilmiştir. Waldeck-Rousseau «halk hükûmeti ancak aklın ve adaletin üstün hale geldiği gün, artık geri dönülemez şekilde kurulmuş olacaktır» diyordu. Bunun gibi, Jules Ferry de «barışa ve çalışmaya susamış büyük bir demokrasinin idare edilmesi, bir sıra beklenmedik hâdiseden ibaret olamaz. Böyle olsa idi, her günün sabahında yapılacak ihtilâller olabilirdi» demekte idi. Bu suretle, rejimin devamlı eserinin öğretici eseri olduğu anlaşılır. Her siyasî sistem, beklediğini vermeğe yeterli kılmak için şekle soktuğu insan tipine hitap eder : III üncü cumhuriyet insanı akşam derslerine devamlı, vatandaşlık bilgisi kitapları ile beslenen ve faydalanacağı şekilde sadeleştirilmiş Kant ahlâkında cumhuriyetin faziletlerini öğrenen kimsedir.

Pek tabiî, Hérault bölgesi bağcısının, Carmeux veya Anzin

madencisinin, Greusot işçisinin kendilerine teklif olunan ideali model diye kabul etiklerini iddia etmiyorum. Lâkin, rejim bu ideale göre kurulmuştu ve sonunda da işlemekte bulunmuştur. III üncü Cumhuriyet meclisleri münferit seçmenin şikâyetlerine ve arzularına karşı hassas olabilmişlerdir; bu meclislerin kütle hareketleri karşısındaki davranışları nazara alınırsa, idarî özerkliklerini korumayı başardıkları ve demokrasiyi yönetmekten ziyade halktan gelen akıma uyma arzusuna karşı, bazen halk tarafından istenmeyecek hale gelinceye kadar, mukavemet etmiş oldukları kabul edilmelidir.

Neticede bu yönetilen demokrasi Filadelfiya kurucularının olsun, Fransa'daki 1791 kurucularının olsun amaçlarını karşılamakta idi. Amerikan hükûmet sisteminden bahsederken, Tocqueville, her zamanki derin görüşü ile 1875 de şöyle yazıyordu «Demokrasi taraftarları için halkın idare etmesi çaresini bulmaktan ziyade onu idare etmeğe yeterli olanları seçtirmek bahis konusudur» (1). Ve vakta ki Fransa'da 1789 prensiplerinin yüzüncü yılı kutlandı, bir müellif genel düşünceyi birleştirerek şöyle diyebiliyordu : «Demokratik devlet en iyilerin hükûmet etmesini gerektirir. Halk hükûmetinin geleceği, demokratik kütlelerin eğitimle ve hür müesseselerin uygulanması ile kendi seviyelerinde en sıhhatli, en dayanıklı unsurları ayırt etmek için gerekli ileri görüşü kazanmaları ve bu unsurlara iktidarı vermeleri sarih şartına bağlıdır» (2)

Demokrasinin bizatihi gelişmesi bu en iyiler hükûmeti yerine en çok sayıda olanlar ve en kuvvetliler hükûmetini koydu. Yöneten demokrasi dediğim şey, gerçekte, yönetilen demokrasinin kütleye vermekte olduğu vasıta insanlardan kütlenin vazgeçmeğe yeterli sayıldığı rejimdir. Demokrasinin bir şeklinden ötekine bu geçiş ise, anayasal kuruluştaki veya hükûmet tekniğindeki bir değişmenin neticesi değildir. İktidarın gayelerinin yenilenmesinin bir sonucudur. Yönetilen demokrasi devletin rolünün liberal bir telâkkisinden ayrılamaz; yöneten demokrasi iktidarın fonksiyonunun sosyalist veya müdahaleci yorumuna bağlıdır. Hakikaten de, böyle olunca, halkın

(1) Tocqueville Oeuvres complètes, c. VI, s. 54.

(2) T. Ferneuil: Les principes de 1789; Paris, 1889, s. 130.

kendi kaderinin sorumluluğunu doğrudan doğruya bizzat yüklenmesi kaçınılmaz bir şeydir, zira selâmet getirici saydığı politikayı tâyinde yegâne söz sahibi kendisidir. İradesinin ne ifadesi, ne de özü sosyolojik realiteye nisbetle herhangi bir özereklik iddiasında bulunamamaktadır. Artık, iradesi devlet organları tarafından düşünülmüş ve tartışılmış kararlar vasıtasiyle değil, doğrudan doğruya ifade olunmaktadır; isteğinin cevheri gerçek eğilimleri ile beslenmektedir ve bu isteğe karşı belirli bir sosyal düzenin değerlerine veya muhtemel bir siyasî usluluğun tecrübelerine riayeti ileri sürmek yasaktır.

Yalnız, halkın yapmak istediği şeyin ehemmiyeti kendisini onu bizzat yapmağa mahkûm etmektedir, ve yöneten demokrasinin bütün felâketi de buradadır. Zira, emellleri ne derece iddialı olursa olsun, halk iradesinin devlet faaliyetine ilham verdiği kabul edilmekte, idare edenler kendilerini çeşitli sonuçları ve yerine getirilme tarzları teşebbüs yetkilerini ve hattâ halk kütlesinin kontrol imkânlarını aşan ödevlerle yükümlü görmektedirler.

Demek oluyor ki, yöneten demokrasi kuvvetli bir iktidar ister. Rasyonel bir sosyal düzenin iradî olarak kurulması eşya tabiatındaki anarşi halini düzeltmeğe elverişli bir disiplin gerektirir; yeni bir evren yaratmak için kanunlara ,daima daha fazla kanuna ve gittikçe sert kanunlara ihtiyaç vardır. Telâkki cüretli olduğu nispette, gerçekleştirilmesi de sert olmalıdır. Böyle bir teşebbüs usul güçlükleri ile ve çeşitli organlar arasındaki rekabetli durumla bağdaşmaz; muhalefetin mukavemetlerine sabırsızlıkla tahammül eder ve mahkûm edilen eski düzeni pekiştirmek için bahane teşkil eden, sözde, kazanılmış hürriyetleri engel sayar. Meydana getirilecek eserin başarı ihtimali, maksadını tahrif etmekte olan tartışmaların ve değiştirmelerin etki göstermemesine bağlıdır. İşte, bu düsturu karşılamak içindir ki, meselâ Fransa'da, yeni rejimin istikbale açılan siyasî bir fikrin yer almakta olduğu yegâne büyük metni olan Monnet plânı parlâmento kontrolu dışında tutulmuştu ve fiiliyatta anayasal mekanizmalara uyulmaksızın meydana getirilmişti.

Ancak, yöneten demokrasi halk istekleri ile mütenasip bir devlet kudreti gerektiriyorsa da, devletin sadece halk irade-

lerinden çıkan enerjiyi gerçekleştirebileceğine de şüphe yoktur. İmdi, hiç değilse, batı dünyası memleketlerinde, toplum öyle mükemmel surette kısımlara ayrılmıştır ki iktidarın ele geçirilmesi kullanılmasından önce gelmektedir.

Mademki halkın gerçek iradesi atelyelerdeki, tarlalardaki, bürolardaki veya sokaktaki insanların iradesidir, bu iradeyi oralarda fethedip daha sonra kamu iktidarlarını ona tabi kılmalıdır. Binaenaleyh, yöneten demokrasi bir mücadele demokrasisidir Plânların gerçekleştirilmesi özlerinin belirtilmesi arkasında silinmektedir. Halk, idare etmekte, lâkin içindeki ayrılıklar tek ve mütecanis bir politika takip etmesine mani olmaktadır; kumanda etmektedir, fakat birbirine aykırı emirler vermek için kumanda etmektedir. Öyle ki, esasında enerjik bir iktidarın varlığına bağlı olan rejim, fiilen, iktidarı aramakla yetinir. Siyasî hayat iktidar için mücadele haline gelir ve kendi kendini idare etmekte olan bir halkı sağlamlaştıracak olan büyük amaç, bürokratik ve eli kolu bağlı idare edenlere ait programın eriyip gittiği kararsızlıklar içinde dağılır.

IV. SİYASÎ DEMOKRASİDEN SOSYAL DEMOKRASİYE

Ekşimsi düşünceliler demokrasi idealinin bu sollamasını bir soysuzlaşma gibi vasıflandırabilirler. Gerçekte, bu sollama bizzat demokrasi fikrinde mevcuttu, zira, hem iktidarı halka vermek, hem de onu şu veya bu tarzda kullanmaktan kendisini men etmek caiz değildir. Ve siyasî hayat bildiğimiz şiddete bürünmekte ise bunun sebebi, halkın tasavvur ettiği iktidar kullanılışının topluluk üyelerinden her birinin hayatî menfaatlerine ilişkin oluşudur.

O zaman, sadece devletin hükûmetine taallûk eden ve ferdi, vatandaşların tefrik görmemiş kütlesine dahil bulunduğu ölçüde dolayısile ilgileyen siyasî demokrasi yerine, topluluk hayatının meydana geldiği münasebetlerden ve hareketlerden her birini kontrol ederek tekmil toplumun hâkimiyet altına alınmasını gözönünde tutan sosyal demokrasi geçmektedir. Siyasî demokrasi vatandaştan feragat ister; işleyişi genel fikirler seviyesinde husule gelebilir; sebep olduğu çatışmalar akademik tartışmalarla halledilmektedir. Sosyal demokraside ise, iş böyle değildir : Alınan kararlara bağlı olan toplum içi insanın kaderidir, onun refahı, onun maddî güvenliği, onun çocuklarına verilen imkânlardır. Bu şartlar altında, neticesi ferdi akıbetleri alâkadar ettiği andan itibaren, siyasî mücadelenin başka bir renk almakta oluşu kolayca anlaşılmaktadır.

Siyasî demokrasiden sosyal demokrasiye geçiş, devrimizde hükûmet şekilleri gelişmesinin en göze çarpan niteliğidir. Lâkin, tarihî hâdise olarak bu hal inkâr edilemiyecek olmakla beraber, sosyal demokrasi deyiminin taşımakta devam ettiği heyecan muhtevası itibariyle bilimsel tahlili fevkalâde naziktir. Buna rağmen, sosyal demokrasinin dayanağını, gayesini ve muhtemel gerçekleşme şekillerini sistematik surette gözönüne alarak hâdiseyi izah etmeğe çalışacağız. Gelecek bölümde de

siyasî faaliyeti anlayış tarzı üzerindeki tesirlerini nazara alacağız.

I. Sosyal demokrasinin temeli

Sosyal demokrasi de ,klâsik demokrasi gibi insan haklarına dayanır. Yalnız, bu hakları farklı şekilde anlar. 1789 Demecinde bildirilen şekilleri ile haklar, ferde bağlı olan ve bahşettikleri imkânlardan faydalanmanın yalnız kendisine ait bulunduğu yetkilerdir. Devlet indinde hakların dokunulmaz olmaktan gayri hassası yoktur. Devleti iş görmekten ziyade çekinmeye sevk ederler ve bunun içindir ki, hürriyetin koruyucusu olan bu haklar, liberal demokrasinin temelini teşkil ederler. Sosyal demokrasinin yerleşmiş bulunduğu fikirler içinde ise, bilâkis, haklar taleplerdir; muhtevaları, hukukî neticesi bulundukları ihtiyaca göre tesbit olunmuştur.

İnsan hakkı artık insanın tabiatında mevcut bir yetkinin sınırlandırılması veya faydalandığı bir imtiyazın korunması demek olmaktan çıkmıştır. Bir zaruretin tedbiridir. O zaruretin ki, karşılanmış bulunmuyorsa, insanı varlığının mükemmeliyetine ulaşmaktan alıkoyar. Bu suretle, hak, kelimenin yapılan işin bedeli şeklindeki dar mânasiyle değil, lâkin beşer varlığının tekmil maddî ve ruhî ihtiyaçlarına uygulanışının ona verdiği en geniş anlamla bir asgarî yaşama imkânını talep ile aynı şey olmaktadır. Esasen, «hak» mefhumu, mânasının böyle bir tersine dönüşü tekmil değerlerin ihtiyaçlara tahavvülü umumî havası içine yerleştirilmedikçe, tam olarak izah edilemez. Marksist düşüncenin esasını teşkil eden şey, bugünkü ferdin henüz insan cüssesine varmadığı fikrine bağlıdır. Böylece ihtiyaç, sadece varlığın, kendini tamamlama peşinde koşan insanın ifadesi olacaktır. Pek tabii, metafizik mahiyet taşıyan bu görüşler kütleler için meçhuldür. Onlara göre, bir hakkın, ancak karşılanan bir talep olduğu andan itibaren mânası bulunduğu su götürmez. Ama kütlenin fevkalâde basit tasavvurları ile marksist felsefe arasındaki uygunluğu - bu uygunluk şuur dışı da olsa - ortaya koymak faydadan hâli değildir. Zira, bunların marksizme dayanan müessese kalıplarında burjuva demokrasisi kalıplarında olduğundan daha fazla mahiyetlerine uygun bir rahatlık içinde bulunacakları şüphesizdir.

Her ne olursa olsun, haklara, yeni yorumlanışlarında sosyal denmesinin sebebi, soyut bir varlığa değil de, kendisini halen olduğu varlık yapan ortama karşı bağlılığını anlattığımız toplum için insana tanınmış olmalarıdır. Bundan başka, bu haklara eklenmiş olan sosyal tavsifi bunların ferdin toplumdan alacaklarını teşkil ettikleri mânasınadır. Şu halde, bu alacağı itfa etmek, idare edenlerden başka kime ait olabilir ? Sosyal hakların ancak ekonomisi temelinden yenilenmiş bir toplumda fiilen mevcut olabileceği aşikâr bulunmakla, idare edenler dünya yaratıcıları sırasına çıkarılmış olacaklardır.

İhtilâl devri demeçleri ferdî hakları nasıl baş tacı etmiş idi iseler, tıpkı onun gibi, zamanımız anayasal metinleri de, sosyal hakların varlığını teyid etmektedirler. Fransız Anayasasının başlangıç kısmı bu hakları «zamanımızda hassaten lüzumlu siyasî, ekonomik ve sosyal prensipler» başlığı altında saymıştır. Bu haklar 1948 tarihli İtalyan Anayasası, Federal Almanya Cumhuriyeti Länder'leri Anayasaları ve, bittabi, hususî bir heyecanla da, Sovyet Anayasası ve halkçı demokrasiler Anayasaları tarafından hükme bağlanmış bulunmaktadır. Lâkin, fikirlerdeki gelişmenin herhangi bir anayasa değişikliği ile bir arada husule gelmediği İngiltere ve Birleşik Amerika gibi yerlerde de ferdin kendi hakkına dair taşıdığı telâkkinin sosyal hakkın gereklerini ifade etmekte olduğunu kim inkâr edebilir ?

İdare edenlerin kendi yönlerinden sosyal hak prensibini kabul ettiklerini tesbit için İşçi Partisinin beyannamelerini veya New-Deal yahutta Fear Deal programlarını okumak kâfidir. Çalışma hakkı, çalışma karşılığında âdil ücret elde etme hakkı, dinlenme hakkı, sosyal güvenlik teriminin ihtiva ettiği tekmil menfaatler üzerindeki hak, bugün, ya yazılı kanunlarla teyid olunmuş, ya da, hiç değilse, kanun koyuculara gayretlerinin rehberi diye gösterilmiş bulunuyor.

Bu yeni haklarla eski biçim hak arasındaki fark, ikinciyi tavsif eden var olmak hakkı ile birincileri niteleyen elde etmek hakkı arasındaki zıddiyete kolaylıkla irca olunabilir, ancak, evvelce temin olunan var olmanın insanın soyut cevherini teşkil ettiğini, sosyal haklarla ifade edilen taleplerin ise, gerçek insanın varlık şartlarını ortaya koymakla yetindiğini kaydetmek icap eder.

II. Sosyal demokrasinin hedefi

Sosyal demokrasinin hedefi ise, hiç şüphesiz dayandığı hakların muhtevasına tabidir ferdin her çeşit zulümden kurtarılması diye özetlenir; hürriyetin modern görünüşü demek olan ve iktidarların faaliyet gayesi olarak, hiç bir rejimin tekelinde bulunmayan bir kurtarılma. Gerçi, bu kurtarılma marksist demokrasiler tarafından hararetle vâdedilmektedir, lâkin Başkan F. Roosevelt'in 6 Ocak 1941 de hür dünyanın idealini tesbit ettiği dört hürriyet hakkındaki mesajında da beyan edilmiş bulunduğunu hatırdan çıkarmağa imkân yoktur.

Siyasî bakımdan, demokrasinin hedefi ferdin otoriter baskılardan azade kılınması, uymağa mecbur tutulacağı her sahadaki kuralın konulmasına katılmasıdır. Ekonomik ve sosyal bakımlardan demokrasinin faydası, topluluk içinde herkese saadeti uğruna elde edilmiş güvenliği ve refahı sağlayan yaşama şartlarının varlığında ifadesini bulur. Şu halde, demokratik bir toplum, ekonomik hayatın cilvelerinden doğan eşsizliklerin kaldırılmış olduğu, servetin bir kudret kaynağı teşkil etmediği, işçilerin bir iş bulma ihtiyaçlarının kolaylaştırabileceği, baskıdan masun bulundukları, nihayet herkesin hayatın muhataralarına karşı toplumdan bir korunma elde etmek hakkını tanıtabildiği toplumdur. Böylece, sosyal demokrasi, fertler arasında nazarî hürriyetlerinin sağlamağa muktedir bulunmadığı bir fiilî eşitlik kurmak gayesindedir.

Böyle bir sosyal rejimin düzenlenmesi ihtimali herşeyden önce bizzat toplumun olay verilerinden, yani, tabiatın cömertliğine veya, menşei, kaderi veya imkânları ne olursa olsun, ferdin hür insan gibi hareket edebileceği müsait bir ekonomik duruma bağlı mal bolluğundan husule gelebilir. Bu gibi toplumlarda herkese yer vardır; ve ne küçülmeye, ne de insan olma haysiyetinden feragate lüzum göstermeyen bir yer vardır. Bir takım olay verilerinin tabii neticesi olarak gerçekleşecek bu demokrasi, refah yolu ile demokrasi diye vasıflandırılabilir.

Vaktile liberalizm nazariyecilerinin düşündüğü demokrasi bu idi. İdare edenleri mecbur tuttukları çekingenlik fertlerin saadetine karşı ilgisizliği gerektiriyordu (Amerikan bağımsızlık demecinden beri mes'ut olma hakkı kaç kereler liberal doktrinin temel metinleri ile teyid edilmişti...). Bu çe-

kingenliği haklı gösteren, ferde şahsî gayreti ile demokratik bir sosyal düzenin nimetlerini gerçekleştirmek için itimad eden bir iyimserlikti.

Bu iyimserliği, hiç değilse Avrupada, olayların yalanlayışını hatırlatmaya, ve hattâ sorumlulukları araştırmaya gitmeksizin, toplumun bu tabii demokratlaşmasının gerçekleşmesini görmek ümidi uzaklaştıkca sosyal demokrasinin inşası gerektiği kanaatinin yerleşmiş olduğunu, yani sosyal demokrasinin eşyanın tabii cömertliğinin bir lütfu olmayıp insanların zekâlarının ve azimkârlıklarının bir neticesi olduğu inancının teyid ettiğini müşahede etmek lâzım gelir. Herkese saadet getirme ihtimalleri bakımından hasis olan ekonomik veriler karşısında, ve aynı zamanda mevcut düzenden istifade edenlerin benciliği veya gafleti düşünülünce, sosyal eşitsizlikleri yok etmek için insan iradeleri yolu ile topluluk hayatı münasebetlerine belli bir biçim verilmesi bahis mevzuudur. Paylaşılacak çörek tükenmez olmadığı ve hacmi de sihirli bir çoğalmaya uğrayamıyacağı için hisselerin adaletle dağıtılması icap etmektedir. Henüz eşitsizliklerin ve uşaklığın sürüp geldiği bir ortamda adaleti ve hürriyeti korumak için bir otoritenin bu dağıtmayı yapması gerekir. Bu da, iktidarın toplum içine demokrasiyi sokmak sorumunu yüklenmesi lâzım gelir, demektir. O zaman bu tarzdaki sosyal demokrasi iktidarın faaliyeti yolu ile demokrasi diye vasıflandırılabilir, zira, bu faaliyetin şekli ne olursa olsun - denetleme, yönetme, veya plânlama - otorite, demokratik isterlerin gerçekleştirme aleti olarak düşünülmektedir.

Sosyal demokrasiyi bu şekilde tasavvur etmede, şüphesiz, refah âmili ihmal olunmuş değildir. Yalnız, refah, iktidar faaliyetinin bir neticesi gibi karşımıza çıkmaktadır. Refahın şartı, siyaset, yani müesseseler ve onlar vasıtasiyle ifade olunan iradelerdir. Refah yolu ile demokraside ise, bilâkis, siyaset ekonominin özerk hareketlerine tabi olan istihsale bağlıdır. Bu son durumda toplum, kendi özerkliğini iktidar ile saydırdığı halde, inşa edilmiş demokraside iktidar topluma kendi kanunu kabul ettirir.

Bu görüş değişikliği halkın iradesini tanıttığı siyasî hürriyetin gaye değişikliğine tekabül eder. Ferdî teşebbüslerin

bağımsızlığına ve ekonomik kuvvetlerin serbest faaliyetine idare edenlerin tecavüzünü önlemek için artık halk, devlet kudretinin kullanılmasına katılmaz; toplum bünyesinde bir reform yaratmak ve, gerekiyorsa, bir ihtilâl meydana getirmek için siyasî haklar kullanır.

III. Sosyal demokrasinin gerçekleşmesi

Sosyal demokrasinin gerçekleşme şartlarının nazarî görünüşü ile yetinilince bu şartların refah yolu ile demokrasi ve iktidar faaliyeti yolu ile demokrasi şıklarından birine götürmekte olduğu kabul olunabilir. Yalnız, fiiliyatta tercihe yer yoktur, zira modern sanayi tekniklerinin bugünkü durumunda ve ekonomik mekanizmalar hesaba katıldıkta refahın bütün fertlere teşmili idare edenlerin müdahalesi olmaksızın garanti edilemez. Tekmil refah verilerinin kendiliğinden bir arada bulunduğu yerlerde dahi, iktidar çekimserlik davranışına kaçamaz.

Bu konuda Amerikan örneği bilhassa aydınlatıcıdır. Gerçi, *American way of life*'ın temel prensibi imkânların eşit kılınmasının, hayat seviyesi yükselmesinin, işçilerin ekonomik güvensizlikten kurtarılmasının, elhasıl sosyal demokrasiye delâlet eden işaretlerin otoritenin bir guruptan diğerine geçmesine, tabiat icabı yönetici olan kudretlerin yok edilmesine, Amerikan kudretinin dayandığı sosyal kuruluş yerine bir yenisinin ikamesine hacet kalmaksızın gerçekleştirilebileceği merkezindedir. Herkes için refahı ifade eden sosyal demokrasi serbest teşebbüsün, ferdî teşebbüsün, rekabetin mahsulüdür. Yalnız, hele bir buhran veya sadece buhran tehdidi ortaya çıkmaya görsün, hemen bütün nazarlar devlete çevrilir. Hakikat şudur ki, 1930 yılı buhranından beri Amerikalılar otplumun yetersizliklerini telâfi için iktidarın elinde bulundurduğu imkânların farkına varmışlardır. Refah nimetlerinden yoksun kalmamalarını teminen ekonomik ve sosyal duruma göre iktidarın müdahalelerini caiz görürler. İktidar henüz bu refahın vasıtası değil ise de, hiç olmazsa garanti edenidir. Şüphe yok ki, sosyal demokrasi, bizzat toplumdan çıkma kuvvetlerin tesiri ile kendi kendine, lâkin Birleşik Devletlerde umumileşen *garantisme*'in mütemadiyen genişletmekte olduğu bir devlet kontrolü şartiyle, gerçekleşmelidir. Amerikan müesseselerinin halihazırdaki hareket tarzlarının ortaya koyduğu hem

liberal, hem sosyalistleştirici ikili eğilimi bu kendi kendine oluş ve deneysel müdahalecilik karışımında izahını bulmaktadır.

Ancak, bugün, toplumun demokratik hale getirilmesinin idare edenlerin hertürlü müdahalesi dışında husule gelebileceği fikrinin ciddi müdafii mevcut değil ise de, iktidar faaliyeti yolu ile demokrasi ,sırf bu yüzden, sosyal meseleler karşısında davranış birliği gerektiren basit bir formül olarak görülmemektedir. İdare edenlerin topluluk refahını üstlenmeleri gerektiğini kabul etmek kâfi gelmez, bir de bu sorumun farzettirdiği ayrıcalıkların derecesini tesbit etmek ve iktidara bu sorumun yüklenilmesi yetkisini bahşedecek vasıtaları tâyin etmek icap eder. Zamanımız demokrasisinin karşılaştığı tercih zarureti bu iki mesele dolayısile ortaya çıkmaktadır. Ya sosyal demokrasi siyasî demokrasinin devamı olarak meydana gelecek, ya da ancak proletarya diktatörlüğünün neticeye ulaştıracağı bir ihtilâli gerektirecektir.

Birinci tez sosyal demokrasinin gereklerini yerine getirmek ihtimamını klâsik demokrasi müesseselerine bırakmak eğilimindedir. Batı dünyası devletleri önemli farklarla bu teze bağlıdırlar. Fransa'da, İtalya'da ve Batı Almanya'da kara Avrupası anayasa yapıcıları, hürriyetin ihysına alem olan beratları bu tezin tecrübe olunmuş anayasal formüllere olan güveninden ilham almak suretiyle hazırlamışlardır. Bunun gibi, savaş sonrası İngilteresi'de *Silent revolution*'ını işçi hükûmetinin ilcası sayesinde siyasî demokrasinin geleneksel tedbirleri ile gerçekleştirmiştir. Keza, iskandinav memleketlerinin sosyal bakımdan yüksek hayat seviyesi bu sistem lehine kaydedilebilir. Nihayet, birleşmiş Milletlerin anglo-sakson muhitleri içindeki az gelişmiş devletlerin karşılaştıkları meselelerin çözümü, siyasî demokrasinin bu teşmilinden ümit edilmektedir.

1. İktidarın sosyal hedeflerine varması için siyasî demokrasinin teşmili mekanizması ana hatları ile iki yönden düşünülebilir :

Bir yandan, gerçek halkın idare edenler üzerindeki tazyiki particilik disiplinlerinin ve sendikaların tesiri ile gittikçe daha enerjik bir hale geldiğinden, iktidar, mevcut ekonomik ve sos-

yal yapıları yeni bir dengeye doğru yönetmek için ağır basmaktadır. Ekonominin kontrolu, iktidarı, topluluğun gayeleri endişesi ile, kâr peşinde koşma hususunu bağdaştırmağa zorluyor, mülkiyet sosyal fonksiyonunu yerine getirecek şekilde denetlenmektedir, işçilerin sermaye adamları karşısındaki tâbilikten kurtarılmaları için sanayi kurumları elindeki fiilî imtiyazlar geri alınmaktadır; millî gelirin vergi ile ve verginin imkân bahşettiği yüklemelerle yeni baştan dağılışı ekonomik güvensizliğe karşı bir emniyet teşkil ettiği kadar, kütlelere münasip imkânlar da sağlamaktadır, nihayet, ekonomiyi istikametlendirmek ve plânlamak suretiyle, idare edenler, servetlerin ve enerjilerin kullanılmasını tekmil topluluk hizmetine sokmaktadırlar.

Öte yandan, münhasıran siyasî mahiyetteki demokratik müesseseler müşterek faaliyetin bütün sahalarına teşmil edilmiş olabilir. Topluluk temsilcileri millileştirmeler yaparak memleketin tabii kaynaklarını ve ana teşebbüslerini doğrudan doğruya yöneteceklerdir. İşçiler muhitini ilgileyen kanun tasarılarının incelendiği kamu kuruluşlarında sendikaların temsili ile, teşekküller yönetimine işçilerin katılması ile; meslekler temsilcilerine o mesleklerin icrasını düzenlemek için gereken yetkilerin verilmesi ile, elhasıl gerçek halkın teşekkül ettiği çeşitli gurupların idare görevlerinin yerine getirilmesine iştiraki ile, halk iktidarı, müşterek hayatın tekmil safhalarına tesirini yaymış olacaktır. Ele alınan faaliyet alanına göre ekonomik demokrasiden, sanayi demokrasisinden, meslekî demokrasiden, ve sair demokrasilerden söz açılacaktır. Fakat, bütün bu tâbirler, aslında, bir tek ve aynı şeyi anlatır; o da, tekmil topluluğun hareket ettirici kuvvetler üzerindeki hâkimiyetidir.

Yukarıda kısaca tasvir olunan kuruluşun büyük ölçüde program maddesi halinde kaldığına şüphe yoktur. Ancak, sosyal demokrasiyi klâsik demokrasi usulleriyle gerçekleştirme tekniğinin özelliği, esasen safhaları kolaylaştırmak, hukuk kurallarını zorunlu kılmazdan önce fikirlerin hazırlanmasını düşünmektir. Bahis konusu olan, kanun yolu ile bir ihtilâldir; ancak, bu ihtilâlin kanunî oluşu hiç bir suretle ne kuvvetini, ne de öncülerinin düşüncelerinden gelen cüretini azaltmamalıdır.

2. Hürriyet vasıtasile hürriyete varmak isteyen bu sosyal demokrasiyi gerçekleştirme telâkkisi karşısında ancak zorlama ile kurtuluş tasarlayan diğer bir telâkki daha vardır. Bu da, proletarya diktatörlüğü ile meydana gelecek ihtilâlci kurtuluş telâkkisidir.

Bu tezin esası devlet ve sınıflar hakkındaki marksist teoridedir; doğruluğunu isbat için burjuva demokrasisindeki şeklî hürriyetin halk kütlelerine gerçek bir kurtuluş sağlamaya muktedir olamayışını ileri sürer. Marx'a ve Engels'e göre, devlet ne liberal kamu hukukçularının organizasyon haline gelmiş milleti, ne de sosyoloğların dediği gibi fonksiyonlar ayırımının bir neticesidir. Devlet, sınıflar aykırılığının mahsülüdür. Tatmin görmemiş sosyal unsurları tâbiiyet halinde tutmak için gerekli zorlamanın aleti olarak burjuvazya sınıfının baskı vasıtası diye kullandığı idare etme fonksiyonunun bu sınıf tarafından gasp edilmesinin neticesidir. Bu sınıf, ekonomik üstünlüğü sayesinde iktidarı gasbetmiş olup burjuva devlet bu menşein damgasını taşımaktadır. Burjuva devlet tekmil toplumun ifadesini teşkil ettiğini iddia ededursun, onu idare edenler ekonomik kudretlerin hırslarını gemlemek için bunların fevkine çıkmaya çabalasalar da, bu devlet, sınıflar aykırılığı temeline dayanmaktadır. Binaenaleyh, bu devletten tâbiiyet münasebetlerini yok etme teşebbüsünü almasını beklemek beyhudedir, zira bu suretle hareket edecek olursa, kendi varlık sebebini inkâr etmiş olacaktır. Ferdin kurtuluşu ancak devletin yok olması ile mümkündür. O takdirde, demokratik müesseselerin çözmeğe çalıştığı ve başaramadığı idare olunanların idare edenlerle aynı olması meselesi artık bahis konusu olmayacaktır. «Sınıflı ve sınıflar arası aykırılıklar gösteren eski burjuva toplumu yerine tek kişinin serbest gelişmesinin herkesin serbest gelişmesi şartını teşkil edeceği bir birlik ortaya çıkar». *Komünist Partisi Beyannamesi* tarafından çizilmiş olan bu istikbal görüşü Marx'ın siyasî düşüncesinin temel tezini bildirmektedir: Kelimenin otorite anlamı ile emretmenin ortadan kalkıp yerine şuur mertebesine ve müşterek hayatı idarede gerekli bilgiler seviyesine erişmiş toplumun kendi kendini yönetmesi kaim olunca, siyasî nitelik, toplumsal nitelikte erimiş olacağından, devletin yok olması husule gelecektir.

Yalnız, devlet cihazı vasıtasiyle uygulanan iktidarın ortadan kalkması neticesi her türlü baskının silinişi, anî bir şekilde husule gelecek değildir. Halen idare eden sınıf mevkiindeki burjuvazyanın bertaraf olunması suretiyle toplumsal yapı değişmesinin bir sonucunu teşkil edecektir. İhtilâlci faalıyetin proletarya diktatörlüğünden faydalanma yoluyla gerçekleştirmek istediği netice budur.

Proletarya diktatörlüğü, demokratik rejimin bir şekli olmadığı kadar komünist bir toplumun vasfı da değildir. Gerek fikir, gerekse terim K. Marx tarafından toplumsal gelişmenin kapitalist safhası ile komünist safha arasındaki ara devresini belirtmek için ortaya sürülmüştür. Proletarya diktatörlüğü, hâkim sınıf seviyesine ulaşan proletaryanın, kudretini burjuvazya sınıfını bertaraf etmek için harcadığı bir istihale safhası teşkil eder. Gotha programı hakkındaki mektubunda Marx, hem sınıf mücadelesine son verdirecek olan proletaryanın bu hâkim oluşunun önüne geçilmezliği, hem de bunun alacağı ihtilâlci ve otoriter şekil üzerinde ısrar ediyor. Halk, burjuva mukavemetleri diktatörlük yolu ile kırarak mülkiyet hakkına ve istihsal münasebetlerine *despotça* (tâbir Marx'ındır) müdahale eder. Baskı ortadan kalkmış değildir; cephe değiştirmiştir ve proletarya iktidarı mahiyetçe burjuva iktidarının aynı kalmıştır, şu fark ile ki, Staline de buna işaret ediyordu, «bugüne kadar yaşamış tekmil sınıf devletleri sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluk üzerindeki diktatörlüğü idi, proleterya diktatörlüğü ise, sömürülen çoğunluğun sömürücü azınlık üzerinde diktatörlüğüdür» (1). Bu tersine dönüşün sonucu ne olursa olsun, fertlerin durumlarının sosyal demokrasinin idealine tekabül etmekte olduğu bir rejimin kurulması, demokratik usullerle sağlanamaz. Ancak, «baskı yapanların ezilmesi uğrunda baskı görenler öncülerinin hâkim sınıf halinde teşkilâtlanması» (2) ile gerçekleşebilir.

III üncü enternasyonal kongrelerinde ihtilâlci tatkik tartışıldığı sırada bu formül münakaşasız kabul edilmiş değildi. Bugün de marksizme tabi sosyalizm içinde görülen yenilik ta-

(1) Les questions du léninisme, 1945, s. 38.

(2) Lénine L'Etat et la Révolution, 1946, s. 112.

raftarları ile ihtilâl taraflıları arasındaki ayrılığın sebebi bu formüldür. Onun içindir ki, sosyalist toplumun iktidarın kanunî şekilde ele geçirilmesinden sonra sağlanacak reformlar yolu ile gerçekleştirilebileceğini isbat için marksizm-leninizm nazariyecileri zaruri proletarya diktatörlüğü tezini siyasî veya burjuva demokrasisinin, yani onlara göre, şeklî demokrasinin tenkidi ile takviye etmeğe mecbur kalıyorlar.

Bu demokrasi şeklîdir, zira sadece siyasî bakımdan demokratik olan müesseselere inhisar etmektedir. Halbuki, siyasî hürriyetin tesirli bir şekilde kullanılması servet, sosyal durum, kabiliyet veya talih gibi kendi sağlamadığı vasıtalara bağlı oldumu, bu hürriyet mânasız bir şeydir. Sosyal demokrasiyi gerçekleştirmek şöyle dursun, hürriyetin siyasî tekniği bir azınlık çıkarına imtiyaz tanınması demek olur. Gerçi, burjuva demokratik devleti kamu görevinin icrasına idare olunanların denetlemesine tabi kılmaktadır. Lâkin, idare edilenlerin gerçek fertler olarak eğilimlerini ifade eden işçi sınıfıdır. Geleneksel demokratik rejimler ise bu mukavemetleri, başka türlü hareket edemediklerinden, hoş görmektedirler. Hükûmet kararlarında işçilerin dileklerine yer vermeleri, susturulması mümkün olmayan bir kuvvetin isteğini ifade edişlerinden olup, idare edenlerin halk iradesinin vasıtası oluşundan değildir. Oy pusulasına sahip fertlere aynı zamanda kanaat ve toplanma hürriyetini tanıyan batı demokrasisinin mutlakiyetciliğe karşı evvelce açtığı savaş taktiğinden elde etmiş olduğu şeylere rağmen, bu demokrasi halk sınıfının hükûmeti olmadığı için halkın hükûmeti de olmamıştır.

Şu hale, batı demokrasisinin kapitalist toplumda insanı malûl bırakan sömürmelere bir nihayet vermesini beklemek boşunadır. Kendisine tanınmak gerekmiş olan kamu hürriyetlerinden faydalanmak suretile dahi, halk, kurtulmaya muvaffak olamıyacaktır. Zira, bu hürriyetlerden rakipleri de istifade edebilirler. Ekonomik durumları dolayısile bu hürriyetler onların elinde daha tesirlidir. Hakikatte, işçi sınıfı rejimin *içinde* değildir, teessüs etmiş iktidar *onun* iktidarı değildir. Olsa olsa, çok parti sisteminin yarışmaya koyduğu bir ödüldür. Yalnız, yarışma hilelidir, çünki ekonomik üstünlüğünün bahşettiği imkânlarla mücehhez bulunan burjuvazya,

bilhassa proleter muhitler şaşkınlık sebebile pazarlığa getirilmişlerse, tekmil kazanma ihtimallerine sahiptir.

Marksistler, bundan şu çıkar ki diyorlar, siyasî demokrasi usullerinden namusluca faydalanılmak isteniyorsa, bu, ancak, sosyal ihtilâllerin o usullere halk iradesinin gerçek vasıtaları niteliğini iade etmesinden sonra mümkündür. Demek ki, sosyal demokrasi siyasî demokrasinin basit bir teşmili veya ötesine geçilmesi ile gerçekleştirilemez. Proletarya diktatörlüğünün ihtilâl safhasından ayrılmayan bir iktidar devrini gerektirir.

V DEMOKRASİNİN SOSYALİZASYONU VE SİYASÎ HAYAT ŞARTLARINDA DEĞİŞMELER

Sosyal demokrasiyi kurma yolunda düşünülen tedbirler ne olursa olsun, bunlar geleneksel uslûptaki demokrasiye tekabül eden siyasî hayat çeşidine derin bir değişiklik getirmektedirler. Şüphe yok ki değişme, klâsik usulleri uygulayan devletlerde proletarya diktatörlüğünün yerleştiği devletlerde olduğundan daha az tantanalıdır. Fakat, her iki halde de aynı mahiyettedir. Üç esasta izahını bulur Bir taraftan, siyasî ile sosyal arasında her türlü ayrılığın silinmesi, öte yandan, ferdiyetciliğin reddi, nihayet, demokrasinin metodlarını teşkil eden partilerin değişmesi.

I. Evrensel siyasetleştirme

Siyasî demokrasi, her iktidar iddasını meşru kılmak için tesis olunmuş değildir. Başlangıçtaki telâkki şekli ile bir gaye değil, lâkin bir vasıta idi. Maksadı, idare edenlerin faaliyet alanını sınırlamak olan bir vasıta. Bu sınır sosyal hayatın özerk kuvvetlerine saygıda yer almıştır. Bu da toplumun devletten önce var olduğunu ve toplumla devlet arasında devletin özel faaliyetlerin mevki alacağı hukukî çerçeveyi topluluğa sağlamaktan başka ödevi bulunmadığı halde, yaratıcı muhayyilenin, teşebbüsün, göze alınacak tehlikelerin toplumdan geleceği hiyerarşik bir tâbilik mevcut bulunduğunu kabul etmek demektir. Toplumla devlet arasındaki bu ikilik siyasî demokrasiyi başlangıçta husule getiren liberal düşüncenin temelini teşkil eder.

Ama, devlet toplumun yeniden kurulmasını üstüne aldığı vakit, artık toplum, siyasetin müdahalelerine açık bir sahadır. Gerçi, bu, tekmil faaliyetlerin devletleştirilmiş olacağı mânasına gelmez. Bu çeşit bir ilkel sosyalizm telâkkisi bugün aşıl-

mış bulunuyor. Ancak, topluluk hayatını terkip eden çeşitli görevler normal alanlarını terk etmeksizin siyasî görevler haline gelmiş olacaklardır. Bu itibarla da, yerine getirilmeleri için gerekli imkânlar ve yetkiler siyasî otoriteden gelme - şüphesiz zımnî, fakat geri alınabilir - yetki devirleri teşkil edecektir. Topluma çehresini vermekte tesiri olmayan hiçbir ferdî fiil mevcut olmadığına göre, bu fiillerin kâffesi iktidarın topluma vermek istediği manzaraya nisbetle değerlendirilecek ve pek tabii denetlenecektir.

İşte, topluluğun varlığına ilişkin tekmil münasebetlere, tekmil davranışlara, tekmil meselelere tesir eden siyasetleştirme buradan çıkmaktadır. Disiplin altına alınmaktan ziyade âmillerine tesir maksadiyle vaki hükûmet düzenlemesinin kapsadığı her ferdî veya kollektif davranış siyaset alanı içine girer. Faraza, bugün devlet bir sanayi koluna şu veya bu tedbiri getirdiği zaman ilgili teşebbüsler sadece bir bahanedir; kuralın maksadı, şu veya bu istihsali canlandırmak ya da frenlemek, sermayeleri veya el emeğini cezbetmek ya da uzaklaştırmak, bir mamulün fiatları üzerine ve dolayısiyle müşterinin zevklerini tatmin sırasına tesir etmektir. Kısaca, gözönünde tutulan şey tekmil topluluğun yaşama tarzıdır. Böylece, siyasetin yargınlaşması, belli bir olgunluk derecesine varmış her topluluğun kendi üyelerinin faaliyetini, erişmek istediği seviyenin gerçekleşmesini sağlayacak bir vecibeler ve yasaklamalar şebekesi içine sokmak suretiyle, gittikçe daha fazla sosyalleştirme eğilimine işaret eder. Sosyoloji yönünden bu hal esasen bir gerilemedir Ferdî davranışları ilkel toplumlarda cari olan kalıpcılığa uydurmak ister ki, yakın zamanlara gelinceye kadar, insanlar bu kalıpcılıktan kurtulmak çabası içinde idiler.

Lâkin, sosyal demokrasi tekmil hareketlere bir vasıf vermek temayülünde olduğu halde, siyasî faaliyet bilâkis özgeliğini kaybetmekte, özgeleşmiş bir faaliyet olmaktan çıkmaktadır. Bu da, öneminin anlaşılması şart olan, bir nitelik değişmesidir. Devrimizdeki siyasî mücadelelerin şiddetini, ve dolayısiyle, müesseselerin düzenlenmesi ve işleyişi üzerindeki tesirini bu nitelik değişmesi izah eder.

Toplumla devlet arasındaki ikiliğe saygı göstermekle, fert hürriyetinin doğrudan doğruya, ama belki de aldatıcı, şekline

üstünlük vermekle, iktidarın tazyiklerine karşı özerklik tanımakla liberalizm, siyasî davranışların ihtisaslaşmasına varıyor. Siyasî faaliyeti nisbeten dar bir çerçeve içine sokan bu ihtisaslaşma, siyasî faaliyetin hem gayesine, hem de fertlerin o gayeye bağlanış tarzlarına taallûk eder.

Gaye bakımından sınırlanma aşikârdır, zira malûmdur ki liberalizmin bariz âlameti devlet yetkilerini kısmaktır. Şüphesiz, neyin siyasete dahil olduğunu ve neyin onun dışında kaldığını tâyin etmek meselesi tartışılabilir. Ancak, yapılacak ayırma, devlete geniş imkânlar da açacak olsa, fert daima özel hayatının siperleri gerisinde ve manevî hayatının kaynaklarında bir barınak bulacaktır. Gerçekten, liberalizm sadece devlete ait görev çeşitlerinin az oluşu ile değil, daha ziyade siyasetin bütün olarak insanı ilgilemediği ve hareketlerinin iktidar tarafından tesis olunmuş bir değerler cetveline göre kıymetlendirilmediği prensibi ile ifade olunur. Bu durumda siyasî faaliyet her zaman sathî bir özellik gösterir, zira insan şahsiyetinin özüne ulaşmamaktadır ve ulaşmasına imkân yoktur. Bu şartlar altında siyasetin diğer faaliyetlerden üstün mahiyette olduğunu iddia hususunda hiç bir yetkisi mevcut değildir; bir hayat felsefesinin ifadesi olmadıktan başka, hayatın bir şartını da teşkil etmez.

Sosyal demokrasi liberal zihniyetin siyaset, hayat demek değildir şeklindeki mütearifesine karşı sahtelik iddiasındadır Sosyal demokrasinin ana düsturu hayatı siyasî faaliyet sayesinde daha cömert hale getirmek, topluluk kaderini güzelleştirmek ödevini siyasete yüklemek değil midir ?

Bu inan ile fertlerin davranışı baştan aşağı yenilenmiştir Artık siyaset bir yaşama sebebidir. Bugün milyonlarca insan düşüncesinin, tekmil hareketlerin, bütün münasebetlerin siyasileşmiş olduğu bir dünya hayal ettiğini görmekte oluşumuz, bu hayalin rejimlerin kuruluşu ve idare edenlerin hareket tarzı üzerine tesir etmekte oluşu, sanayi medeniyetinin yarattığı kütlelerin, hiç bir ferdin var olmaktan vaz geçmeksizin iddiadan feragat edemiyeceği cılız saadete kendi hür ve şahsî gayreti ile erişmek ümidini kaybetmiş insanlardan meydana gelmekte oluşundan değil midir ? Bunun sebebi, bu insanların, ücretlerin yükselmesi ile, çalışma şartlarının insanî hale getirilme-

si ile, işçi güvensizliğinden kurtulma ile ve hattâ evlâtlarına kendi yaşayışlarından daha az kasvetli bir hayat miras bırakmak emeli ile elde edilmiş olan kader düzelmelerini siyasî faaliyete, yıldırdıkları veya meftun kıldıkları idare edenlerden zorla koparılmış kanunlara borçlu oluşları değil midir ?

Burada, ferdî zihniyetlerin değişmesinde, demokrasi anlamına en ustaca yazılmış anayasa metinlerinden çok daha ağır ölçüde tesir eden bir etken vardır. Münhasıran siyasî olan demokrasi, burjuvazya sınıfı efendilerine özel işlerinin görülmesinde devletin taleplerine karşı bir sığınak temin ettiği sırada, işçilerin, zanaat erbabının, köylülerin maddî başarılarını yalnız şahsî gayretlerinden, ve imkân elverdikçe talih yardımı ile, beklemeğe alışık olmaları sayesinde mümkün olmuştur. İşçi, zanaat erbabı ve köylü daha çok refah elde etmek hususunda, iyimser veya mütevekkil oldukları için, yalnız kendi kendilerine güvenmekte idiler. Herkes kendi hayatının yönetilmesini bizzat yüklendiğinden, siyaset, ancak ihtisas işi bir faaliyet olabilirdi, zira ferdi şahsî kaderinin yükünden kurtarmak için hiç bir sıfata sahip bulunmıyordu.

Lâkin, kendi öz kudretlerinden ümidi kesip de emellerini kendisine tek başına ulaşmaya muktedir bulunmadığı saadeti getirecek olan iktidara bağlayınca, insan, siyaseti en mübrem faaliyet olarak düşünmeğe ve siyasetin konusunu kendi hayatının yönetilmesi ile aynı şey saymağa mecbur olmaktadır. Göze alınan şey öyle bir şeydir ki, mahdut bir katılmaya imkân vermez; bilâkis topyekûn bir yüklenme ister. Bu takdirde, siyaset, hem bir teselli, hem bir intikam, hem de bir yaşama sebebidir, zira, ümit sebepleri siyasette ifade bulmuştur. Dar bir sahaya tallûk etmez olunca, siyaset, mütehassısların işi olmaktan çıkmıştır. Mevcut olmakta devam eden siyasî personel yanında, siyasetin kendileri için bir meşgale değil bir var olma şekli olduğu siyasileşmiş kütleler teşekkül eder. Anayasa kurallarına uygun olarak, topluluk ile idare edenler arasında husule gelen ayrılmanın gösterdiği manzara bu şekil altında ortaya çıkar. İdare edenler, bir tarikat değilse bile, fiilen, mensuplarının alınmasında demokratik usullerin zan ettirebileceğinden çok daha kapalı, ve her hal-ükârda, düşünce şekilleri, ihtirasları, tepkileri ile halkın geri kalan kısmından ayrılmış

bir oligarşi teşkil ederler. Kütlelere gelince, ortaya çıkışları, daha önce gördüğümüz gibi, demokrasinin sosyalizasyonuna tekabül eden bu fiilî iktidarlarda, kendi eğilimlerini daha iyi bulmaktadırlar.

II. Ferdî özerkliğin sönüşü

Bununla beraber, sosyal demokrasiye has siyasî hayatta biraz önce gördüğümüz bir çeşit tatmini ve huzuru bulan ferde bunlar karşılıksız bahşedilmemiştir. Klâsik ferdiyetçiliğin insan kişiliğini süslediği tekmil imtiyazların terk olunması bunun karşılığını teşkil eder.

Ne burjuva, ne proleter, ne de sendika mensubu olmaksızın, sosyal vasfı ve partici âlameti bulunmaksızın değerini sadece beşerî cevherinden alan som varlığın toplum içi insanı kılığı altında ortadan kalktığını daha evvel ortaya koymuştuk. Lâkin, bizzat toplum içi insanının ferdî değeri kalmamaktadır. İradesinin ve arzularının ancak içinde kaynadığı ve en nihayet kendisine isimsiz bir çehre veren kollektif varlık eli ile yerine gelmesi ihtimali vardır. Başlangıçta kudretini başkalarınınki ile birleştirmek suretile muazzam ölçüde artırmak çaresi gibi gördüğü kütle, çok geçmeden bağımsız bir kuvvet haline gelmektedir. O zaman, artık kütle ferde hizmet etmez, fert kütlenin aleti olur.

Gerçekten, insanların kütlede ortaklaştıkları şeyin inanlar, ümitler, durumlarının sebep olduğu itirazlar olduğu unutulmamalıdır. Durum eşliği kendilerini yaklaştırmakta, fakat aynı zamanda tek bir çeşit içinde eritmektedir. Kütle bu isimsizliği ifade eder ve mevcudiyeti belirdiği ölçüde kendisini terkip eden ferdî bireylerden ayrılır. Özerk bir sosyolojik gerçek halini alır. Ve bu özerklik, ferdi tabi kıldığı disiplinler ile pekişir.

Kollektif kurtuluşun faydalarından topluluk üyesi bulunmak itibariyle istifade ettiğine göre, insanın, topluluk kudretinin bağlı olduğu şartlara, yani topluluğun bütünlüğü ve tesirliliği için gerekli disipline tabi olması lâzımdır. Bu disiplin tekmil alanlarda kendini gösterir : Propagandaların aksettirdiği fikrî disiplin, belli sosyal ortama mahsus değerlere saygının gerektirdiği sendika ,parti, sınıf disiplinleri. Bu guruplar kud-

reti üstünlüğünün ferdi mecbur kıldığı düşüş hakkında herşey söylenmiş bulunuyor. Sürü haline gelme, karınca yuvası,robot-adam artık bugün sosyal edebiyatın temcit pilavı olmuştur. Bol bol felâket konusu doğuran bu teşbihlerin haklı olup olmadığını incelemeğe girişecek değiliz. Konumuz yönünden daha önemlisi, şayet düşüş varsa, maruz kalanlar için hafif olduğunu belirtmektir.

Filosof pek âlâ düşüş görebilir, zira kütleye katılan ferdin kaderini aristokratik bir umdeye uygun surette düşünülen bir insan tipi ile karşılaştırmaktadır. Fakat, gerçek insan, bir değer eksilmesine uğradığı şuurunda değildir. Kendisini ezilmiş hissetmek şöyle dursun, sendika kudretine borçlu olduğu imkânların genişlemesini ücret ödeme fişi üzerinde yazılı rakkamla ölçer. Kendisini patronla doğrudan doğruya tartışmadan alıkoyan, ve fakat karşılığında iş veren kuvvetine eşit bir kuvvete katan kollektif anlaşma sebebiyle küçülmüş hissetmediği muhakkaktır. Propagandalar ona tek başına değil, tekmil sınıfı ile kurtulacağını öğretir; bu zorunlu bir araya gelme, üstünlüğünün vasıtası olacağına göre, başkaları ile birlikte ve onlar gibi düşünmekten ne çıkar ? Hasılı, kurtuluşunu kendisinden beklediği gurubun otoritesini kuvvetlendiren kollektif disiplinlere razı olmaktadır. Bay Laroque şöyle yazıyor : «Fert guruba karşı değil, gurup ile kendini tanıtmaktadır. Felâketi ne kadar büyükse, insan haysiyetinden ne kadar uzaksa, aynı zamanda hürriyetin ferdiyetçi telâkkisi için ne kadar az mâna ve ne kadar az değer ifade ediyorsa ve nazarî ve sudan bir görüş olarak ortaya konuyorsa, fert de o nisbette kuvvetli baskılar altına girmeğe âmâdedir» (1).

Ancak, insan yalnız kütleden baskı kabul etmez. Onu korumak istediği takdirde iktidardan da kabul eder. Böylece, hukuk, bir ihtiyacın tesbiti olarak yorumlandığı andan itibaren, bu ihtiyacın objektif şekilde tâyini, idare edenlerce yapılmalıdır. Otoriter yoldan tesbit olundukları zaman ihtiyaçlara ilişkin haklar bizi «ferdîliğimizden çıkarır». Her birimiz için bir kalıp, yani usta işçi, küçük ziraat işletmecisi, mahalle sakini gibi sosyal uygunluklarımıza göre içine sokulduğumuz gayri-

(1) P. LAROQUE : Reflexions sur le problème social, Paris, 1954.

şahsî bir çerçeve teşkil eder. Ne vazgeçmenin, ne de değiştirebilmenin elimizde olmadığı bütün bu hukukî durumlar iktidarın bizler için hürriyetimizin kırıntılarından yarattığı daha iyi dünyanın parçalarıdır. Yakın ilgisi bizi korur ve bağlar.

İktidarın ihtiyaçları sayma sırasında insanı sıfıra indiren bu korumasına, ihtiyaçların karşılanmasına giriştiği sırada talep ettiği tâbi olma eklenir. İhtiyaçları karşılamayı ancak bunların kaynaklarına hâkim bulunmakta ise üstüne olabilir. Bittabi, behemehal doğrudan doğruya kollektivizasyona kadar gidecek değildir, fakat bütün malları ve tekmil faaliyetleri genel menfaate tahsis edecektir. Bu tahsis ise, idare edenlerin müteahhit durumuna girdikleri yeni sosyal düzenin inşasına tekmil fertlerin mecburî katılması demektir. Hak-taleplerin çıkışına karşılık olmak üzere sosyal demokrasi, eski hak-hürriyeti, ödev-hürriyet haline getirir.

III. Siyasî partilerin değişmesi

Demokratik düşünce, siyasî seviyeden sosyal seviyeye yayılmak suretile yalnız kollektif hayat ikliminde derin sarsıntılar meydana getirmekle kalmıyor, siyasî mekanizmanın hareket ettirici enerjisi olan partilere de tesir ediyor. Ve, partilerin vasıflarında husule gelen bu bozulma, hükûmet cihazı tümünün işleyişi üzerine aksediyor.

Klâsik demokrasi nazariyecileri indinde partilerin itibarı yoktu; milletin birliği ve tecanüsü ile bağdaşamayacak ayırıcı faktörler olarak görülüyorlardı. Hiziplerle bir tutuldukları için, prensip itibariyle, mahkûm ediliyorlar ve, yakın zamana gelinceye kadar, anayasal metinler bunları resmen tanımıyordu. Bununla beraber, doktrinin bu tanımayışı partilere asla tesir etmemiş, efkârı umumiyenin gösterdiği istikametlere sadık kalmak isteyen bir rejimde bunlar fiilî bir lâzimeyi karşılamışlardır. Efkârı umumiyenin kendi varlığını hissetmesi için, bunların programına ihtiyacı vardır; yaydıkları formüller içerisinde ifadesini bulur; adamları vasıtasiyle tesirini gösterir. Nitekim, daha ihtilâlden itibaren Feuillant, Jacobin, Montagnard veya Girondin olsunlar, partiler teşkil etmiş ve Restorasyon'dan sonra temsilî sistem Fransa'da sağlam şekilde kökleşince önemleri muttasıl artmıştır. Avrupa'da parti-

ler, daha eski olan ingiliz partilerinde olduğu gibi, liberal müesseseleri getirmişler, sonra da bu müesseselerin vasıtaları olmuşlardır. Amerika Birleşik Devletlerinde asıl olarak Federalizmin ortaya koyduğu meseleler etrafında kurulmuşlar iken kısa zamanda Amerikan siyasetinin vaktiyle bağlı bulunduğu seçim makineleri haline gelmişlerdir.

Bu partileri ilk şekildekinden ayıran hayli farklar bulunduğuna şüphe yoktur. Ancak, müşterek bir vasıf bunları birleştirmektedir. O da, fikir partileri oluşlarıdır. Bundan kasıt, sosyal durumlarına bakılmaksızın, vatandaşları bir araya getirmekte olduklarıdır. Sınıf farkları karşısındaki bu istiklâl, prensip itibariyle, mevcut siyasî yapıyı kabul edişlerinden ileri gelmektedir. Yenilikler ortaya atmaktan geri kalmamakla beraber, toplumun topyekûn yeniden kurulmasını düşünmezler. Özellikleri efkârı umumiyenin özellikleri ile aynıdır. Efkârı umumiye bir iradeler hûzmesi değildir, ferdî zihniyetlerin genel şekilde ortaya konmuş ve âdeta gayrişahsî meseleler üzerinde durmak için özel durumların ötesine geçtikleri zaman birbirleriyle karşılaşan mütalâaların veya görüşlerin sentezidir. Binaenaleyh, ancak ya tekmil topluluğu ilgileyen ve bu itibarla çözümü ortak bir tutum takınılması için zaruri uzlaşmalara ihtiyaç gösteren, ya da özel bir sosyal hususu hedef tutan ve bununla beraber topluluk bakımından hayatî menfaat sayılan şeyden fedakârlık mânasına gelecek tercihlerden feragatı gerektirmeyen meseleler efkârı umumiye konusu olabilecektir. Yani, vatanseverlik olmadan efkârı umumiye olmaz. Hakikaten, eski tip partiler idare edilenlerin vatanseverliğine dayanır Bu partiler idare edilenler için ideal devleti inşa teklifinde bulunmazlar, mevcut devleti herkesin menfaatine uygun surette yöneteceklerini söylerler. Sırf bu halleri ile de, uyuşmalara zarar verecek kaidecilikten kurtulmaktadırlar. Oldukça gevşek bir iç yapıları vardır, zira her çeşit sertlik efkârı umumiyedeki değişmeleri hissetmelerine mani olur.

Sosyal demokrasinin taşıdığı vâatlerle, partilerin üslubu büsbütün değişiyor. O zaman kütle partileri ortaya çıkıyor. Fikir partileri ile farklarının daha iyi belirmesi için bu ideoloji partileri irade partileri diye de tavsif olunabilir. Gerçekten, bunlar mütalâalar ve hattâ eğilimler ileri sürmezler, çeşitli sos-

yal sınıfların kesin şekilde ifade ettiği talepleri ortaya koyarlar. Gündelik hayatın nasibini teşkil eden tekmil düşüncelerle, dertlerle, hattâ çoğu zaman, endişelerle dolu olan talepler, umumî efkârı meydana getiren, neticede dengesiz ve fikre yarım yamalak bağlı görüş tarzları ile karıştırılması, kelimenin gerçek anlamı ile caiz olmayan, iradeleri besler. Umumî efkâr belli bir ilgilenmeme gerektirdiği halde, halk iradesi bilâkis kendisini bekleyen akibetin doğrudan doğruya tesiri altında kalacak somut durumlardan husule gelir. Meselâ, ücretlerin yükseltilmesi, işsizlik, özel eğitime para yardımları gibi meseleler halk iradesinin bir uygulama noktası haline gelmek üzere umumî efkâr seviyesini aşarlar. İşte, ideoloji partilerinin başarısını izah eden de zaten bu iradedir. Müşterilerini hayat şartlarının iyileşmesini iktidardan bekleyen insanlar teşkil eder. Taleplere sebep olan bu ümit ,o talepleri programlarına yazan partilere yardım eder. Sosyal demokrasi, devletin rolünü namütenahi genişletmekle, partileri yeni bir dünyanın peygamberleri haline gelmeğe sevk eder.

Bu partiler ilk önce fertlerin ekonomik durumlarının eşitliği esası üzerinde birleşmek özelliğindedirler. Özellikleri, taraftarları sayısından ziyade, mevcudiyetlerinin farz ettirdiği beşeriyet tipinden gelir. Kütleler insanının, Massemensch'in, gurup lehine özerkliğinden feragat eden insanın partisi oldukları için, kütle partileridirler. Ferdî özelliklerden vaz geçmiş olan insanlara hitap etmekle, kütle partisi, disiplininin şiddeti ve mezhebinin yekpareliği ile kendini kabul ettirir. Herkes düşüncesinin bir ifadesini bulsun diye değil, lâkin herkes dünyevî kaderinin beraberliğini hissetsin diye kurulmuştur. Gelecek dünyanın doğuşu unsuru olmak bakımından parti, faaliyetinde olsun gayelerinde olsun, kendisini ferdî ihtimallerden ayırıp beşeriyet gelişmesinin bağlı olduğu isimsiz kudretlerin çarpıştıkları tarihî seviyeye çıkaran bir mâna alır.

Bu partilerin ikinci özelliği buradan çıkar bunlar ideoloji partileridir. Bir dünya telâkkisine dayanırlar. Programları, temelden alınmış unsurların sentezi değildir, yukarıdan gelir. Fertler, mevcut düzeni red edişlerini, bıkkınlıklarını, değişiklik arzularını ,insanların her zaman mihrap önüne serdikleri bu ruh ve yürek yükünü ortaya koyarlar. Parti avutucu ce-

vabı sağlar. Müjdelediği gelecek, kendine has bir metafizik, bir ahlâk, bir sosyoloji temsil etmesini haklı gösterir. Böyle olunca, ilk ödevi bu ideolojinin mesajını kütle içine sokturmaktır. Bu da, davranışları emretmekten ziyade, ferdin parti felsefesi prensiplerine göre düşüneceği ve hareket edeceği bir değişme husule getirmek gayesindeki propagandalar kullanılmasını grektirir.

Partinin ideolojik özelliği fikrî kuralcılığını ve siyasî emperyalizmini meydana getirir. Kütle partileri, bu vasıfları dolayısiyle demokrasinin geleneksel mekanizmaları ile birleşmeğe karşı taassupla aleyhtar gözükürler. Filhakika, kütleler arasında birlik ihtimali yoktur. Fertleri ayıran ihtimalî farkların bertaraf edilmesi ile akıl sahibi varlık olma niteliklerinde veya yaradılış ayniyetlerinde ortak bir benzerlik bulmak mümkün olduğu halde; kütleler üzerinde uygulanacak benzeri bir araştırma ancak aralarındaki zıddıyeti belirtmeğe varır. Fiilî durumların neticeleri olduklarından müşterek bir özde birleşme için rekabetlerinden vazgeçmeyi gerektirecek hiç bir sebep yoktur. Aksine, özellikleri içinde hâkimiyetlerinin en emin unsurunu bulurlar. Kütlelerin tercümanı olan parti, onları tefrik eden şeyi daha da belirli hale getirir. Fakat bir taraftan ayırırken ,bir taraftan da dışarı atar. Zira, bir dünya telâkkisi temsil ettiği için kendi düşündüğünden farklı bir düzene bağlanılmasını hoş göremez. Sair partilerin, ve hele fikir partilerinin, rekabetini caiz görmek idare edenlerin seçmekte serbest olduklarını kabul etmek, ve binaenaleyh, kütle partisinin dayanmakta olduğu sosyolojik esasların haklı oluşunu itibardan düşürmek demek olur. Kütle partisine göre, diğer partiler vatandaşların seçme serbestisinden husule gelmezler, hatayı veya hiyaneti ifade ederler.

Bu suretle, kütle partisi için otoritericiliğin mukadder oluşu anlaşılmaktadır. Hata etmezliğinin tanınması ile tekmil memlekete bir fikrî birlik kabul ettirmeği hedef tutar. Binaenaleyh, tartışmayı kabul etmek veya ferdî yorumlamaların çeşitliliğini hoş görmek kendisi için yasaktır. Seçim mücadelesi onun için vatandaşların iradesini belirtecek bir vasıta değildir. Bir kuvvet denemesidir.

Demokrasi sosyalizasyonunun doğurduğu partiler bunlar

olduğuna göre, faaliyet tarzları ile geleneksel demokrasi müteariferleri arasındaki bağdaşmazlık kolayca ölçülebilir. Bir defa, iktidarın gayeleri itibariyle bağdaşmazlık, ki üzerinde ısrarda fayda mevcut olmayacak kadar aşikârdır. Ayrıca, iktidarın kullanılması teknikleri bakımından da bağdaşmazlık. Bir taraftan, kütle partisi siyasî yönetimin kimde olduğunun meçhul kalmasından nefret eder. Kütle ancak temsil edilmekte ise kendine tapabilir, diye yazılmıştır (1). Eğilimlerini kendilerinde gördüğü sürükleyici insanlara ihtiyacı vardır. Klâsik demokrasi ise, bilâkis, şef mistiğini red eder ve yalnız kendilerini halk hareketlerine karşı bağımsız halde tutan usullere göre seçilmiş idare edenleri tanır. Ona göre, şefler, müesseselerden önce yokturlar; ancak müesseselerin mahsulü ve aletidirler. Halk kendine efendi yaratmaz; efendilerini devlet müesseselerinde bulur. Öte yandan, kütle partisinin seçilmiş kimseleri, hem parti yönetici organlarının emirleri ile, hem de seçimlerden aldıkları iktidar devri ile bağlıdırlar. Bu durum, temsilî demokrasi klâsik telâkkisinin gerçekleştirmek istediği temsilciler bağımsızlığının zıddıdır. Nihayet, ki bu noktada aykırılık daha da derindir, kütle partilerinin mevcudiyeti devlet tasarruflarının meydana gelme usulü yönünden eski prensiplerin itirazsız surette uygulanmasına manidir. Siyasî demokrasi tartışmanın faziletine dayanır; organları tartışmaya imkân vermek üzere tertiplenmiştir; kanun otoritesi kanuna vücut veren tartışmadan kuvvet alır. Kütle partileri ile sistem yıkılmaktadır, zira bu partilerin emperyalizmi münakaşadan iğrenir. Münakaşa, ancak aklın inandırıcı tesirine güvenilmekte ise meşrudur; binaenaleyh, aklî emirlere katılmada bir temas noktası bulunabilecek beşerî mahiyette bir birlik farz eder. Halbuki, somut durumların aykırılığını muhafaza etmek için kütle partisinin red ettiği birlik budur. Bunun neticesi olmak üzere muhalefet hoş görülür bir şey olmaktan çıkmaktadır. Zira, kuralın meydana getirilmesinde faydalı bir kuvvet teşkil etmek şöyle dursun, hem halkın iradesi, hem de parti tarafından tesis edilmiş tarihî hakikat olmak bakımlarından, iki defa red edilemiyecek olan bir iradenin gerçekleşmesine engeldir.

---

(1) J. MONNERONT, **La Nef** dergisi Paris, Aralık 1946.

Sosyal demokrasinin siyasî hayata getirdiği hava değişikliği hakkındaki bu mülâhazalar, ne kadar kısa olursa olsun, batı âlemi devletlerinin hükûmet rejimlerinde eski anayasal düsturları kütle partilerinin doğuşu ile bağdaştırmaya teşebbüste karşılaşılan güçlüklere dair fikir vermeğe, öyle sanıyoruz ki, kâfi gelir.

VI. ÇOKCU DEMOKRASİ

Zamanımız demokrasilerinin hepsi de yöneten demokrasi çeşidine aittir. Bununla beraber, gerçek halkın siyasî iradesini üstün kılmak iddiasında olmalarına rağmen, yöneten bu halk, hepsinde aynı nitelikleri göstermez.

Marksist demokrasilerde-ki bunları halkçı monokrasiler diye tavsif daha doğru olur - egemen halk birleşmiş, mütecanis bir toplum halkıdır. Bu toplumda sınıflar zıddiyeti ortadan kalkarken, arzulanan sosyal düzen temayülleri arasındaki farklar da yok olmuştur. Bu, üyeleri müşterek bir imanda birleşmiş, kollektif hayatı düzenleme tarzı üzerinde aynı fikirleri savunan bir halktır. Komünist toplumu birbirinden farksız ve biri ötekinin yerine konabilir ferdiyetlerden mürekkep bir arı kovanı veya bir karınca yuvası şeklinde göstermek bir karikatür olur. Zevkler, arzular, tercihler bu toplumda da farklılık gösterirler ise de bu özellikler, hıristiyanlarda olduğu gibi, herkesin kendine has yollardan kovalayabilmesine rağmen hiç kimsenin ayrı bir telâkki sahibi olamıyacağı kurtuluş güdüsü beraberliği gerisinde silinmektedir.

Buna karşılık, batılı denilen demokrasiler menfaatlerin ve özlenen düzen tasavvurlarının rastlaştığı ve bazan çarpıştığı farklılaşmış bir toplumun halk iradesini ortaya çıkarmak isterler. Şu anlamda çokcudurlar ki, bir yandan siyasî ortamın sosyolojik çeşitliliğini tabiî - ve aslında hayırlı - telâkki ederler, ve öte yandan her beşer kişisinin özerkliğini mutlak surette hürmete layık bir değer sayarlar. Şu halde, bu çokculuk hem toplumsaldır, hem de fikirdedir. Sosyal çeşitlerin kendilerine mahsus tasavvurlarla bir arada görülen karışıklığını fiilî bir veri sayar; «fikir çeşitleri» nin masun kalması için bahşettiği teminat, neticede, totaliter düzene râmolmaya karşı ferdî nitelikle-

ri koruma tarzı teşkil eden bir felsefeye katılmakla da kendi kuvvetini artırır.

I. Rejimin felsefesi

Bu çokçu felsefeyi rejimin doktrin öncülerinin yapmış oldukları bir serbest tercihin konusu olarak görmek ihtiyatsızlık olur. Filvaki, bu felsefe, her hırıstiyan sosyal düşüncesini, hem de gerek fransız sosyalist ekollerinin, gerek İngiliz işçi partisi telâkkisinin, leninist marksizmin zıddına olarak,tesiri altında kalmakta devam ettikleri bir nevi fikrî liberalizmi ileri sürebilir. Bununla beraber, batı demokrasilerinin otoritesi altına girmiş oldukları fikrî bağlılığa, düşüncelerin tesirinden ziyade olaylar sebep olmuştur. Gerçekten, hiç değilse kara Avrupasında, sosyal ayrılıklar o mahiyettedir ki, son derece haşin bir mücadelenin tehlikelerinden kurtulmak için yürek sızlatıcı bir maceraya girişmekle sona erdirilebilecek olan bir müşterek yaşayışın hareket kuralı haline getirilmesi uygun görülmüştür. İhtiyatın emrettiği bu çokculuk, istilâcıya mukavemeti yaşatmış olan menfaat gözetmezliğini devam ettirmek maksadiyle, birbirine büsbütün zıt ideolojilerden mülhem siyasî kuruluşlar birleşmelerinin Hükûmet çoğunlukları meydana getirmiş oldukları Fransa'da, Belçika'da ve İtalya'da kurtuluşu takip eden yıllarda bilhassa bariz hale gelmiştir. Çokculuk, bu suretle, siyasî-sosyal kuvvetler denklemini bir felsefe ismi ile karşılamak durumunda kalmıştır.

İngiltere'de, başkasının davranışına karşı geleneksel saygı, hürriyete verilen değer ve hürriyeti koruyan fiilî garantiler çokluğa daha sağlam bir dayanak bahşederler. Lâkin, çokculuk, Britanya siyasi hayatının günümüze gelinceye kadar temel kuralını teşkil eden tartışılamaz inançlar ve prensipler müşterek hazinesi üzerinde gelişmemiş olsaydı, muhakkak ki uygulanma imkânı da bulamıyacaktı.

Nihayet, Amerika Birleşik Devletlerine gelince, burada çokculuk insanların iktidar olmaksızın yaşayabildikleri, yakın sayılabilecek bir devrin mirasıdır. O devirde, bir doktrinden ziyade ferdî davranışlarda her ferdin kendi aklına gelene, veya kendi menfaatlerine tabi olduğu bir toplumsal durum bahis konusu idi. Maamafih, hoşgörürlüğe ve vatandaşların mensup

oldukları topluluk karşısındaki doğruluklarına güvene dayanan bu bağımsızlık dahi bir felsefede ifadesini bulmuştur.

Milletlerin millî renklere bir ideoloji katmaları ile birlikte, *American way of life* Birleşik Devletler için bir nevi fikir bayrağı haline gelmiştir. Fakat, bunun neticesi olarak bu dünya görüşünü terkip eden unsurlar katılaşmış, ve ani olarak meydana gelmiş olup da devrini tamamlamış bulunan bir çokculuk yerine, alışkanlıklara bağlı bir çokculuğun sertliği geçmiştir. Burada da, rejim felsefesinin tâyininde şartlar, sırf fikrî spekülâsyondan daha fazla tesir etmiştir. Muhtelif batı âlemi Devletlerinde çokculuk, bu felsefenin kabulünün tabi olduğu verilerin çeşitliği ne olursa olsun, farklı derecelerle de olsa, her tarafta hem kesin olmayan, hem de dengeli olmak üzere çift nitelik gösterir.

Çokculuk kesin değildir, çünkü çok olma, şayet döğüşmek için mi, yoksa anlaşmak için mi olduğu bilinmemekte ise, hiç bir şeyi halletmez. Gerçi, İngiltere'de ve Birleşik Devletlerde muayyen temel prensipler üzerindeki esas anlaşma siyasî mücadeleye dürüst tartışma seviyesinde kalmak imkânının verir lâkin, bu ağır başlılık ve bu hoşgörürlük ancak bir kısım eğilimler ve zımnen rekabet dışı tutuldukları için mümkün olabilmektedir. O halde, tekmil fikir çeşitlerine karşı telkin olunan saygıdan ne kalıyor ki ? Kara Avrupası demokrasilerinin ilân ettiği çokculuğa gelince, mevcut aykırılıkların giderilmesinden ziyade bunların tescili gibi belirmektedir. Hiçbir parti kendini görüşlerini kabul ettirecek kadar kuvvetli hissetmediği için, çokculuk, herkese göre başkalarının teşebbüsüne karşı bir korunma haline gelmekte, gerisine sığınıp silâhlarını hazırladığı bir paravana olmaktadır. Anlaşmanın ilk safhasını teşkil edebilecek olan bir arada yaşama, artık, savaştan önceki silâhlı bekleyişten başka bir şey değildir.

Fiiliyatta çokculuğun dengeli bir formül oluşunun izahı da buradadır. Filhakika, taşıdığı eğilimler ve birleştirdiği kuvvetler nekadar talep edici ve nekadar vaitlerle dolu olursa olsun, bir kişinin dinamizmi diğerlerinin dinamizmi ile hareketsiz hale sokulmuştur. Bu sosyal kuvvetlerin bir arada katedebilecekleri yol bir hayli kısadır. Sosyal demokrasinin ön gördüğü yapı değişikliği yolundaki her hatırı sayılır ilerleme başlangıçta

mevcut olan anlaşmayı tahrip tehlikesindedir. Çokculuğun siyasî faaliyeti köstekleyen bu durduruşunun neticelerini ölçmek için son harbi müteakip kaleme alınmış Haklar Demeçlerinde ifade olunan bu düsturların bolluğu ile kanun koyucunun bunlara sağladığı gerçekleştirmelerin azlığını kıyaslamak yeter. Nadir bir azim ile ifade olunan sosyal haklar, çoğu halde, vadesi uzatılan vaitler olarak kalmaktadır.

Hal böyle iken, bu müşahede, çokcuulğun mahkûm edilmesine kadar varmaz. Yalnız, onun güç bir hareket olma vasfını ortaya koymağı hedef tutar. Zaten, devrimiz meseleleri üzerinde kafa yoran her iyi niyet sahibi insanın içine düşmekte olduğu fikrî huzursuzluk ile bu müşahedeyi ahenk halinde tutan da bu güçlüktür. Tekci felsefelerin çözülmüş mesele felsefeleri oldukları ve binaenaleyh, tercih yaptıkları, ayırt etikleri, netice kestirdikleri için uygulanmalarının nispeten kolay olduğu söylenmiştir. Görünüşteki basitlikleri ancak huşunetleri bahasına elde edilmiştir. Amma, gerçek insan hürriyetinin, insanın hiçbir tarafından tamamiyle yutulmaksızın katıldığı çok sayıdaki toplumların çeşitli ortamları ile sağlanmış seçme ve tercih yetkilerinde mündemiç bulunduğu kabul edilir, ve kişiliğinin gelişmesine imkân veren manevî, kültürel veya fikrî mahiyetteki bütün topluluklara girme hakkına sahip bulunduğu düşünülürse, o zaman bu derece çeşitli olan ve bu derece ayrılıklar gösteren sosyal ve manevî bir âlemin doğurduğu zıddiyete ve ayarlama güçlüklerine razı olmak icap eder. Çokculuğun özelliği, totalitarizmin üzerine kurulduğu tekmil parçalanmalara karşı koymasıdır. Yalnız, kaçınılmaz meselenin felsefesi olmaktan ancak seçme anında tezlerin karşılaşması ertelenmek şartiyle kurtulabilir. Halbuki, seçme ânı esasen siyasi faaliyet ânıdır. Acaba, ilham kaynağı olarak muteber olan çokculuk fiil yaratıcı merkez olarak da muteber midir ?

Bundan şüpheyi uyandıran, demokratik ideale aynı katılma içinde zamanımız siyasi çokculuğunun iki sınıf demokratı bir tek gerçek halinde birleştirmekte oluşudur Hürriyet isteyen demokratlar ve kanunlar koymak isteyen demokratlar. Demokrasi doktrinine uygun hiçbir anlayış bunlardan birini veya ötekini mahkûm etmeğe müsait olmamakla beraber, karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz bir şeydir. Bu karşı karşıya

geliş çokcu demokrasinin uslübunu meydana getirir. Gerçekten, çokcu demokrasi klâsik demokrasiden büsbütün ayrılmamakta; onun mirasını sosyal demokrasinin isterlerini de ilâve etmek suretiyle muhafaza etmek istemektedir. Öyle ki, rejim hem liberal, hem de sosyalleştirici olmaktadır. İnsan kişiliği özerkliğine bağlı kaldığı ölçüde liberaldir. Ferdin Devlet vesayetinden tedricen kurtulduğu tekmil hürriyetleri, vicdan ve fikir hürriyetini, basın hürriyetini, gidip gelme hürriyetini, çalışma hürriyetini ilân etmekle çokcu demokrasilerin kanunları 1789 prensiplerinin doğrudan doğruya devamı içinde yer almaktadır. Lâkin aynı zamanda, ki bu bakımdan rejim sosyalleştiricidir, aynı kanunlar, zamanımız ekonomik ve sosyal isterlerini karşılamak endişesi ile Devlete otoritesinin artmasını, kontrolunun kuvvetlenmesini, istikametler ve lüzumu halinde, yalnız ekonomik liberalizmin değil, fakat bizzat hürriyet fikrinin dahi caiz görmediği, mecburiyetler konmasını gerektiren ödevler yüklemektedir.

Aykırılık yeni anayasal metinlerde bilhassa göze batar. Bunlardan sadece bir iki örnek vereceğiz. İtalyan Anayasasının 41 inci maddesi özel ekonomik teşebbüs hürriyeti esasını koyuyor. Lâkin, aynı madde şunu da ilâve ediyor: «Kanun, resmî ve özel ekonomik faaliyetin sosyal hedeflere doğru sevkedilebilmesi ve ayarlanabilmesi için münasip programları ve kontrolları tâyin eder.» Bavyera'da, 151 inci maddesinin 2 nci fıkrası ferdî karar yetkisini geliştirme hürriyeti ile ferdin ekonomik hayatta şahsî faaliyette bulunması hürriyetini prensip olarak tanıdığını hüküm altına almıştır. Fakat aynı metin «sömürme teşkil eden ekonomik mukaveleler» in gayri kanunî olduğunu söylemektedir. Sarre'da, 44 üncü madde «akit ve meslek hürriyeti, ferdî teşebbüsün serbestçe gelişmesi mahfuzdur» demektedir. Yalnız, burada bahis konusu olan sadece bir caiz görmedir, zira, «ekonomik kudretin her türlü kötüye kullanılması» na karşı ön görülmüş olan müeyyideden başka, 43 üncü madde «herkese ekonomik verimin nasafet dairesinde dağıtılmasını sağlamak ve herkesi her türlü sömürmeye karşı korumak gayesi ile istihsale, imalâta ve ekonomik servetlerin dağılmasına faydalı surette tesir edebilecek tedbirlerin bir kanunla alınacağını» beyan eder. Teşebbüs serbestliğine en sağlam şekilde bağlı görünen memleketler dahi şimdi hissen bağ-

lı kalınan liberalizm ile gerçek halkın ihtiyaçlarının tatmini için gereken sosyalizm arasındaki bu kararsızlığa sahne olmaktadır. Bu cümleden olmak üzere İsviçre'de, Federal Anayasanın 31 inci maddesi daima «ticaret ve endüstri hürriyetinin teminat altında bulunduğunu» teyit eder. Lâkin 1947 değişikliğinde kabul olunan *mükerrer* 31 inci madde resmî merciin müdahalesini meşru gösteren öyle çok istisna koymaktadır ki, teşebbüs hürriyeti bunlarla tehlikeye girmiştir (1). Nihayet, Başkan Eisenhower'in Ocak 1953 de Birlik Devleti hakkındaki ilk nutkunda demokrat idare tarafından alınmış hürriyeti kayıtlayıcı tekmil tedbirlerin prensip olarak kaldırılmasını red için «Amerikan ekonomisinin harikulâde karışık vasfı»na dayandığına şahit olmadık mı ? Fiyatların ve ücretlerin kontrolundan vaz geçmeği kabul etmekle bir denetli hürriyet bahis konusu olacağını ima etmiş olmuyor mu idi ?

Şüphesiz, meselenin münhasıran ekonomik hürriyet meselesi olduğu ileri sürülebilir. Fakat bu, teşebbüs hürriyetinin bütün diğer hürriyetlerin somut terkibi olduğunu unutmak demektir. Böylece, maksatlarında o kadar cömert ve esasında o kadar saygı değer çokcu felsefenin nasıl olup da, hâkim niteliği dağınıklık olan bir siyasi sistemin meşru gösterilmesine hizmet etmeğe vardığını anlamak kabil olmaktadır. Hamleler ve gizli tutmalar, akim kalmış büyük tasavvurlar ve ayak üstü kararlardan mürekkep bulanık bir karışım olduğu, meseleleri genel surette koyup sümmettedarik alınmış tedbirlerle çözdüğü için, çokcu demokrasi, büyük siyaset yürütmeğe yeterlikli görülmemektedir.

Şikâyet, üzerinde israra hacet bıraktırmayacak kadar malûmdur. Bununla beraber, çokcu demokrasinin süresi bir siyasi yönlenme yetersizliğinin, plânlarının gerçekleştirilmesinde gösterdiği gevşekliğin, gayeleri sıraya koymaktaki ve bu gayelere erişmek için gerekli gayretin devamlılığı duygusunu toplulukta uyandırmaktaki aczin, elhasıl bütün bu pek bariz zaafların belki de, neticede, hürriyetin son korunma çaresi olduğu unutulmamalıdır. Çokculuk, kuralcılığı felce uğratmakla, bir-

(1) Çevirenin notu : Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının ikinci kısım, üçüncü bölümüne ve hassaten 41'inci maddesine bakınız.

leşmiş bir iradeye dayanacak bir düzenin katılığını yumuşatıyor. Yani, eski müelliflerin iktidar bölünmesine verdikleri rolü ifa ediyor. Hürriyete, idare edenlerin kararsızlığına veya iktidarsızlığına sığınma imkânı veriyor.

Yalnız, hürriyet bir kere sistemin çatlakları arasında kendine yol bulunca, bu çatlakları genişletmeğe doğru gider. Rejimi yaşatıcı bir kuvvet olmaktan çıkıp, onun zaaflarını kollayan bir kudret haline gelir. O kadar ki, hürriyet hamleleri ile yaşayacağı düşünülmüş olan çokçu demokrasi, hürriyetle, yalnız mukavemetleri dolayısiyle karşılaşır. İmdi, hürriyet yönünden uğradığı kaybı, rejim, disiplin yönünden tekrar ele geçirmiş olmaz. Öyle sanılır ki, yöneten demokrasi olması dolayısiyle, enerjisinin, etkmil halkın iradesi ile değilse bile-ki sosyal ayırımlar karşısında buna imkân yoktur - hiç olmazsa ,en kat'î, en mütecanis, en tesirli irade şeklinde beliren bir halk iradesinin dinamizmi ile beslenmesi gerekirdi. Bununla beraber, hiç de böyle değildir, zira, üzerinde sebat edilmemiş pek çok tecrübe ile ümitlerini kaybetmiş olan fertler, sahibi oldukları rivayet edilen bu iktidarda artık kendilerini bulamamaktadırlar. Şüphecilik ve işe yaramaz hale gelme onları, nazarî bakımdan varlık hikmeti, dileklerini yerine getirmek olan bir Devletten uzaklaştırır.

Bu tahlili bariz surette borçlu bir bilânço olarak özetlemek pek kolay olsa gerektir. Çokçu demokrasi yöneten demokrasi olduğu için elde edilmiş hürriyetleri korkutmakta ve onların iş birliğini elde etmektedir;çokçu olduğundan, kurtuluşlarını iktidardan umanlar kütlesine şüpheli görünür. Muhalif rüzgârlara asla güvenemiyeceğinden benciliklerle sabırsızlıklar arasında bocalar.

II. Çokçuluğun Sapmaları

Devlet otoritesindeki bu dalgalanışı tavsif hususunda zamanımız kamu hukukçularının kullandıkları deyimler arasında terim yok değildir. Devletin bölündüğü, aşıldığı, istilâ edildiği, sömürgeleştirildiği söylenir. Bütün bu terimler demokratik iktidarın buhranını ortaya koyar. Doğrusu aranırsa, bu buhran, iktidar yokluğundan ziyade iktidarların çoğalışından ve çığrından çıkmış mahallîleşmelerinden husule gelmektedir.

Devlet vakıası aslî vuzuhuna irca edilecek olursa, bir iktidarın müesseseleşmesi olarak, yani hukuken meşru ve hukuk kuralına göre düzenlemiş olup kendisini bütün rakiplerinin başına geçiren bir nevi objektifliğe ve gayri şahsîliğe erişmiş bir iktidar olarak, gözükür. Demek oluyor ki, siyasî ve hukuki bakımlardan Devlet iktidarı tek olmak ve yegâne meşru olan olmak ikiz vasfını taşıyacaktır.

Devletin bizatihî varlığının tabi olduğu bu prensibe karşı, çokçu demokrasinin yönelttiği tehdidi anlamak için, iktidarın teşkil etmekte bulunduğu siyasi hadiseyi bir an göz önüne almak gerekir.

İktidarı bir hukuk fikrinin enerjisi olarak (1) tarif etmeği öne sürerken, iktidarın hem fikrî hem de maddî bir kudret olduğunu, bu kudretin gerçekleşebilmesi için sosyal bir düzen tasavvurunun ona vücut vermiş bulunduğunu kastediyorum. İnsanlar kendilerine arzulanmaya değer görünen belli bir tip toplum tasavvur ederler; lâkin bu tasavvur bir hayal temaşasından ibaret değildir. Onu hayalî bir tasarlamadan ayırt eden nokta, olması gereken şey fikrine ilk hamlede gerçekleştirme zaruretinin eklendiği bir istek kudretini uyandırmakta oluşudur. Gerçi, beşerî çehresiyle ve maddî zorlama vasıtaları ile iktidar dışarıdan gelip fikre yardımcı oluyormuş hissini verecektir, fakat tefekkür alanı bakımından - ve tarih iktidarın ancak fikre uygun olması halinde sağlam ve süreli olduğunu isbat ediyor - iktidar, temsil etmekte olduğu fikirde, fiilî gerçekleştirme vaitlerinde kökleşmiştir. İktidar, yaratacağı veya koruyacağı toplumun çehresini taşır, bugünün teminatını vermekten ziyade, yarının sembolüdür.

Amma, bu geleceğin uslübunu, hatlarını, cevherini nerede bulur ? Sosyal topluluk içinde belirli bir zamanda hâkim olan hukuk fikrinde. Şüphesiz, sadece demokratik açıdan bakılacak olursa, arzulanan bu sosyal düzen tasavvuru bir hizipten, bir aydın zümreden, veya ekonomik bakımdan elverişli durumda bulunan bir sosyal sınıftan gelmemelidir. En çok sayıda toplum üyesinin eğilimlerini hûzme halinde bir araya getir-

(1) Traité de Science Politique adlı eserime bakınız, Cilt I, **Le Pouvoir Politique**, 1949, No. 180 ve sonrakiler.

melidir. Bu şart, tabiî olarak, özel tasavvurların sürtünmesi ile, mübalâğalı maksatların terki suretiyle elde edilen uzlaşmalarla, ferdî benciliklerden kopmuş kollektif gayelere katılma ile fertlerin ve grupların, siyasî iktidarın gayeleri bakımından millî heyetin davranış beraberliğine varan, psikolojik hazırlığını gerektirir.

Görülüyor ki, hayat seviyeleri arasındaki muazzam dengesizlik, herkese hissolunur derecede eşit imkânlar sağlamağa elverişli ekonomik gelişme, fertler arasında yalnız nazarî değil, lâkin fiilî eşitliğe dayanan millî dayanışma duygusu gibi bir takım ekonomik ve sosyal şartlar yerine gelmedikçe, sosyal düzenin dayanmakta olduğu mütearifelerden bir kısmının açıkça kabulünü gerektiren bu halk, fikrî olgunluğu elde edilemez. Bu şartlar bir arada olunca iktidar, hem eseri için muhtaç olduğu ilhamı, hem ona girişmek için zaruri otoriteyi topluluk içinde gerçekleşmiş olan beraberlikte bulur. Hemen söyliyeyim ki, bu beraberlik tam değildir; falsoları görülür : tasavvur olunan geleceğe dair tekmil emeller aynı ölçüde karşılanmamıştır, hâlâ muhalefetler vardır. Lâkin, hiç olmazsa, iktidar, anayasal cihazların, programları ve idare eden heyetleri kanun yolllarına uygun surette yenileme imkânı sağlayacağını gözününde tutarak Devlet gemisine yerleşmek ve imkânlarından faydalanmak iddiasını meşru bir şekilde ileri sürebilir.

Öte yandan, çokçuluğun tehlikeye soktuğu da bu iktidar birliğidir, zira, ilham kaynaklarının tamamiyle normal, ve hatta temenniye değer çeşitliliğine, iktidarlar çokluğunu ilâve etmek ister. Gerçekten, millî heyet üyelerinin bağlandıkları çeşitli eğilimler Devlet iktidarına güven taşıyacak ve kendilerini anayasal organlar marifetiyle ifade etmeğe çalışacak yerde, normal olarak Devlet iktidarını beslemesi gereken enerjiyi mahpus tutan sayısız iktidarlar halinde, Anayasa ile teşkilâtlanmış siyasî kudretin dışında, özerk kuvvetler olarak belirirler. O zaman sanki tek Devletin yerine aynı ülkede bir arada yaşayan ve ancak resmî Devlete karşı ittifak etmek için geçici olarak aralarındaki döğüşmeyi bırakan bir çok Devlet geçmiş gibi olur.

Daha yukarıda (Bölüm III) fiilî iktidarların ortaya çıkışı adı altında ele aldığımız bu hadise çokçu demokrasiyi canlı

tutan kuvvetleri belirtmeğe imkân verir. Aynı zamanda, ilk bakışta şaşırtıcı, fakat kabulü zaruri olan, fevkalâde kesif siyasî faaliyet ortasında mefluç bir Devlet müşahede olunuşunu da izah eder.

Canlı tutucu bu kuvvetler, esas nitelikleri güçlüklerini kendi içlerinde bulmak ve Hükûmet cihazına dıştan tesir etmek olan birleşmelerdir. Zaten bir hayli belirsizlik payı taşıyan sınıflandırılmaları, gayelerinin az çok genişleyici vasfından hareket olunmak suretiyle yapılabilir (1).

Fazla ferdîleşmiş bir menfaat savunan gruplardan doğru gidilecek olursa Fransa'da da, evvelâ, belirli bir idare veya bölge çevresi ile sınırlı iş, menfaat veya meslek yönünden teşkilâtlanmış birleşmeler (bir Bakanlık memurları, bir bögede âfetzede olanlar, basın işçileri, demir yolları işçileri, mamallî müstahsiller, ilâh.), sonra tekmil ülke üzerine dağılmış menfaatleri bir araya getiren loncaya benzer gruplar (yollardan faydalananlar, şarap çekiciler, süt, et, buğday, pancar müstahsilleri, üyelerinin menfaatlerini savunmak maksadiyle kurulmuş her çeşit sendikalar, ilâh.) nihayet, ekseriya belirli bir menfaate dayanılarak kurulmuş olmakla beraber, genel bir siyasî görüş ifade etmek iddiasında bulunan birleşmeler tesbit etmek mümkündür. Büyük sendika merkezleri (C.G.T.-C.G.T.F.O-C.F.T.C.), Fransız iş verenler Millî Konseyi, Memurlar Yardımlaşma Konfederasyonu, Küçük ve orta teşebbüsler Konfederasyonu, ilâh.) bunlardandır.

Tutumları, izledikleri yol takındıkları tavırlar ile memleket siyasî hayatını yaşatan bu gruplardır. Hükûmet kararları ve hatta bizzat kanun bunlara hâkim olmaktan âciz oldukları için onların peşinde koşmakta oldukları menfaatlere, koruduklari imtiyazlara veya siyasi tercihler karşısında kabul ettikleri yollara tabidirler. Bundan şu çıkmaktadır ki, gerçek kudret, iktidarın resmî makamlarından kaçıp Devlet sorumluluklarının hiçbirine sahip bulunmamakla beraber, Devlete ait yetkileri kullanan teşekküllerde yerleşmektedir.

---

(1) Bakınız: P. DELOUVRIER, **İstilâya uğrayan Devlet**, Fransa sosyal haftası toplantı tutanakları, 1954, s. 75 ve son.

Bu Devlet iktidarı buhranı tekmil çokcu demokrasileri az veya çok ciddi bir vehametle baltalamaktadır. Pek iyi bilinen bu tezahürler üzerinde uzun boylu durmamızda fayda yoktur. Ancak, dikkatle üzerinde durulacak nokta, demokrasinin bütün «hastalıklar»ı gibi, bu buhranın da kasitli bir tecavüzden husule gelmeyip prensibinin izam edilmesinden veya çürümesinden husule geldiğidir.

Menfaatler temsilcisi grupların veya belirli bir sosyal düzen telâkkisi mümessillerinin idare edenler üzerine tazyik yapmak ve bunların otoritelerini kullanma tarzına istikamet vermek üzere teşkilâtlanmaları demokratik bir rejim zihniyetine tamamiyle uygundur. Sayılarının çokluğu, tenkit edilmek şöyle dursun, memleketteki siyasî kuvvetler dengesinin bir unsuru sayılmalıdır. Demokratik müesseseler, kendiliğinden topluluk içinden fışkıran bu ilham kaynaklarından kopmuş olsa idi boşta işleyecek veya sadece keyfî kararların maskeri olacaktı.

Lâkin, kaynaklar millî bir hukuk fikrini zenginleştirmeden kalıp sadece bir sınıf ideolojisini veya ökzel menfaatlerin bir savunma sistemini beslemeğe başladığı; müşterek hayatın düzenlenmesi için temenni olunan belli bir uslûp hakkındaki tasavvurlar düzenlemeyi gerçekleştirme vasıtalarını anayasal müesseselerin işleyişinde arayacak yerde Devlet siyasî kudretine benzer bir kudretin teşekkülüne sebep olduğu zaman, sapma da husule gelmiş olur. O zaman, teşekkül eden ve faaliyette gördüğümüz fiilî iktidarlar, çokculuğun parazitleri ve sömürücüleridir.

Parazitleridir, zira, siyasî hayatı hukukî şekilde teşkilâtlanmış bir toplumda müteaddit egemen kudret merkezine yer yoktur. Gerçi, sosyal, fikrî ve ekonomik kuvvetlerin kendilerini serbestçe ifade etmeleri gerekir, fakat, bir derebeyliğin yeniden kurulması istenmiyorsa, bu kuvvetlerin tekmil topluluk indnide tek ve yegâne meşru ve muteber iktidar olan Devlet iktidarını meydana getiren organlar vasıtasiyle tesir etmeleri icap eder. Bir takım özerk iktidarlar, çokculuğun zarurî neticesini teşkil etmek şöyle dursun, onun temel şartını inkâr etmektedirler, zira hedefleri rekabetin devam ettirilmesi değil, kendinden gayri herkesin boğulması suretiyle tek kimsenin

emperyalizminin kurulmasıdır. Demokrasi tek bir iktidardan ayrılamaz, çünkü, onu tekmil diğer iktidarlardan üstün tutmakla ,bu tek olma hali demokrasiye eğilimler arasındaki mücadeleleri açık tutma imkânını sağlar.

Esasen, fiilî iktidarlar çokculuğun yalnız mahiyetini değiştirmekle kalmazlar, kendi ilgili teşebbüslerini çokculuğun takdire değer prensipi ile örtmek suretiyle onu istismar ederler. Maddî menfaatleri yönünden olduğu kadar fikrî bağlılıkları itibariyle de millî hukuk fikrinin meydana gelmesine katılmayı haklı olarak iddia edebilecek toplulukların meşruiyetini gaspeden teşekküllerin bencilikleri ve münhasıran özel hırslar, kendilerine önem verilmesini ve icabında itaat olunmasını talep ederler; her sosyal yaşayışta bulunması gereken feragati göstermeği reddederler; ellerindeki menfaatlerden hiçbirini asla terketmeksizin yenilerini iddia ederler. *Pressure groups* halinde teşkilâtlanmış olduklarından, kudretleri topluluğun kaderi üzerine tesir eder. Bununla beraber ,meşruiyetlerinin kabulünü ve gerçek bir iktidara ait yetkilerin tanınmasını beklemeğe hakları yoktur, zira, gerçek bir iktidarın ne fikrine sahiptirler, ne de ödevlerini görürler. Fikrine sahip değildirler, çünkü bir düzen kurulmasını değil, hırsları doğurmağı amaç bilirler. Gerçek bir iktidarın görevlerini üstlenmezler, zira kendilerini tekmil topluluğun katılabileceği bir genel iyilikte destekleyen topluluğu bütünliyecek yerde, disiplinsizliği, ayrılmayı kışkırtacak kadar, teşvik ederler.

Bu mülâhazalar realist olmak iddiasındaki bir demokrasi tetkikinde oldukça somut görünebilir. Lâkin, aldanmamak lâzımdır. Demokratik müesseselerin düzenlenmesi işinde ortaya çıkan meselelerin hepsinden ciddi olanı iktidar tekliği meselesidir; aynı zamanda, Devlet içinde kendilerine tekabül eden organları bulamaz hale düşen halk iradelerinin, aralarındaki mücadelelerle halk hürriyetlerini ve, onun yanı sıra, millî varlığın bizzat hayatını tehdit eden birleşmeler emperyalizmine bahane teşkil etmesine mâni olunmak isteniyorsa, bir çözüm yolu bulunması gereken en müstacel mesele budur.

Nitekim, serbest Hükûmet sistemi kurucuları bunda aldanmamışlardır. Klâsik demokrasi adını verdiğimiz şey, gayesi, neticede iktidar tekliğini muhafaza etmek olan millî egemen-

liğin, felsefî olduğu kadar hukukî olan, inşasına dayanır. Ve şayet, karşı uçta, sovyet demokrasisine bakacak olursak, aynı endişeye rastlarız. Sınıfsız toplum mütearifesinin ilk neticesi, rakipsiz bir Devlet iktidarı otoritesini meşru göstermektir. Bu çift örnek, insanı düşünceye sevkediyor. Fikrî temayülleri nekadar farklı bulunmuş olursa olsun, yeni çağlarda dünyanın çehresini gerçekten değiştirmiş olan bu iki rejimin, halkın sesini, ancak o sesteki tabiî ahenksizlik yerine tek bir organa, tek olduğu için bereketli, herkesin iktidarını ifade ettiği için de saygıya lâyık olan, Devletin iktidarına baş vurmanın gerektirdiği disiplini ikame etmekle, duyurabilmiş olduğunu gösteriyor.

VII. MARKSİST DEMOKRASİ

Bir tek değil, bir çok marksizm vardır. Nitekim, biz burada K. Marx'ın düşüncesi hakkında ileri sürülmüş veya ileri sürülmekte bulunan yorumlardan birine veya ötekine doğruluk beratı tevcih etmek iddiasında değiliz. Bu itibalra, marksist demokrasi deyince, hâlihazırda S. S. C. B. ve halkçı demokrasiler rejimlerinin temelini teşkil eden fikirlerin ve müesseselerin bütününü kastediyoruz. Gerçi, bu rejimlerin dayandığı temeller Marx'dan gelmedir, lâkin, üst yapıları siyasî hayata daha fazla girmiş bir nazariyeci olan Lénine'e daha çok şey borçludur. Aynı zamanda, marksist demokrasi Marx'in düşünememiş olduğu bir tarihî gelişmeye tabi kalmıştır.

Marksizm, klâsik demokrasinin dayandığı prensipleri inkâr etmez; beşerî hayat şartlarının yanlış bir telâkkisini kabul eden klâsik demokrasinin bu prensipleri fiilen karşılamaktan âciz olduğunu iddia eder. Demek oluyor ki, marksist demokratik rejim kurucularına ilham vermiş olan tekmil konuları, ışığı altında yorumlandıkları materyalist felsefeye tâbi, tamamen ayrı bir anlam verilmiş olarak buluyoruz.

Sadece siyasî isterleri yönünden bakılınca, bu materyalizm insanın, onun hürriyetinin, sosyal gelişmedeki seyrin ve nihayet, siyasî iktidarın bir telâkki şekline dayanır.

Külliyen tabiat ortasına yerleştirilmiş bulunan insan kendisini vücude getiren bir muayyenlikler ağı içindedir. Vicdanı dahi, tıpkı fikirleri ve duyguları gibi, sosyal durumunun ve yaşama tarzının bir yansıması, ve hattâ bir mahsulüdür. Bununla beraber, bu tarzda durumlandırılmış olduğu halde, hürriyet iddiasında bulunması menedilmiş değildir. Şüphesiz bu hürriyet kendisinde meknuz bulunmamaktadır, fakat evvelâ varlığını bağlayan muayyenlikleri anlamak, sonra da bu muayyenliklerin kullandığı kuvvetlere hâkim olmak suretiyle o hür-

riyeti fethetmesi gerektir. Bu hürriyet arayışda insan kendi kendini tamamlamak, üstün bir beşeriyet örneği meydana getirerek «beşcrleşmek» zorundadır. Ve marksizme göre, burada bahis konusu olan müteassıp bir arzu veya hayalî bir görüş değildir. En sonunda kurtuluşa kavuşacak olan insanın bu ilerleyişi, tekmil tarihî gelişmenin gösterdiği bir şeydir, zira tarihin tersine dönmiyen ve diyalektik fikrine tabi bir istikameti vardır. Diyalektik ilerleme, bir tez ile bir antitez arasındaki zıddiyetten husule gelen sentez içindeki ilerlemedir. Sosyal bakımdan, tez, mevcut sosyal veridir, servet sahibi sınıfın üstünlüğüdür. Antitez, yoksunların mukavemetidir. Sentez, sınıfsız bir toplumun kurulmasıdır. Fakat, tarihin bu ilerlemesi mücadelesiz olmaz Seyri, biri ötekinin yerine geçen sınıflar arasındaki çatışmalarla kesilmiştir. Her safhada yeni bir sosyal hal husule gelir.

Bu suretle, sınıflar mücadelesi tarihin esaslı bir âmilidir. Bu âmil, tesadüfe bağlı olarak tesir etmez : müdahalesi, bizatihî toplumun şeklinde saklıdır. Gerçekten, toplumun şekli, istihsal tekniklerine ve bunların ortaya koyduğu ekonomik münasebetlere tâbidir. İmdi, bu teknikler gelişmektedir, eldeğirmeninin yerine buhar değirmeni, zanaat atölyesi yerine fabrika geçmektedir; ekonomik münasebetlerden faydalananlar bu münasebetleri, tekniklerin değişmesine rağmen, devam ettirmeğe çalışırlar, lâkin öte yandan, bu yeni tekniklerden doğan müstahsil kuvvetler de öyle bir kudret kazanırlar ki, eski düzenden istifade edenleri ergeç bertaraf ederler. Böylece, sınıflar arasındaki fark üzerine kurulmuş olan her toplum bunların çatışmalarında yıkılmağa mahkûmdur ve bu yıkılış istihsal tekniklerindeki ilerlemenin sonucu olduğundan, önüne geçilmez bir yıkılıştır.

Sınıflar mücadelesinin bu önüne geçilmezliğinin hiçbir değer hükmüne dayanmadığı gözden kaçmıyacaktır. Ne adalet, ne de insan haysiyetine gösterilmesi gereken saygı bu çatışmayı meşru göstermek için araya girmemektedir. Tarihî materyalizm bunu meşru göstermeğe çalışmaz, mevcudiyetini tesbit ve izah eder ve bu suretle münhasıran bilimsel bir doktrin olmak iddiasındadır. Bununla beraber, gelişme kaçınılamaz ise de, seyri insanların iradî fiilleri ile çabuklaştırılabilir. Toplumun hâlihazır durumunda istihsal kuvvetleri işçi sınıfının

kudretini ortaya koyduğu halde, ekonomik münasebetler sermayedar burjuvazyanın lehine düzenlenmiş bulunmaktadır. Demek oluyor ki, şayet proletarya tarihî gelişmenin kendisine tevcih eylediği ödevin şuuruna varacak olursa, burjuvazya sınıfını ihtilâl yolu ile devirmek suretiyle tarihin tamamlanmasına yardım edebilir. Bu teşebbüste, ister istemez, marksist doktrine göre, daha önce de işare tettiğimiz gibi, hâkim sınıfın baskı aletinden başka bir şey olmayan Devlet ile karşılaşmaktadır. Gerçekten, Devlet, özerk ve düzenlediği ortamdan soyut bir müessese değildir : Hukuk, ahlâk veya din gibi, kendisini çıkarına göre teşkilâtlandırmış olan sınıfın menfaatlerini ve hayat tarzını koruyan bir üst yapıdır. Bu hali ile, burjuva Devlet mahkûmdur, ve onu deviren ihtilâl, tekniklerin ve istihsal kuvvetlerinin teşkil ettiği alt yapılara tekabül etmekten çıkan üst yapıların ortadan kalkması sonucunu doğuran diyalektik oluşun tamamlanmasından başka birşey değildir.

Binaenaleyh, ihtilâl, tekmil topluluğun vasıtası olamıyacak, yalnız ezilen sınıfın vasıtası olabilecektir. Şu halde, ihtilâl, aslında demokratik değildir ancak, gerçek bir demokrasinin kurulma şartıdır. Filhakika, ihtilâl, istihsal vasıtaları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmakla zengin sınıfların faydalandıkları imtiyazların kaynağını yok etmekte, fertler arasında - sadece hak bakımından değil, lâkin imkânlar ve vasıtalar yönünden de - gerçek eşitliği tesis etmekte, ve marksizmin ferdin tam gelişmesine imkân vermeğe müsait yegâne ortam olan sınıfsız toplumunu meydana getirmektedir.

Bununla beraber, marksist mantığın bu tekevvün noktasına geldiğimizde bir kavşakta bulunuruz. Marx'ın ve Engels'in ilk düşüncelerine göre, sınıfsız toplumun ortaya çıkışı siyasi görevin yok olması neticesini doğurmak gerekiyordu. Evvelce de söylediğimiz gibi, Devlet, hâkim sınıf iktidarının ifadesi olduğundan, toplumsal farklılıkların kaldırılması onun imhasını mucip olmakta ve, neticede, rejim meselesi artık bahis konusu olmamaktadır. Demokrasinin kendisi, Hükûmet tekniği olarak, geride bırakılmış olur. «Şu basit sebepten ötürü geride bırakılmış olur ki, diye yazıyordu Lénine (1), ka

(1) L'Etat et la Révolution, a.g.e., s. 82.

pitalist esaretten, kapitalist sömürmenin sayısız dehşetlerinden, vahşetlerinden, saçmalıklarından, utançlarından kurtulmuş insanlar, yavaş yavaş asırlardanberi bilinen, binlerce yıldır tekrarlanan toplum hayatının en basit kurallarını saymağa, bunlara zor olmadan, boyun eğmeksizin, Devlet adındaki özel baskı aletine lüzum kalmaksızın riayet etmeğe alışacaklardır».

Engels'in bir tasavvurunun (1) izahından başka bir şey olmayan bu metin «eşya idaresinin kişiler Hükûmetinin yerini aldığı» bir komünist toplumun havasını göstermektedir. Fakat, tarih - şayet bir gün olacaksa bile - şimdiye kadar bu mucizeyi göstermemiştir. Bu itibarla, artık marksizmin değil, lâkin sovyet rejimlerinin nazariyecileri için sosyalist gerçekleştirmeler tasavvuru içine Devleti, ve onunla birlikte, demokrasiyi yeniden sokmak lâzım gelmiştir. Şayet Devlet, proletarya ihtilâlinin başarılmasından sonra dahi devam ediyorsa, bunun, bir bakıma, sebebi, milletlerarası bir burjuvazya tepkisî ihtimalidir, denmektedir. Toplumun savunmasına yalnız Devlet rejimi elverişli olduğundan kapitalist muhasara tehlikeli kaldığı müddetçe bu rejim devam ettirilmelidir. Bundan başka, Devlet cihazı, emirlerin merkezîleştirilmesi ve gayretlerin koordinasyonu sayesinde kollektivist toplumun başlangıcı olan sosyalist Devletin inşasını kolaylaştırmaktadır.

Bu suretle, Devlet «yok olmamak» ta, siyasi iktidar ve, onunla birlikte, kullanılması için gerekli zorlama vasıtaları devam etmektedir. Yalnız, ihtilâli takip eden bu Devlet yekpare bir toplumun devletidir; üst yapı olarak kalmaktadır, lâkin, bu sefer alt yapı ile ahenk halinde bulunur. Bu hal, demokratik düstura yepyeni bir anlam verecek en önemli olaydır. Artık demokrasi, burjuva toplumların ona verdiği sahte çehre altında olduğundan farklı şekilde gerçekleştirilebilir.

Kabul edilmiş isimlendirmeye göre, bu, her şeyden evvel gerçek veya sahici bir demokrasidir, çünkü, geleneksel demokraside olduğundan farklı olarak, iktidar, tekmil halka aittir. Bir sınıfın fiilî iktidarı ile diğer sınıfların lâfzî iktidarı arasın-

(1) Anti - Dühring, Costes yayınları, Paris, C. III, s. 47.

da uygunluk kurma iki yüzlülüğü ortadan kalkar, zira sosyalist ihtilâl, tekmil emek sahipleri menfaatlerinin birbirine uygunluğunu garanti etmek suretiyle sosyal gruplar arasındaki rekabetleri ortadan silmiştir. Bu kıymetli ahenk hâli, tabi olma duygusunun azamî ölçüde hafiflemesine yarar, zira, ipotez olarak, baskı, yalnız tekmil grup üyelerini birleştiren dayanışmayı bozmak isteyenler üzerine yüklenir (1). Bu şartlar altında, bu halk iktidarının ilk ödevinin topluluğun ahlâkî, ekonomik, fikrî birliğini ve sosyal tecanüsü korumak olacağı anlaşılır.

Fikirleri disiplin altına sokmak ve davranışları yeknesak hâle getirmek için tekmil marksist Devlet teşebbüsü bu suretle meşruiyetini topluluğun ahlâkî birliğini korumak endişesinde bulur.

Bu teşebbüsün ruhu, evvelâ, demokrasinin temel unsurlarından biri olan ferdî haklar ve hürriyetler unsuru anlayışında kendini gösterir. Sovyet anayasası ile halkçı demokrasiler anayasaları bu hakların ve hürriyetlerin, özel mülkiyet hakkı üzerindeki esaslı ayrılıklar istisna edilirse, burjuva devletlerin haklar demeçlerindeki sayıma çok yakın bir sayımını yaparlar. Siyasî hürriyet, kanun önünde, adalet önünde, vergi önünde eşitlik, vicdan hürriyeti, ferdî güvenlik, söz, basın ve toplanma hürriyetleri, batı demokrasilerindeki metinlerle hemâyar bir katiyetle teyit olunmuştur. Sosyal haklar, özel bir belirt-

---

(1) Rousseau'nun bir genel irade rejiminde baskı imkânsızlığını buna benzer bir muhakeme ile isbat etmekte olduğunu belirtmek dikkate değer. Genel irade şaşmaz aklın ifadesidir, ondan ayrılan fert bu ayrılma ile hatâlı olduğunu isbat etmiş olur, binaenaleyh onu genel iradeye saygı göstermeğe icbar «hür olmağa zorlamak» demektir, çünkü hatâda hürriyet diye bir şey yoktur. Lâkin özel menfaatlerin yekdiğerinin aynı olması ihtimali bakımından Rousseau o kadar iyimser değildir. Genel menfaat, özel menfaatlere üstündür; onların toplamı sonucu değildir. «Tekmil menfaatlerin uyuşması her ferdin menfaatine aykırılık ile husule gelir. Farklı menfaatler olmasa idi, hiçbir zaman engelle karşılaşmıyacak olan genel menfaat de hemen hemen hissolunmazdı; her şey kendiliğinden hallolunurdu, ve siyaset bir san'at olmaktan çıkardı» (**Contrat Social**, kitap II, böl. III).

me konusudur. Yalnız, her iki liste birbirine yakın olmakla beraber, hakların kullanılma şartlarına bakılınca, fark, kendini göstermektedir.

Bir yandan, Anayasa'da yazılı hürriyetlerin rejimin ruhuna aykırı istikamette kullanılamıyacağı aşikârdır. Sovyet Anayasasının X uncu bölümünde (Faraza, 131 inci maddeye bakınız) zımnen mevcut olan bu yasak, halkçı demokrasilerin anayasa metinlerinde sarahaten ifade olunmuştur. Bu metinlerin kâffesi, hakların ancak «halkçı demokratik düzeninin kuvvetlendirilmesi» gayesi ile kullanılabileceğini düşünmektedir. Demek ki, sahipleri bakımından farzettirdiği fiilî katılma ile sosyalist topluma bir nifak tohumu sokmağa değil, lâkin onun tecanüsünü sağlamağa elverişli tek yönül bir hürriyet bahis konusudur. Fert haklarına klâsik insan hakları teorisinin atfettiği mutlak olma niteliğini vermek, ters anlama olur. Profesör R. David, haklı olarak, şöyle yazıyor: «Hükûmet siyasetinin hizmet vasıtası olan hukuk, bu siyasete hizmet ettiği ölçüde değer ifade eder.... Sovyet rejimi bir Hukuk Devleti değildir. S. S. C. B. de önemli olan hukuk değil, marksist-leninist doktrinin temeli ve gerçekleştirmek istediği sınıfsız toplum gayesi ile birlikte sovyet rejimidir».

Öte yandan, ki bu fark yukarıkinin neticesidir, marksist rejimlerde ferde tanınan haklar ve hürriyetler soyut yetkiler değildirler, gerçekleşme imkânlarını memleketin sosyal ve ekonomik yapısında bulurlar. Devlet, toplumun münasip surettte teşkilâtlanması ile hakları gerçekleştirmeyi üstüne alır. Yani, sosyalist mülkiyet rejimi ve halkın ahlâkî ve siyasî birliği ile sağlanan hürriyetler gerçekliği, bu rejimin dokunulmazlığını gerektirir. Demek ki, hakların teminatı marksist sistemin korunmasındadır. Bu şartlar altında, nifak tohumu teşkil etmek şöyle dursun, komünist insan hakları bu insanı sosyalist devletin nimetlerinden daha büyük ölçüde faydalandırır. Komünist insan hakları, sosyalist Devletin tecanüsünü kuvvetlendirmek suretiyle, onu daha sağlam hâle getirirler.

Fakat, ihtilâlin sosyal aykırılıklara sebep olan kapitalist rejimi devirmek suretiyle yeni Devletin kurulmasına imkân vermiş olması kâfi gelmez. Sosyalist topluluk sihirli bir değnek darbesi ile ortaya çıkacak değildir. Bütün topluluklar gi-

bi, inşa olunması, ve tekmil mensuplarının devamlı teşebbüs, teyakkuz ve feragatlerinin tesiri altında inşa olunması lâzımdır. Gerçi, böyle bir teşebbüsün, Incas'lar Devletinde ilâhî hukuk otoritesi mutlakıyetçiliği ile topyekûn kollektivizmi zarurî kılan müteal ve tam manasiyle kudretli iktidara benzer bir iktidar tarafından gerçekleştirilmesi icap edeceği düşünülebilir. Ancak, bu sistem, hayat şartlarının karşı koyması yanında, marksist halk iktidarı telâkkisini kütlelerin katılmasına sunulamıyacak kadar aşikâr bir şekilde yalanlamaktadır. Binaenaleyh, sosyalizmin inşası teşebbüsü, iktidarın müdahalesini gerektirmekte ise, bu işi üstüne alan iktidar ancak halktan gelme iktidar olabilir.

Halk iradesinin üstünlüğü iddiası, nazarî bakımdan hiçbir özellik taşımaz. Bu itibarla, marksist demokrasinin ayırıcı vasfını onda aramamalıdır. Marksist demokrasiyi bir taraftan, halka yüklediği ödev, diğer taraftan, halkı o ödevi yerine getirmeğe ehil kılma endişesi tavsif etmektedir.

Birinci nokta hakkında, sosyalizmin gerçekleştirmesi ile husule gelecek neticenin ödev gerektirmediğini kaydetmek kâfidir. Teşrihi, konumuzun dışında kalır. Buna mukabil, bu noktayı doğrudan doğruya ilgileyen cihet, marksist rejimin halk iktidarını ona düşen görevi yapacak seviyeye çıkarmak teşebbüsüdür. Tıpkı, mamulü imalden önce aleti imal edecek makineyi inşa eden büyük endüstriler gibi, marksist demokrasi de sosyalizmi bina etmek için muhtaç olduğu insanı yaratmağa çalışmaktadır. Başlangıç safhasını bir hayli aşmış bulunan bu iddiada halkçı Devletin kabul ettiği marksizm yorumlanışının özü saklıdır. Demek oluyor ki, tenkitlerin, tahkir edici mahiyet taşımakla suçlandırılan bu iddia üzerinde toplanmasına şaşmamak lâzımdır.

Küskünlük, bilimsel bir tavır olmadığı için, insanların iradesine mutavaata dayanan bir siyasi sistemin nasıl olup da ilk hedef olarak yeni bir beşer nümunesi yaratma işini ele aldığını anlamağa çalışmak daha doğru olur.

Her şeyden önce, kütle zihniyeti ile marksizmin idare edenlere yüklediği gayeler arasındaki uygunsuzluğu tesbit etmek gerekir. Bu hal nazara alınınca hiçbir şıkkı tatmin edici

olmayan bir ihtimal ortaya çıkmaktadır: Ya, iktidar insanlara, oldukları gibi, bırakılacaktır, ki, o takdirde sosyalizmden eser kalmaz, zira insanlar, tabiî tepkilerine terkedilmiş olacaklarından tepki kuvvetlerinin proletarya zaaflarını kollayacağı nisbette lüzumlu disiplinlere katlanmakta beceriksizlik göstereceklerdir; yahut da, ihtilâl fikri ile hareket eden bir hükûmet heyeti tek taraflı olarak kararlarını kabul ettirecektir, ki, o zaman da demokrasinin yerinde yeller esecektir. Çıkmazdan kurtulmanın tek çaresi, insan iradesini idare edenlerinki ile birleştirmek üzere insanı değiştirmektir.

Hakikaten, demokrasinin idare olunanlarla idare edenlerin aynı olması kuralını iki şekilde düşünmek kabildir: iktidarı halka doğru indirmek veya halkı iktidara doğru çıkarmak. Burada indirme ve çıkarma deyimleri alçaltma ve yüceltme lâfzî manaları ile alınmıştır. İmdi, birinci hal şekli, sosyalist teşebbüsün başarısını acemi kütlelerin ilcalarına tabi bir iktidarın yetersizliği yüzünden akim kılacağından, ferdî zihniyetleri, marksist görüşte iktidarın sahip olduğu teşebbüsler ve sorumlar seviyesine çıkarabilmek için, değiştirmek zaruridir. Demokratik müeseselerin sosyalist topulmun kurulmasını felce uğratmaksızın tesirli olması, ancak bu sayede mümkün olabilecektir. Komünist imanı taşıyan kişiye karşılığın ağır olduğunu söylemenin hiçbir faydası olmaz. Zira, iman eden için, bahis konusu değişmenin meşruluğu bizzat kendi içindedir. Bu değişme ferdin beşerî istidadının şuuruna varması, ve, tekmil esaret şekillerinden kurtulma hususunda uyandırdığı azim ile insanın kurtuluş vasıtasıdır.

Bu suretle, marksist demokraside, halkçı iktidarın bir şekli olmaktan başka, bu iktidara katılan insanın gerçekten kendi kendini bulmasını görmek şartiyle onun manasını anlamanın mümkün olabileceği meydana çıkmaktadır. Marksist demokrasi soyut bir siyasî sistem değildir; komünist insan için kurulmuştur, bu insanı yaratır. Esasen, bu suretle, geçici olarak temsil ettiği şeylerden husule gelen ayrılıkları aşıp demokratik düşüncenin temel isteri ile birleşmektedir. Aristo köleleri kamu haklarını kullanma yeterliğinde görmezdi, Montesquieu bu kullanmanın fazilete bağlı olduğuna kani idi, Rousseau «tabiî insan»ın iradesine hiç değer vermiyordu, ve biz-

zat klâsik demokrasi kurucuları tabiî insana dayanak olarak vatandaşın ciddi çehresini düşündüler. Bu, demokrasinin, tekmil rejimler gibi, kendisi için mevcut olduğu zekâsını ve varlığını idame ettiren iltihak adamı tipini seçmekte olduğu değil de nedir ?

Marksist demokrasinin yaptığı tercih, kendisini, insanların iradesine o iradeyi ifadeye çalıştığı anda tesir etmeğe götürüyor. Marksist demokrasi, her şeyden önce, eğiticidir. Bu nitelik ferdî tasavvurlara istikamet vermeğe, vicdanlara girmeğe, eğilimleri tek biçime sokmağa ve enerjileri gemlemeğe mahsus ve dünyada şimdiye kadar bilinen en harikulâde teşkilâta vücut vermiştir. Batı tefekkürünün propaganda adını verip de tecviz etmediği bu mekanizmayı, halkçı Devlet, halkı, kendisine ait iktidarı kullanmaya ehil kıldığı için demokrasinin vaz geçilmez cihazı diye göklere çıkarır. Aynı zamanda, marksist demokrasinin, tıpkı Rousseau'nun demokrasisi gibi, talep edici oluşu da burdan çıkar. Aritmetiğin malûm kurallarına göre sayıya vurulmuş bir çoğunlukla yetinmez. Contrat Social yazarı ile birlikte «idareyi genelleştiren oy sayısından ziyade, oyları birleştiren müşterek menfaattir» (Contrat Social, kitap II, böl. IV) demeğe hazırdır. Oybirliği halindeki topluluğun ortaya koyduğu bir ana kurala bağlanır. Zira, yüzlerce milyon üyeye sahip olsa dahi, Sosyalizm Devletinin ancak tek oyu olabilir Tekmil çalışanların hep birlikte dayanışma halinde gerçekleştirdikleri kurtuluş neticesinin birleştirdiği halkın oyu.

Keza, marksist demokraside partinin mahiyet ve ehemmiyetini idrake imkân veren şey de ,o zamana kadar soysuzlaşmış veya, Marx'ın dediği gibi, «insanlıktan çıkmış» insandaki hakikî beşerî ölçüleri iade etmek ve insanı gerçek bir demokrasideki rolünü anlayacak seviyeye getirmek endişesi olmaktadır.

Sovyet Anayasası Komünist partinin mevcudiyetini tek parti şeklinde resmîleştirmekle iktifa ediyor. 126 ncı madde «işçi sınıfının ve diğer çalışanlar tabakalarının en faal ve en şuurlu vatandaşları, kurtuluş uğrunda ve sosyalist rejimin gelişmesi için savaşlarında tekmil işçi teşekküllerinin, sosyal teşkilâtın ve Devlet teşkilâtının yönetici çekirdeği ve işçilerin ön-

çüsü olan komünist partisinde birleşirler» demektir (1). Halkçı demokrasiler anayasaları hiç de daha vazıh değildirler. Esasen, partinin önemi üzerinde ısrar etmelerine lüzum yoktur, zira Lénine'nin partinin özünü ve yapısını tahlil edişinden bu yana, komünist partisi, rejimin ana çarhı olmuştur.

Marksist anlayışta, parti, oylarından faydalanmak için mensuplarını bir araya getirmeğe mahsus bir teşkilât değildir. Hem tarihî, hem de metafizik bir mâna taşır. Tarihî bakımdan, proletaryanın öncüsüdür ve ezenlere karşı ilk defa savaş açıp bu maksatla teşkilâtlanmış insanlardan meydana gelme bir kuvvet değil - Lénine halk ayaklanması ile alay etmekten hiç geri kalmamıştır -, savaş için talim görmüş ve zaptu rapta alınmış hakikî bir birliktir. Metafizik bakımdan, parti proletaryanın vicdanıdır. Nasıl ki, olaylar yönünden proleteryanın hareket kanadı ise, fikrî yönden de onun görevini ve değerlerini temsil etmektedir. Gerçi, yeraltı haraketi sırasında çok bariz olan bu nitelikler, parti muzaffer olup da rejimin resmî kuvveti haline gelince yatkınlaşmak zorunda kalmışlardır. Fakat yok olmuş değillerdir. Parti, bir taraftan, yine bir aristokrasi halinde kalır, halktan en iyiler buraya dâhil bulunmaktadır. Mensupları sayısının nisbeten az, ve giriş şartlarının çok sıkı oluşu bundandır. Diğer taraftan, parti, daima sert bir merci sırası ve disiplin gözeten bir kuruluş organizmasıdır. Amele sınıfının şuuru olarak kalmakta devam etmekte, ve binaenaleyh, proletarya ideolojisinin yegâne yetkili tercümanı bulunmaktadır; fikrî otoritesi, azalmak şöyle dursun, kısa yoldan hedefe varma arzusunu kamçılayan uzaklaşmaları kolaylaştırıcı bir başarının gerçek inanış için teşkil ettiği tehlike yüzünden, bilâkis, kuvvet kazanmaktadır. Nihayet, parti bir tektir ve halk dileklerinin ifadesi tekeline sahiptir.

Tek parti mevcut oluşu hiç şüphesiz marksist rejimin ayırıcı niteliğidir. Sovyet sistemine karşı hürriyet adına tevcih olunan tekmil tenkitler, neticede bu nitelik üzerinde toplanır. Anlaşmazlığın hayatî önemini küçümsemeksizin onun umumi-

(1) Çevirenin notu : Bu metin maddenin ikinci yarısıdır. Aslında madde hükmü bir araya gelme hürriyeti hakkındadır.

yetle asıl sahasına sokulmamış olduğunu müşahededede fayda vardır : rasyonel bakımdan itirazları partiye hasretmek imkânsızdır. Zira, parti, marksist demokrasinin bir niteliği değil, onun özüdür. Komünist rejimde partiler çokluğu, istihsal vasıtaları üzerinde özel mülkiyet kurulması kadar aklın almayacağı bir şeydir.

Gerçekten, parti çokluğunun menfaatler rekabetinden ve arzulanan sosyal düzen telâkkisi çeşitliliğinden husule geldiği kabul edilecek olursa, sınıflar rekabeti bilmeyen mütecanis bir toplumda müteaddit parti mevcut olamaz. Kaldı ki, rejimin gayelerinde tereddüt bulunmayışı tarihî gelişmenin anlamına uygunluğundan çıkar : parti çokluğu işçilerin kurtuluşunu yeniden münakaşaya varır. Parti çokluğu, fikir hürriyeti şekline bürünüp - ki bunu ancak mutlak bir idraksizlik makul gösterebilir - tartışma rejiminde beslenen tarikatların ve ayrıcalıkların yeniden doğmasına yardım edecektir. Sınıfsız bir toplulukta ise, bilâkis, «demokrasi bir mücadele değil, bir beraberliktir» (1). Halk, kurtuluş şartlarının açıkça şuuruna vardıktan sonra - ki partinin ödevi asıl kendisini bu yolda eğitmektir - hangi nazarî hürriyet adına ayrılıklar doğurmanın münasip olacağı anlaşılamaz. Gayelere müşterek katılmaya, hareketle tek bir vasıta tekabül etmelidir.

Gerçi, kullanılacak metodlar bakımından ayrılıklar olabilir, vasıtayı denetlemek gerekebilir, parti adamları ödevlerinde yetersiz görülebilirler. Parti otoritesi, icap eden düzeltmelere mâni olmaz ve *kendi kendini tenkit,* sadece bir hak değil, lâkin en aydın vatandaşlar bakımından bir ödevdir. Yalnız, rejimin temel prensiplerinin münakaşasını ortaya atmaması lâzımdır. 1952 de değiştirilen parti tüzüğü metninde şöyle denmektedir «Özel teşekküllerde olsun, parti kongrelerinde olsun, parti politikasını ilgileyen meseleleri tekmil cepheleri ile serbestçe tartışmak her parti üyesinin vaz geçilmez hakkıdır...» Lâkin bu kabil bir tartışma, hele sovyetler birliğinin bütünü seviyesinde yapılmakta ise ,o şekilde tertiplenmelidir ki önemsiz bir azınlık parti çoğunluğuna iradesini kabul ettirmeğe kal-

---

(1) **VEDEL : Manuel de droit constitutionnel, Paris 1949, s. 234.**

kışmamalı ve eğilim grupları teşekkülüne müncer olmamalıdır; ne parti birliğinin yıkılmasına ,ne de sosyalist sistemin kuvvetini ve istikrarını sarsabilecek bir parçalanmaya varmalıdır. Bu suretle tenkit, tahribe değil mükemmelleştirmeğe matuf olmalı, ve, dendiğine göre, bu hususiyeti itibariyle, halkın iktidarın kullanılmasından elde ettiği menfaati hiçbir zaman çoğaltmaksızın iktidardan istifade eden şahsiyetlerin umumiyetle değişmesinden gayri bir hedefi bulunmayan burjuva demokrasisinin boşuna tartışmalarından ayrılmalıdır.

Kütlelerin vasıtası ve aynı zamanda kütle sosyalist şuurunun eğiticisi olduğu gibi, kütlelerin hizmet edeceği değerleri tâyin eden ve hareketlerine konu teşkil eden gayeleri seçen de partidir. Efkârı umumiyeyi partinin yarattığını iddia etmek mübalâğalı olur. Hakikatte, parti ile toplum arasında mütemadi bir ilca ve mukavemet, hamle ve reddetme cereyanı teessüs eder. Lâkin, bilhassa parti, halk tepkilerine karşı hassas bulunmakta ise - ki Stalin'in ölümünden bu yana rejimin aldığı istikamet bunu isbat etmektedir - bu tepki hareketlerinin sevk ve idaresi de daima parti elinde kalmakta devam eder.

Bu hakimiyet, edebiyattan tutun da bilimler felsefesine kadar, tekmil alanlarda kendini gösterir. Bu hakimiyet, partinin rejim ideolojisini kontrol etmekte olduğu şeklinde özetlenebilir. Burada, siyasi bakımdan tesbiti gereken nokta, bu kontrolun partiye, âni bir inkıtaa meydan vermeksizin, marksist demokrasiden Sovyet demokrasisine geçme imkânını sağlamış olduğudur. Takdir edersiniz ki, bu kitabın dar çerçevesi içinde, peygamberliğine rağmen ancak yaşadığı devrin verileri üzerine hüküm sevkedebilmiş olan nazariyecinin tezleri ile tarihte yer almış ve tarihin bütün tazyiklerine maruz bir rejimin eseleri arasında muvazilik kurmamız mümkün olamaz. Yalnız, hiç olmazsa, partinin komünist ideolojisini geliştirmeği yürütüş şeklinin Marx ile Engels'in ortadan kalkmasını düşündükleri Devlet çerçevesi içine sosyalist müesseseyi yerleştirmek sonucunu doğurmuş olduğuna işaret etmek gerekir. Sosyalizmin gerçekleşmesi bu suretle iktidar mekanizmalarına ihtiyaç gösterince, iktidar teknikleri ve, en başta, demokratik teknik ele alınmak icap etmektedir.

Ortaya çıkan mesele, bu tekniklerin kütleler iktidarı ile uzlaşıp uzlaşamıyacağı, yani demokrasinin, insanların otorite zorlamalarını artık hissetmiyecekleri kadar mükemmel surette birleşmiş bir sosyal sistemde, tekmil manasını kaybedecek kadar ferdiyetçi felsefeden ayrılamaz bir rejim olup olmadığıdır.

Kütle, cevherindeki sıvılık ve yatkınlık dolayısiyle kendisine arzularına göre şekil veren idare edenlerin tesirine müsaittir. Bu tesir, kütlenin çalışmasını, oy vermesini veya rejimin türküsünü söylemesini elde etmekle yetinmez fikre ulaşır. Öyle ki, iktidar, çok haklı olarak, kütle iradesinin yerine getiricisi kılığında ortaya çıkabilir, zira, bu iradeye muhtevasını vermek suretiyle varlık kazandıran kendisidir. Böylece iktidar, kendi nüfuzunun, asırlar boyunca, önünde kırılmış olduğu insan iradesine hâkim olmağa muvaffak olur.

Bu teşebbüsün başarısı, hiç şüphesiz, idare edilenlerle idare edenler arasındaki ayrılmanın kesin olarak yok olmasına imkân verir. Gerçekten, kütle istekleri ile hükûmet tasarrufları birbirine uygun olduğundan, itaat altına girme münasebetleri ortadan kalkar. Yalnız, bu eşitlenme halinden neticede fayda sağlayanın iktidar olduğunu anlamak lâzımdır. Gerçi, iktidar, kütlenin vasıtasıdır, fakat kütle iktidarın düşüncesini aksettirmektedir; o derece ki, hükûmetlerin kendi sıfatları icabı olan bütün hareket imkânlarına bizzat halkın kudreti de eklenmektedir. Halk, iktidarın sahip olduğu vasıtaların en müessiri ve en tehlikelisi haline gelmektedir.

Nazariyecilerin asırlık tasavvurları ile siyasî meseleye çare diye ileri sürmüş oldukları hal suretinden, yani emre itaat münasebetlerinin kaldırılıp halkın halk tarafından idaresinden artık şüphe edilir olmuştur. Bittabi, idare edenlerle idare edilenler aarsındaki tefrik, idare edenler için bir tabiiyet tehlikesi teşkil eder. Buna mukabil, idare edenler için bir tahdit prensibi taşır. İktidar, idare edilenlerin daima mümkün mertebe karşı koymalarını hesaba katmalı, belki alt seviyede, fakat kendisi ile birlikte siyaset sahnesini işgal eden bu ortaklarını kaale almalıdır. İdare edilenlerle idare edenler eşitlenmesi ile her şey değişmektedir. Artık siyasî hayatta bir tek kuv-

vet vardır. Ve, şüphesiz, nazarî bakımdan, bu kudret, hükûmet cihazında erimiş olan kütlenin kudretidir. Amma hakikatte, iktidarın kütle üzerinde kazanmış olduğu hakimiyet dolayısiyle, kontrolsuz ve karşılıksız olan bu kudret, idare edenlerin kudretidir.

VIII. HÜKÛMET TEKNİKLERİ

AÇIK İKTİDAR

Çokçu demokrasiyi Marksist demokrasiden ayıran felsefî farklar ne kadar derin olursa olsun, anayasal düzenlerin mukayesesi ile sezilmemektedirler. Görünüşe bakılırsa, S. S. C. B nin siyasî müesseseleri federal teşkilât bakımından Birleşik Devletler'inkilere, hükûmet sistemi yönünden de İngilterenin-kilere çok yakındır.

Bittabi, bunlar sadece sathî benzerliklerdir. Aldatıcıdırlar, fakat hiç olmazsa, bir siyasî rejimin anlaşılması için iktidarın resmî kullanma tarzlarına bakılmasının onun mahiyetinin tahlili yanında fazla önemi olamıyacağını bize hatırlatmak gibi bir meziyetleri vardır. Halbuki, iktidarın mahiyeti bakımından doğu ile batı arasında aykırılık temeldedir. Şüphesiz, her iki tarafta da hükûmet sistemleri, doğrudan doğruya gerçek halktan gelen ve fiilen idare eden halk iradesinin üstünlüğü umdesine dayanır. Yalnız, batı demokrasilerinde halk iradesi hâlihazırdaki tekmil eğilimlerine ve istikbalde iradesini değiştirebilecek bütün yenilenmelere açık bir iktidarın dayanağı olduğu halde, doğuda, tekmil muhalif fikirlerin reddini haklı gösteren üstünlükte bulunuşu ve müteassıp oluşu ile gelecekteki her çeşit değişmeğe aleyhtar bir halk iradesi üstüne kapanan bir iktidar görmekteyiz.

Teessüs şartları çok ağır olmakla beraber ,idare edenler açısından bakılınca, kapalı iktidar rejimi nisbeten kolay bir hükûmet sistemi olmak vasfı taşır. Dayandığı mütearife, siyasî hayatın insanların başka başka oluşundan ve iradelerinin yekdiğerine uymayışından çıkan en vahim güçlükleri halledilmiş sayar. Otoritenin tarifi ve gayeleri yönünden hiç mesele kalmamıştır. Artık sadece muazzam, fakat siyasî mücadele ka-

rarsızlıklarından ziyade bürokratik usule bağlı bir idare bahis konusudur.

Açık iktidar rejimi ise, zorluklar içerisinde bulunmaktan o derece haz duyar ki, bunların varlığını müessese haline getirir. Endişeyi ve çekinmeyi siyasî değerler sırasına çıkarır. Hükûmet faaliyetine karşı engeller doğurur ve idare edenlerin önünde yalnız tuzaklarla serpili bir yol açıp tekmil umulmadık mânilerin, Ortaçağ romanları kahramanlarından beklendiği gibi yenilmesini ister.

Açık iktidar demokrasisi, idare edenlere emir veren halk iradesinin gerçek karşılığı ile kabul edildiği demokrasidir. Lehinde ve aleyhinde söylenebilir, her iki taraftan söylenen de aynı suretle makbuldür. Şüphe yok ki «lehte» söylenen, sayı tesiri ile üstün gelecektir. Fakat «alehyte» söylenen dinlenmiş olacak İfadesini vermeğe davet olunacaktır. Bundan maada, aleyhte olan telâkki ile iktidara gelinmesi imkânsız değildir, çünkü bu telâkki umumî efkârı kazanmak ümidini muhaza etmektedir. Ve hatta şayet «aleyhte» telâkki kendisinin çoğunluk haline gelmesine imkân vermiş olan halk isteklerinin değişmesinden faydalanamamışsa, bir takım tavizlerin ve uzlaşmaların bu istekleri göz önünde tutmalarını, haklı olarak, bekler. Hulâsa, açık iktidarda oyun asla sona ermez, zira zarlar mütedamiyen yuvarlanmaktadır.

Açık iktidar formülü bir nazariyeci düşüncesi mahsulü değildir. Halk eğemenliğini fert hürriyetlerine saygı ile bağdaştırmak endişesini taşıyan bir siyasî tatbikattan yavaş yavaş çıkmıştır. Bu bağdaştırma endişesi sebebiyle en mükemmel ifadesini yönetilen demokrasi müesseselerinde bulmuştur (Yukarıda III üncü bölüme bakınız), ki bizzat bu müesseseler liberal Devlet havasına intibak etmişlerdir. Zamanımız yöneten demokrasisinde iktidarın açık kalmasını sağlamağa mahsus cihazlar muhafaza edilmişlerdir; fakat rahatça işlememektedirler : kâh gıcırtılı, kâh boşanmış, kâh sıkışık işleyen eski makine, kendisini hareket ettiren yeni enerjiye iyi intibak etmemektedir. Tekmil çarkların kusursuz bir tarifini vermek iddiasında olmaksızın, bunları üç kısım halinde toplamak suretiyle sentetik bir fikir vermeğe çalışacağız. Bu üç kısım şunlardır : halk iradesinin ifadesi, muhalefet, hükûmet görevinin kullanılması.

I. Halk iradesinin ifadesi

Modern demokrasi fiilî sebeplerden ve aynı zamanda siyasî saiklerden ötürü temsilîdir. Referandum ve halk teşebbüsü, bazı Devletlerde yabana atılamıyacak önemde oldukları halde, halk iradesinin tanıtılması vasıtası olarak seçimin ehemmiyetini karşılamağa yetecek ölçüde bulunmamaktadırlar. Binaenaleyh kendisine vücut veren bu iradeye otorite sağlıyacak olan temsilciler Meclisidir. Açık iktidar rejimi sadece seçimleri gerektirmez, lâkin umumî efkâr eğilimlerinin seçmenlerin oyları ile karşılaşabileceği serbest seçimleri gerektirir. Bu hal, aynı zamanda partiler çokluğunu tecviz etmek demektir. Prensip, liberal demokrasi tarafından kayıtsız şartsız uygulanmıştır. Bununla beraber, bugün bir miktar yumuşama gösterir. Bir taraftan, bazı Devletler, rejimi korumak maksadiyle müfrit partilerin faaliyetini kösteklemekte; diğer taraftan, seçim kanunlarının bir takım partilerin kendilerini temsil ettirmelerine temayül ettiği görülmektedir. Meselâ, Fransa'da 9 Mayıs 1951 kanununun veya İtalya'da 31 Mart 1953 tarihli kanunun maksadı bu olmuştur.

Açık iktidar prensipini muhakk surette ihlâl eden bu seçim düzenlemeleri, meclislere düşen vazifede gerçek halkın ortaya çıkışından beri görülen değişmenin neticesidir. Yönetilen demokraside meclisler, aldıkları karardan evvel sadece mevcudiyeti farzolunan halk iradesini ifade ettikleri halde, yöneten demokraside önceden mevcut iradeleri tescil ederler. Bu değişiklik temsilî sistemin mânasını sarsar.

Serbest seçimlere ve emirli vekâlet yasağına dayanan klâsik temsilî rejimin maksadı herhangi bir halk iradesinin, belirdiği sosyal grubun sayıca yüksekliği veya önemi ne olursa, tartışma denemesinden geçirilmeden idare edenler için mecburi olmak iddiasını ileri sürmesini önlemektedir. Meclislerin varlık hikmeti bu denemeyi mümkün olduğu kadar tam ve dürüst kılmaktır. Tekmil eğilimler münazaraya katılabilmeli ve hepsi de eşit muameleye tabi tutulmalıdır. Bunlar, münakaşanın unsurları olarak, neticede kabul olunacak karara nisbetle, henüz ipotez şekilleridir. Filhakika, tartışma sonunda Devlet kararı teşkil edecek olan, bir sınıfın şu veya bu istekleri, parti programının filânca maddesi, hatta ne de bir seçmen çoğunlu-

ğunun muayyen dileği değildir. Münkaşa sonunda belirmiş olan ve, tartışma rejiminin sağladığı teminat dolayısiyle, halk iradesi otoritesini haiz, tamamen yeni bir iradedir.

Bütün anayasal kuruluş bu esastan çıkar. Tekmil millî eğilimlerin tartışmaya katılmasına imkân vermesi, idare edilenlerin iradelerindeki çeşitliliğin Devlet kuralında yer alan yeni irade haline gelmesini mümkün kılması, nihayet bu kurala uygun şekilde memleket idaresini sağlaması gerektiğinden, anayasal kuruluş, ister istemez karışıktır.

Bu karışıklık evvelemirde, varlık sebepleri ferdî istekleri tedricen süzgeçten geçirmek olan organların (iki meclis halinde parlamento, Devlet Başkanı, Bakanlıklar) çokluğunda belirir. Her organ çeşitli yollardan ve az veya çok doğrudan doğruya halktan gelmedir; bu itibarla, eğilimlerine ayrı bir mana verecektir; ayrıca bu mânalandırışa kendisine terettüp eden sorumlulukları da katabilecektir. Çeşitli organlar arasında husule gelen ve kuvvetler ayrılığının kabulünde mânası ifade edilen münasebetler dahi karışıktırlar. Gerçekten, ister kelime anlamı ile, ister yorum şekli ile uygulansın, iktidar ayrılışının gayesi, her zaman halk iradesi coşkunluğunu yatıştırmaktır halk iradesinin gürültülü kaynağı ile isterlerinin yazılı hukuk tarafından tesbiti ânı arasına iktidarlar bölünmesi bir süzgeç koyar; çoğunluğun talepleri yumuşar ve azınlığın dilekleri imkâna kavuşur. Ne çoğunluk, ne de azınlık gelecekten emin değildir. Otorite daima istikrarsız ve tehdit altındadır. Gerçi, bu açık iktidar şekillerinden biri olan Birleşik Devletlerde siyasî durumlar daha sağlamdır : ne Başkanın, ne de kongrenin görevleri süresince korkacakları şey yoktur. Fakat, Filedelfiya kurucularının düşüncesine göre ,bu istikrar atalet istikrarı olacaktı. Avrupa'da parlmantarizmin yayılması otorite çürüklüğünün bir nevi müesseseleştirilmesi oldu. Kabinenin teşekkül tarzı, partilerin tesiri, hükûmet sorumluluğu, Meclisin feshi sebepleri ile karşılıklı kuvvetler dengesi hem ayakta durmakta, hem de daima tartışmanın alacağı şekle tâbi olmakta, daima münakaşanın seyri üzerine tesir eden umumî efkâr değişmelerine bğalı kalmaktadır.

Böyle bir anayasal sistemin tartışmanın faydaları ve tartışma ile elde edilen kararların değeri bakımlarından liberal

iyimserlikle uygunluk halinde bulunduğu su götürmez. Bu tarzda düzenlenmiş müesseselerin iktidarı ardına kadar açık tuttuğuna, yani topluluktaki siyasî eğilimlerin etrafında birleşmekte oldukları en zıt cereyanları geçirdiğine de asla şüphe yoktur. Lâkin, yönetilen demokrasi halkının iktidar ifade edişi ve onu kullanışı için doğru olan bu formülün yöneten demokrasi halkının isteklerine güçlükle uygulanması da anlaşılır bir şeydir.

İktidar, tartışmadan doğacak her millî iradeye açık tutulacağına göre, ayrıca müşterek bir konuşma dilinin kabulü ile tartışmanın mümkün kılınması gerekir. Bu lisan ise, ancak aklın dili, yani menfaatler, iştahalar, mistik bağırıp çağırmalar dindiği zaman işitlen lisan olabilir. Gerçekten, o zaman, münazara kabil olur, zira mantıkın, tecrübenin, isbatın tesiri ile başlangıçtaki tutumlar birbirine yaklaşabilir ve anlaşmaların kabulünü mümkün kılabilir. Ancak, böyle olması için münazara konusunun tartışmaya imkân vermesi gerekir. Bu da, yalnız münakaşaya mütehammil ve aklî görüşlere karşı hassas olan fikirlerin ortaya sürülmesini icap ettirir. Şayet karşılaşmakta olan, menfaatler, ya da mistikler ise, bu şartın yerine gelemiyeceği aşikârdır. Yöneten demokrasi ise, iktidar kapısını kütlelere açmakla bunların iradelerini temsil eden meclislerin içine yavaş harekete ve görüşme ile varılan uzlaşmalara düşman olan kuvvetler sokar. Gördük ki, yöneten demokraside iktidarın gayesi yeni bir sosyal düzenin kurulmasıdır. Liberal Devlette olduğu gibi, mevcut toplumu yönetmek değildir, yeni bir toplum yaratmaktır. Maddi yaşayışlarının düzelmesini ondan bekleyen milyonlarca insan için tartışma, bir hükûmet tarzı olmaz, gülünç bir şey olur. Ve bu insanlar tartışma usullerine uymağı kabul de etseler, o usuller kabili tatbik olamaz, zira mevzubahs olan - her zaman değişebilecek - bir fikir değil, bir imandır. Hem kendiliğinden kurulmuş düzen yerine konulacak sosyal yapı tipine olan iman, hem onun yerleşmesini çabuklaştırmaya elverişli tekniklere olan iman, hem de doğacak hayırlı sonuçlara olan imandır. Roma'ya, Simplon yolundan mı, yoksa Cenis dağı üzerinden mi gidileceği münakaşa edilebilir; fakat, her ne bahasına olursa olsun, Roma'ya gitmeğe kararlı olanlarla Moskova'ya gitmekten vaz geçmeyenler arasında herhangi bir tartışma mümkün olamaz.

Hakikatte, yöneten demokraside siyasi karar insanların kaderi üzerine o derece derin tesir eder ki, bu insanlar o kararın akademik bir münazaranın tesadüflerine bağlı kalmasına artık göz yumamamaktadırlar. İşçi Lideri ve Anayasa Hukuku Profesörü H. J. Laski şöyle yazıyordu : «Bir evvelki devrin büyük vasfı her partinin selefi tarafından meydana getirilmiş kanunları, Devletin temellerine zarar vermediği için, kolaylıkla kabul etmesi olmuştu». Bugün ise, durum başkadır. İktidarı görevlendirdiği gayelerin mahiyeti sebebiyle, sosyal demokrasi hoş görürlüğü reddetmektir.

II. Muhalefet

Hoşgörürlük, siyasî bakımdan, muhalefete ait haklarda kendini gösterir. Her partinin, kendisine hasım olanın idare etmesini kabul edebileceğini farzeder. Zira, hiçbir zaman düzeltilmesi imkânsız bir iş yapılmaz. Ancak, bu karine de bazı meselelerin hallolunamıyacağını, hattâ ele alınamıyacağını gerektirir. Nezaket ve fair-play bir gölge ve sükût çevresi ile mahdduttur. Ve parlmantarizm hakkında bir kulüp havasından söz edilmişse bu, aynı muhit insanları arasında tartışma açmanın edep dışı sayılacağı görüşme konuları mevcut oluşundandır.

Sosyal demokrasi böyle bir istisna bilmez, zira, toplumun ana temelleri, yani ekonomik düzen bahis konusu olabildiği anda, artık dokunulmaz konu yoktur. Bu da, hoşgörürlüğün ancak liberal bir rejimde samimiyetle düşünülebileceği demektir. Liberal rejimde siyasî olanla sosyal olan birbirinden tefrik olunmakta, insan hayatı için elzem olan inanışlar ve menfaatler idare edenlerin faaliyet alanı dışına çıkarılmaktadır. Lâkin, düşünce tarzlarının karşı karşıya konması değil de, yaşama sebeplerinin karşılaştırılması bahis konusu olunca, tartışma, yerini mücadeleye bırakır.

Böylece, liberalizm çerçevesi içinde mükemmel hükûmet sistemi olan müzakere rejiminin, sosyal demokrasi çerçevesinde onun gerçekleşmesini engellediği için, bir tahrik tarzı haline geldiği görülür. Topyekûn savaş çağında, ince eleyip sık dokuma harbi incelikleri maziye karışmıştır.

Klâsik demokrasi nazarında muhalefetin meşruluğu siyasî hürriyeti teyit edişinden çıkar. Bunun ispat edilmeğe ihtiyacı yoktur. Fakat, hükûmet esasları daha ileri gitmişler, meşru muhalefeti zaruri muhalefet haline getirmişlerdir. Muhalefetin bu tarzda kabulünü sağlamış olan, bilhassa parlmantarizm olmuştur. Parlmantarizmde muhalefet yalnız menfi bir kuvvet, hükûmet faaliyetine mâni olacak lüzumsuz bir yük değildir. Esas itibariyle, hükûmetten bir parça değil ise de, çoğunlukla bir arada ,mekanikte eşleme tabir edilen şeyi meydana getirir. Parlmanter mekanizmaları hareket ettiren siyasî enerji bunların münasebetlerinden doğar. Keza, hoşgörürlüğü gerektirdiklerinden, iktidarın siyasî eğilimler çeşitliliğine müsait oluşu da bunlar sayesindedir.

Demek ki, hükûmet, programının tesbiti sırasında azınlığın isteklerini gözönünde tutacaktır. Şüphesiz, maksat tekmil bu isteklerin karşılanması değildir, lâkin bunların iktidar için daha az tehlikeli hale getirilmesidir. İktidar, kendi çoğunluk unsurlarından bir kısmının katılması ihtimali olan muhalefet görüşlerini plânlarına sokmağa çalışacaktır. Pek tabiî, o an için, bu ta'biyeden maksat oy kazanmaktır. Lâkin, bu hesabın ötesinde, tekmil umumî efkâr ilgilidir, zira hükûmet, faaliyet programının tâyininde muhalefeti gözönünde tutmakla siyasî plânının vahdeti ve tecanüsü ile uyuşabilen şeylerin azamisini elde etmek için memleketin temayüllerine kollarını açmaktadır. Şu halde, muhalefet, idare eden heyetlerin partiye sadakatlerinden husule gelebilecek dar görüşlülüğü önler : onları, iktidarda kalabilmek için dayanaklarını genişletmeğe mecbur eder.

Keza, muhalefetin hükûmet sorumluluğu mekanizmasındaki önemini ortaya koymak ta güç değildir. Muhalefetsiz parlmantarizm, hayaldir. Fazla olarak, muhalefetin kontrolu tesirli olmalı, yani güvensizlik oyu gerçek tehlikesiyle neticelenmelidir. Hükûmetin, tesirinden çekinmiyeceği bir denetlemeden faydalanma imkânını tanıdığı ümitsiz bir muhalefet, Hükûmet için mazeret teşkil ettiği kadar hareketlerine de az engel olur.

Tesirli muhalefet ise, ancak aleyhte bir çoğunluğun nüvesi olmağa elverişli bir muhalefet olabilir. Azınlığın başarı ihtimalleri tenkit ettiği kabinenin yerini doldurmak ehliyeti ölçüsündedir. Bu ehliyet, halen azınlık halindeki eğilimler tem-

silcilerinin çoğunluk haline gelmek için yeter sayıda oy kazanmaları takdirinde Hükûmete geçmeği kabul ettiklerini farzettirir, ve bu yer değiştirme, çoğunluğu teşkil eden kararsız elemanlara, hiyanet şeklinde yorumlanamıyacak bir çözülme imkânı vermek için, ancak muhalefet konularının iktidardaki hükûmetin konularına kâfi miktarda yaklaşmaları halinde düşünülebilir.

Hükûmet, çoğunluk ve muhalefet arasında husule gelen bütün bu münasebet alış verişinden sırf, Hükûmet görevinin rejimin devamlılığı bozulmaksızın çeşitli politikalar tarafından münavebe ile yürütülebileceğini göstermiş olmak için, söz açtık. Amma, yöneten demokrasinin ortaya çıkışı daha az gergin bir devir için tasavvur edilmiş olan bu alış verişe müsait midir, değil midir sorusu hatıra gelebilir.

Bu şüpheyi uyandıran, zamanımız partilerinden bazısının programlarındaki ideolojik vasfın onları hoşgörmezliğe çok yakın bir sertliğe götürmekte oluşudur. Bir yandan, kurulmuş toplumun temellerini olduğu kadar rejimi de hedef tutan bir muhalefetin varlığı, hükûmeti, programını ifade ederken müsamahasız olmağa zorlar; öte yandan, muhalefet, hükûmeti kendini denetletmekten ziyade onu düşürmeğe bakar. Karşılıklı görüşme mümkün olmayınca da onun yerine kuvvet mücadelesi geçer. Mevki işgal etmekte olan ekipler elde tuttukları iktidarın içine kapanırlar, muhalefet ise, emellerini, varlığı ile kurulmuş müesseseleri tehdit eden bir fiili iktidara terkeder.

Durumun her zaman bu kadar gergin olmadığı muhakkak ise de, açık iktidar fikrinin neticede dayanmakta olduğu kavgasız siyaset değişmesine engel olan verilerle karşılaşır. Faraza, parlamento kontrolunun kullanılmasını ele alalım. Genel olarak hükûmet, karşısında iki hasım bulur : bir taraftan, rejimin prensiplerini tartışma konusu yapmaksızın sadece siyasî yön değişikliği elde etmek isteyen klâsik örnekte bir muhalefet; diğer taraftan, ideolojik denebilecek ve mevcut siyasi sosyal yapının değişmesini gaye bilen bir muhalefet. Bu iki muhalefetin bir araya gelmesi Hükûmetin durumunu olağanüstü iğreti hale sokmak gerekir. Ancak, fiiliyatta, sağlamlaştırdığı da olur. Çünkü klâsik örnekteki muhalefet, ideolojik

muhalefete alet olmamak için, hükûmet sorumluluğunu ortaya atmakta tereddüt eder. Bu şartlar altında, parlamentonun kontrolu geri kalmıştır ve, hükûmet, kendi görüşünü paylaşan bir çoğunluğun desteğine dayanmadığı halde, geri kalmıştır. En sonunda, sorumluluk müessesinin tesirsiz hale geldiği bir azınlık hükûmeti ortaya çıkar. Denetlemede bulunabilecek olanlar bundan doğacak neticeleri düşünerek harekete geçmemektedirler. Ve, bu ihtimalde feda edilen klâsik muhalefet, yani, yegâne yapıcı faaliyet gösterdiği için iktidarı açık tutabilecek olan muhalefettir. Tecviz etmediği ihtilâlci bir azınlığı faydalandırmamak için beğenmediği bir Hükûmete göz yummaktan başka çare bulamaz.

Sosyal demokrasinin istekleri bu suretle siyasî demokrasinin daha mutedil isteklerini karşılamak üzere meydana getirilmiş mekanizmaları bozmaktadır. Sorumluluk konusunda gördüğümüz hadise hükûmet buhranı halinde de tekrarlanmaktadır. Tahrip etmekte usta olan meclislerin yeniden yapmakta ekseriya beceriksiz oluşları ideolojik bir muhalefetin çoğunlukla azınlık arasındaki geleneksel münasebeti bozduğundan değil midir ? Siyasî demokrasi parlmantarizminde muhalefet farazî bir hükûmettir, çünkü iktidar sorumluluğunu zımnen kabul etmektedir. Binaenaleyh, hükûmet çoğunluğu meydana gelmesinin gerektirdiği uzlaşmalara göre, hükûmette değişiklik husule gelir. Halbuki, ideolojik muhalefetin özelliği, bilâkis, uzlaşmalara engel olmaktır. İktidardan uzak tutulmuş olmaktan acınmaz; bununla öğünür ve iktidarı bölüşmeden kullanmak üzere ele geçirebileceği güne kadar ona karşı daha iyi mücadele edebilmek için bu halden memnun olur.

III. HÜKÛMET GÖREVİNİN KULLANILMASI

Hükûmet görevinin yerine getirilmesinde karşılaşılan zorlukları, bu şartlar altında, anlamak mümkündür. Siyasî kuvvetler çokluğunun faaliyetini kapsamağa mahsus olan açık iktidar demokrasisi, hükûmet otoritesini artırmaya çıkarmaktadır. İktidar «ele geçirilecek» tir. Şu manada ki, hiçbir yönetici heyet iktidara kesin olarak yerleşmiş değildir, hiçbir program sonuna kadar değişmez sayılamaz, her siyaset ancak geçici olarak resmîdir. Şüphe yok ki, iktidarın bu açık oluşu, daha doğrusu, müsait bulunuşu, çokculuk fikri ile mükemmel surette bağdaşmaktadır. Tekmil eğilimler, tekmil felsefeler, tekmil menfaatler sadece kendilerini ortaya koymakla kalmazlar, aynı zamanda bunlara hükûmete geçmek ve hükûmet yetkilerini kendi görüşlerine göre kullanmak ümidi de tanınmıştır. Bununla beraber, imkânların dağıtılmasında rejimin gösterdiği bu cömertlik onun işleyişine tesir etmekten geri kalmamaktadır. İktidarın ele geçirilmesi, kullanılmasından daha önemli yer tutar. İktidar, Devlet ödevlerinin yerine getirilmesine tahsis olunacak yerde, siyasî hayat, yarışma halindeki kuvvetlerin rekabeti ile meşguldür. Hükûmet, idare etmez; kendini savunur. Bu, bir hükûmet sistemi değil, bir yarışma rejimidir.

İktidarın, bu mücadelenin hazırladığı imkânlar ölçüsünde bir ödül olduğunu söylemek istiyorum. Partiler, idare etmek için iktidarı isterler, ve bu açıdan, iktidarın ele geçirilmesi, kullanılmasının tabiî başlangıcından başka bir şey değildir. Yalnız, çokçu sistemin mantığı iktidardaki partilerin arkalarında kalan kapıyı kapatmamalarını gerektirir : iş görme yerlerine idare edici bir ekip yerleşmiş olsa dahi, iktidar açık kalmalıdır. Bundan çıkan netice, yarışmanın hiç sonu olmadığıdır. Hükûmet sorumlarını yüklenir yüklenmez, yöneticiler kendi yerlerine geçmek iddiasında olanlara karşı kendilerinden ön-

cekilere kabul ettirdikleri mücadeleye benzer bir mücadele açmak zorundadırlar. Hükûmet idaresine bağlı zorluklara muhalefetin saldırıcılığının doğurduğu tasaları eklemekle kalmış olsa idi sistemin mahzuru pek önemsiz olurdu. Şayet, her şeye rağmen, idare edenlerin davranışının umumî efkârın isteklerine uygunluğunu sağlamak ancak iktidarı kullanan görevlilere azınlığın dikkatle gözetilmesini yüklemek suretiyle elde edilecekse, bu karşılık bahalı sayılmaz. İdare edenlerin adeta kaçınmalarına imkân olmıyacak surette siyasetlerini rakiplerine karşı bir mücadele vasıtası haline getirdikleri düşünülecek olursa, mekanizmanın kusuru daha vahim şekilde belirir. Yarışma zihniyeti iktidarın ele geçirilmesi safhasında meşru ise de, iktidarın kullanılmasında yeri olacağı o kadar kat'i değildir.

Fakat, nasıl etmeli de bu zihniyeti bir yana atmalı ? Açık iktidar rejiminde, idare edenler hiçbir sabit meşruiyetten faydalanmazlar İktidarı ele almaları hiçbir zaman kesin olmaz; günü gününe husule gelir. Bu bakımdan başlıca tasaları «tutunmak» dır. Ve, buna karşılık hasımlarının tasası da, her şeyden önce, onları iktidardan uzaklaştırmaktır. Demek ki, hükûmet, idare edebilmek için devam etmeğe çalışacaktır. Ancak, idare ederken kendini sakınamadığından, devam edebilmek için idare etmemesi gerekmektedir. Bu girift durumu pek çok örnekle anlatmak kabildir.

Esasen, aykırılık, parlamento tertipleri çerçevesini aşmaktadır. Bu aykırılık, iktidar organlarının çokcu demokrasideki durumunun kararsızlığında yerleşmiştir. İktidar organları, açık iktidar prensipinin gerektirdiği müsamaha vazifesi ile, yöneten demokrasi zihniyetine göre üstün gelen siyasi kuvvetin telâkkilerine boyun eğmek vecibesi arasında kalmışlardır. Hiçbir şeyi tehdit etmeden her şeyi mümkün kılmaları icap etmektedir. Halkın iradesi, yerine getirilmek gerektiği için her şeyi mümkün kılacaklar; azınlığın, imkânlarını elde tutması gerektiği için de, hiçbir şeyi tehdit etmiyeceklerdir. Hükûmet otoritesi bu birbirine zıt akımlara yarım yamalak uyabiliyor. Bazan kazanılmış hürriyetlerin korunması üstün geliyor ve o zaman Birleşik Devletler hükûmet sistemi ile karşılaşıyoruz, bazen de kütleler iradesine tam tesirlilik verme kaygusu galip ge-

liyor ve o zaman Fransız Parlmento üstünlüğü örneğini buluyoruz. Amma bunlar uçucu formüllerdir : Bir buhran patladı mıydı, hürriyet ikinci plâna geçer. Amerika'da Başkanlık otoritesinin kuvvetlendirilmesi sayesinde *New Deal*'in mümkün olması; Avrupa'da, parlamento zaruretlerinin mecburen yumuşatılması, yürütme organına yeniden yetkiler tanınması ve kararname usulü ile devlet idaresi buna örnektirler.

Bütün bunlardan hükûmet otoritesinin gerçek merkezi hakkında esaslı bir tereddüt husule gelmektedir.

Meselenin bahse konu olmadığı tek memleket İngilteredir : seçim sonunda kazanan parti aynı hamle ile hem Avam Kamarası çoğunluğuna, hem de hükûmete vücut verir. İkisi arasındaki parti dayanışması öylesinedir ki, kabine otoritesi normal olarak parlamentonun iddiaları ile çatışmak tehlikesi ile karşılaşmaz. Lâkin, bütün diğer memleketlerde, iktidar, bir organdan diğer bir organa süratle kaçmak üzere yer değiştirir. Gerçi, Birleşik Devletlerde başkanın hükûmetin iki kolu üzerinde, yürütme organı ile kongre üzerinde icra ettiği tesir sayesinde bu tereddütler silinmiş gibi görünür. Fakat, burada tek bir şahsın itibarına bağlı bir çözüm yolu bahis konusu olduğuna şüphe yoktur. Filadelfiya Anayasa yapıcılarının hürriyetin en sağlam teminatı, diye gördükleri bu otorite yokluğunu Beyaz Saray ile Capitole arasındaki çelişmelerin tekrar ortaya koyması üzerinden henüz okadar uzun zaman - Başkan Truman'ın başkanlığının son yılları - geçmiş değildir. Her halükârda, Avrupa'da, otoritenin bu haneberduş hali parlmanter müesseselerin yöneten demokrasi hizmetine girmesinden beri bu müesseselerin ayırıcı vasfı gibi görünüyor. Gerçi, 1946 da Fransız ve İtalyan Anayasalarının birer delil teşkil ettikleri ve yürütme erkini teamülî şüphe altından kurtarmayı hedef tutan çok bariz bir cereyan görmek mümkündü. Fakat, hükûmetin önüne çıkan imkânlardan faydalanması için meclislerin desteğine dayanabilmesi lâzım geliyordu. Halbuki, Hükûmetin, parti çokluğundan husule gelmiş bir meclisten böyle bir yardım beklemesi en son düşünülebilecek bir şeydi. Hükûmet, sıkışık hallerde müsamaha görecek, lâkin büyük teşebbüslere imkân verecek kadar devamlı bir güvene dayanamıyacaktı. Nitekim, tatbikatta, hükûmet faaliyetini engellemeğe mahsus

usullere müracaat, bu faaliyeti kolaylaştırıcı mahiyette olanların kullanılmasına tercih edilmektedir.

Bu durumda, yöneten demokrasi hükûmet otoritesi hasreti ile bu otoriteye güvensizlik arasında kalıyor. Halk iradesinin arzuladığı yenilikleri başarmak için kuvvetli bir hükûmete ihtiyacı var. Lâkin, haiz olduğu kuvvetin, hükûmeti halk temsilcilerinin denetinden sıyrılmağa sürükliyeceğinden korkuyor. Esasen, yöneten demokrasi halk temsilcilerine karşı daha müterediddit bir durum takınır Halkın dileklerini temsil eden millî temsil organının kudretli olmasını ister; fakat hürriyet için teşkil ettiği tehlikeden ötürü de, bu kudretten çekinir. Öyle ki, meclis'in hegemonya kurar görünmesi halinde bile, usuller, bu üstünlüğün, meclise ait olmayan herhangi bir iradenin tercihine mâni olacak ve aynı zamanda meclisin öz iradesini kabul ettirmesine imkân vermiyecek şekilde, tesir edeceklerdir. Çokculuk, demokratik hamlenin hızını kesmekle onun ihtiraslarını yatıştırmadan tesirini körletmiş oluyor. Bu tezadı taşımakta bulunan rejim, toplumumuzun kendi kaderini seçmekte gösterdiği tereddüdün veya aczin ifadesinden başka bir şey değildir.

Bununla beraber, bir siyasetin benimsenmesi ve işlerin yürütülmesi şarttır. İşte, o zaman, resmî anayasal sistem dışında Devlet daireleri iktidarı gelişmektedir. Bu olay, yalnız Avrupa Devletlerine has olmayıp bir *Administrative Law* dan söz açılan Birleşik Devletlerde de görülüyor. Yüksek bir politikaya göre ayarlanmış yetkilerin eksik oluşundan, mevcut olmakta devam eden yegâne otoriteyi, yani Devlet işlerinin günlük yönetiminin gerektirdiği otoriteyi kullanan idare faydalanmaktadır. Kaldı ki, Devlet dairelerinin bu şekilde ön safa geçişini teknik elemanların yardımına ihtiyaç gösteren plâncılık ve *Welfare* kolaylaştırmaktadır. Devlet Daireleri kararları karşısında, hem çekingen hem de güvensiz kalan halk iradesi o kararlarda kendini bulduğundan şüphelidir.

Böyle bir rejime isim vermeğe kalkışmak beyhude olur. Bazan eskinin devamı, bazan ise, geleceğin öncüsüdür. Bir değişme devresinin vasıtası olduğu için, özelliklerinin yumuşaklığı ve oynaklığı, yönetmekten ziyade, tabi kaldığı ortama sadakatinin delilidir.

IX. KAPALI İKTİDAR

Kapalı iktidar, muhtevası kesin olarak tesbit edilmiş bir halk iradesinden husule gelen iktidardır. Devlet kudretinin kullanılmasının düzene konması, Devletin hâkimi haline gelmiş bulunan siyasî kuvvetin tekeli altında bulunduğu için, bu üstün iradenin isterlerine uygun şekilde kararlaştırılmış olan fikri, programı ve plânları herhangi bir değişikliğe uğrayamıyacak bir iktidardır. Kapalı iktidar, temsil ettiği gerçeğin değişmezliği üzerine bir zırh gibi kapanır. Münhasıran savunduğu ideolojiye hizmet, birbirine aykırı telâkkileri imhası gereken safsatalar olmaktan başka türlü düşünmekten kendisini menettiğine göre, partizan bir iktidardır, doğmatik bir iktidardır.

Kapalı iktidarın kullanılmasının ortaya çıkardığı rejim, halkçı monokrasi diye tavsif olunabilir, hem fiilen mevcut, hem de yürürlükteki Anayasa Hukuku tarafından resmen kabul edilmiş bulunan siyasî kuvvet, iradesi tekmil hükûmet organlarına hâkim bir tek partide toplanmıştır. Gerek S. S. C. B. nin, gerekse halkçı demokrasilerin hükûmet düsturunun temel niteliği, halk iradesinin partinin türlü mekanizmaları içine sokulmuş oluşundadır. Aynızamanda eğitici, şuur yönetici ve ifade vasıtası olan parti, halk iradesini daha açıklandığı anda yakalar, nerede bu iradeye ihtiyaç varsa orada onun yanı başında kalır ve neticede en yüksek hükûmet katlarında onun takdimcisi ve organı haline gelir.

Halkçı monokraside halk, yalnız iktidarın sahibi değildir; kendini ifade ettiği müesseselerin çeşitliliği sayesinde iktidarın kullanılmasını da elinde tutar. Anayasanın 3 üncü maddesine göre, «S. S. C. B. de tekmil iktidar işçi mebusları sovyeti tarafından temsil edilen şehir ve köy işçilerine aittir». Bu temsil, yalnız Yüksek Sovyet üyelerinin millî seviyede seçimi ile teşki-

lâtlandırılmakla kalmamış; halka en yakın seviyede de mevcut bulunmuştur. Her şehirde, her köyde ve bir kaç haneden ibaret köycükte, her bölümde bir sovyet vardır; il, bölge, arazi kademesinde sovyetler mevcuttur. Fazla olarak, Anayasa, halk iradesinin bu çeşitli organlarının iktidarını fiilî hale getirmektir. Gerçekten, batı Devletlerinin sadece kayıtlı bir yetkiden istifade eden ve hükûmetçe tâyin olunmuş memurlara tanınan yetkiler yüzünden kısılmış haklardan faydalanan mahallî idare mercilerinden farklı olarak, S. S. C. B. de bölge sovyetinden köy sovyetine kadar tekmil mahallî sovyetler Devlet iktidarının mahallî organlarıdır (madde 94). Demek ki, bunlar idarî ödevlerle kalmamakta, mahallî seviyede siyasî görevler icra etmektedirler. İki yıl için seçilmiştirler ve kendilerine bağlanmış bulunan idarî memurların faaliyetini yönetirler, bütçelerini düzenlerler, kendi bölgelerinin kültürel ve siyasî çalışmalarına istikamet verirler, kamu düzeninin devamını, kanunlara riayeti ve vatandaş haklarının korunmasını sağlarlar.

İktidarı, içinden çıkmış olduğu halk ortamına bırakmak amacını belirten bu sistem bütün halkçı demokrasiler tarafından taklit edilmiştir. S. S. C. B. Sovyetlerine karşılık, Arnavutlukta halk meclisleri, Macaristan'da, mahallî meclisler, Romanya'da mahallî halk meclisleri, Çekoslovakya'da millî meclisler, Yugoslavya'da halk komiteleri, Çin'de halk temsilcileri meclisleri vardır. Şüphe yok ki, asıl mesele, bu kuruluşların Anayasa ile kendilerine tanınmış bulunan ödevi gerçekten yerine getirip getirmedikleri, serbestçe karar verip vermedikleri ve yetkilerinin öneminin dinmeyen bir teyakkuz ve dikkat sarfetmeleri istenen fertleri, önünde sonunda, bıktırıp bıktırmadığıdır. Bu tereddüdün haklı olduğunu göstermek için, Moskova ile araları açıldığı sırada Yugoslavya'nın Sovyetler hükûmetini halk gruplarının özerkliğine saygı göstermemekle ve bu özerklik yerine kütleler içerisine kök salmamış bir demokrasi koymakla suçlandırmış olduğunu belirtmek mümkündür. Aynı zamanda, büsbütün tersine olmak üzere, aynı Yugoslavya örneği ibret doludur, zira, tarafsız gözlemcilerin fikrine göre, bu memleketin halk komitelerince uygulanan self-government kadar hakikî bir kendi kendini idare hiçbir zaman gerçekleştirilmiş bulunmamaktadır. İdare edilenlerle idare edenleri aynı

kılınayı sağlamak endişesi ile, 1953 tarihli Yugoslov Anayasası, işletmeler işçi meclisleri ile komün ve şehir halk komitelerini Devletin birer vasıtası olmaktan ziyade bizzat halkın doğrudan doğruya faaliyet unsuru haline getirmeğe kadar gitmiştir (1).

Marksist demokrasinin temel niteliklerinden birinin, bu demokrasinin tatbikî uygulanışından çıkarılabilecek değerlendirme bir yana, burjuva demokrasisinin temsilin şekle ait usulleri ile (2) kütleler elinden aldığı söz yetkisini bunlara geri vermek amacı olduğu unutulmamalıdır. Esasen, iradelerini belli etmeleri için işçilere bahşolunmuş organların çokluğu hakkında, sovyetler ile halk komiteleri veya meclisleri, ancak eksik bir fikir vermektedir. Tekmil faaliyetlerin sosyalize edilmiş bulunduğu bir toplumda, hem kollektif karar unsuru, hem de ferdî davranışlar üzerindeki grup hâkimiyeti vasıtası olan bütün toplaşmaları da hesaba katmak gerekir. Fabrika meclisleri, kolkoz yönetim komiteleri, belli bir mesele çeşidi ile görevli halk meclisleri özel bölümleri, kültür ve eğitim heyetleri gibi son derece kesif bütün bir temsilî organ şebekesi, halk iktidarının içinde bulunduğu kütlelerden uzaklaşmaksızın, daha kaynağında iken kullanılmasına imkân verir.

Hakikaten de bu genişletilmiş temsil, denet altında ve geri alınabilir bir yetkidir ve marksist demokrasiler doğrudan doğruya demokrasi müesseselerine hukuken çok az ve fiilen hiç mevcut olmıyan bir yer verirler. Rousseau'nun temsilî rejimi berbat bir şey olarak, telâkki ettiği fakat temsilcilerin aracılık görevinde kalmalarını ve kararlarında yalnız kendilerini vekil edenlerin daha önceden mevcut iradelerini belirtmelerini sağlamak için gerekli bütün tedbirlerin alınmış olması şartiyle,

---

(1) **Y. DJORDJEVITCH Le Self government des pouvoirs locaux en Yougoslavie, Questions actuelles du socialisme** Dergisi, Paris, Ekim 1952, s. 57.

(2) Meselâ, 1952 tarihli Romanya Anayasasının 54'üncü maddesi şöyledir «Halk Meclisleri işçilerin Devlet işlerine, kamu işlerine ve sosyalizmin gerçekleştirilmesi faaliyetine katılmalarını düzenler». Çekoslovakya Anayasasının 126'ncı maddesi de şunu söyler «Millî komiteler görevlerinin yapılmasında halkın doğrudan doğruya katılmasına ve halk teşebbüsüne dayanmakla mükelleftirler.».

caiz gördüğü temsil, işte bu idi. Her yedi senede bir mebus seçmekle kendilerini hür sanan İngilizlerle alay eden Rousseau'yu Lénine şöyle yazarak teyit ediyor : «en demokratik Devletlerde burjuva parlmantarizminin gerçek temeli bir kaç senede bir parlmantoda hâkim sınıfın hangi mensubunun halkı ezeceğine karar vermektir» (1). Bundan dolayıdır ki, sovyet temsilî sistemi, halkçı, demokrasilerde olduğu gibi, seçilenlerin sorumluluğuna dayanmaktadır.

Sovyet Anayasası mebusların seçmenlere faaliyetlerinin hesabını vermekle mükellef olduklarını ve seçmenler tarafından her zaman azledilebileceklerini hüküm altına almıştır. Seçilen kimsenin vekâletten azli ile teyit olunan bu temsil yetkisi, Yüksek Sovyetten mahallî Sovyetlere kadar, tekmil seçilmiş teşekküllere uygulanır. Bütün halkçı demokrasiler anayasaları aynı prensibi koymuşlardır. Bunlardan tarih itibariyle en sonuncusu olan (20 Eylûl 1954) Çin Anayasasının 38 inci maddesi Büyük Çin halk temsilcileri Meclisi mebuslarının kendilerini seçmiş olan organların deneti altında bulunduklarını yazar. Seçmenler bunları her vakit azledebilir ve yerlerine başkalarını getirebilir. Pek tabiî, kelimenin dar manasiyle bir emirli vekâlet bahis konusu değildir. Modern Devletin görevleri böyle bir şeyle uyuşamaz. Seçim, bir dilek listesinin aday tarafından önceden gerçekleştirileceği taahhüdüne bağlı tutulmuş değildir; seçilen kimsenin hem teşebüsü, hem de zekâsı faydalıdır. Yalnız ,klâsik temsil ile farkı, daha bariz şekilde belirtici olmak üzere, seçilen kimselerin serbestliği şarta bağlı bir serbestliktir. Batı demokrasisinde mebuslar halk iradesini ifade edince her şey bitmiş olduğu halde, halkçı Devletteki temsilde, halka izafe olunan iradenin gerçekten kendi iradesi olup olmadığının denetlenmesi, yine halka aittir. Halk ,vekillerini azil ile onların sorumluluklarını bahis konusu edebilir.

Halkın kendi kendini idare etme demokratik ülküsünün gerçekleştirilmesinde bu sistemin mümkün olduğu kadar ileri gittiği inkâr olunamaz. Fakat, her demokratik formülde halkın doğrudan doğruya hareketten âciz, ham bir veriden ibaret bulunuşu keyfiyeti, tedavisi mümkün olmayan bir marazdır.

---

(1) **LENINE** *L'Etat et la Révolution*, a.g.e., s. 43.

Halkın, sosyolojik gerçekliğinin tabiî özellikleri altında karar vermesi tecviz olunsa dahi, teşkilâtlanması, fertler arasında bağlar kurması, parolaları bir merkezde toplaması lâzımgelecektir. Klâsik demokrasilerin fertlerin ve özel kuruluşların takdirine terkettiği bu teşkilâtı halkçı monokrasi parti müessesesinde resmîleştirir.

Daha önceki bir fasılda Marksizmin tek partinin meşruluğu hakkında ileri sürdüğü ispat şeklini belirtmiştik. Şimdi de, Marksizmin demokrasinin geleneksel müesseseleri işleyişinde yarattığı değişikliği kaydetmekle yetinebiliriz.

Her şeyden evvel, seçimlerin anlamı değişmiştir. Bu mana, yarışma fikrinden uzaklaşmıştır. Tekmil siyasî ve sosyal telâkkilere karşılaşma imkânı verilmesi bahis konusu değildir, halkın en iyileri seçmesine ve onlara katılmasının desteğini sağlamasına imkân verilmesi bahis konusudur. Bundan da, seçmenlere bir tek aday listesi sunan seçim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu listeyi partinin çeşitli kolları (sendikalar, kooperatifler, gençlik kuruluşları ilâh..) ile muhalefet teşekkülü meydana getirmeksizin sadece henüz parti saflarına kabul edilmemiş işçiler kütlesini vücude getiren partisiz vatandaşlar hazırlamıştır. S. S. C. B. de yürüyen bu sisteme, halkçı demokrasiler, seçimlerde aday olanları, yalnız komünist partisi tarafından değil, lâkin birleşik cephe adı verilen bir partiler koalisyonu tarafından göstermek suretiyle daha fazla yumuşaklık getirmiş gibi görünüyorlar. Fakat hakikatte, bu, komünist partisine halk dileklerinin yegâne mümessili olduğunu iddiaya imkân vermiyecek siyasî bir durumun zaruri kıldığı taktiktir. Komünist partisi bir ittifaka girmekte, amma o ittifakı bizzat yönetmektedir. Filhakika, bir Amerikalı müellif, profesör Loewenstein şunu müşahede ediyor: «Meşru muhalefet yerine siyasi partiler içinde ittifakı ikame etmek için bütün kararlar önceden tekmil partilerden kurulu bir komisyon tarafından, karşılıklı fedakârlıklarla bir uzlaşmaya varma bahanesiyle, ahenkleştirilir. Gerçekte, maksat, Birleşik Sosyalist Partisinin tehdidi altında ve gizli toplantı halinde ittifak elde etmektir». Birleşik hareket tekniği isc, sadece görünüşte batı çokçuluğunu hatırlatır; aslında, tek parti hegemonyasının bir hazırlık safhasından başka bir şey değildir.

Ayrıca, liberal rejimlerde rastlanan münakaşalara sebep olmayan ve halk birliğinin belirdiği heyecan gösterilerine vesile veren seçim kampanyası niteliklerini de izah eden yine bu parti müdahalesidir. Tek listenin oyların % 99 unu kazanması sebebiyle burjuva basına alay mevzuu teşkil eden neticeler de keza buradan çıkmaktadır. Böyle bir orantı sınıflar rekabetinin mevcut olmakta devam ettiği bir memlekette pek tabiî şüpheyi davet edecektir. Zira haklı olarak seçimlere hile karışmış olduğuna veya seçmen hürriyetinin fiilen yok edildiğine hükmolunabilir. Lâkin, marksistler, sosyal aykırılıkların ortadan kalkmış bulunduğu bir devlette bu yarı oybirliği halinin tabiî olduğunu söylerler.

Partinin halkın hem dinamizmini hem de vicdanını temsil etmekte oluşundan aldığı birlik ve otorite, S. S. C. B. anayasal kuruluşuna, ve bu kuruluşu ana hatları ile tekrar eden halkçı demokrasi anayasal kuruluşlarına hâkim bulunmaktadır. Halkçı Devletin hükûmet cihazları batılı demokrasi devletlerindekinin, görünüşte ,aynıdır. Her iki tarafta da meclisler, bakanlar kurulu, bir Cumhurbaşkanı vardır. Bununla beraber, gerçekte, durum çok farklıdır, zira bütün bu organlar, muhtelif kademelerinde sadece aleti vazifesini gördükleri partinin direktiflerine bağlıdırlar.

Yüksek Sovyet ancak sathî bir görüşle batı parlmentolarına benzetilebilir. İki meclisten meydana gelmiştir : Birlik Sovyeti ve Milliyetler Sovyeti. Fakat bu iki meclisli olma hali Sovyetler Birliğinin federal bünyesine cevap verir, ve gayesi, millî temsil organının parçalanmasından husule gelecek ilcaları önlemektir (durum, bu kaygu mahcubiyetle gizlenmiş olmakla beraber, çokcu demokrasilerde aynıdır). Öte yandan, Anayasa, Yüksek Sovyeti «Devlet iktidarının üstün organı» olarak nitelemiş ise de, toplantıları nadirdir ve kısa sürer. Fiilen hiçbir tartışma olmaz.

Aynı zamanda, fransız parlmantarizminde görülmekte olan yumuşamış şekli ile dahi, kuvvetler ayrılığı mevcut değildir. Tersine, tekmil organlar dar bir hiyerarşi bağı ile birbirine tabidir. Kaynağı halkta - yani partide - olan iktidar bir silsile yetki devri suretiyle kullanılmaktadır. Yüksek Sovyet, yetkilerini, kendi tâyin ve azletmekte olduğu heyete, Presidium'a

devreder. Bakanlar kurulu bunlara bağlı olarak görevlerini yerine getirir. Yüksek Sovyet toplantılarının nadir ve kısa oluşu dolayısiyle, Anayasa bakımından en önemli cihaz onun Presidium'udur, zira Presidium daimîdir : Bir taraftan, Yüksek Sovyetin yetkilerini kullanarak hareket eder, diğer taraftan, bakanların faaliyetini kontrol eder. Hakikatte, Presidium parti kararlarını yansıtır ve kanunî hale sokar.

Gerçekten, bütün bu anayasal makine hakikî siyasî hayatın bucak bucak kaçtığı bir dekordan başka bir şey değildir. Halkçı monokrasinin demokrasinin geleneksel müesseselerinden aldığı cihazların S. S. C. B de ve halkçı demokrasilerde ifa etmeleri yasak olan bir vazife görmek üzere düşünüldükleri gözönünde tutulacak olursa, başka türlü olabilmesine imkân da yoktur. Meclisler farklı eğilimleri temsil etmek, tartışmak, birbirine zıt fikirleri karşılaştırmak, münazaradan yol gösterici bir yön çıkarmaya çalışmak üzere icat olunmuşlardır. Halk oybirliği halinde, mebuslar aynı fikirde, siyasî istikamet parti merkez heyeti tarafından tesbit edilmiş bulunuyorsa yapacakları ne kalır ki ? Bakanlar kurulu, hükûmet ilcasını, aym zamanda millî temsilin kontrolunu muhafaza suretiyle, bir merkezde toplamak zaruretinden doğmuştur. Bu takdirde, siyasî hayat bakanlarla meclisler arasındaki münasebetler etrafında yer alır; bakanlar meclisleri inandırmağa, meclislerde kendilerini destekliyecek çoğunluk bulmağa gayret ederler; meclislere gelince, onlar da hükûmet üzerinde tazyik icrasına gayret ederler. Anlaşmazlıklar hükûmetin sorumlu tutulması ve meclisin feshi ile neticelenir. Hükûmetle temsilciler arasında ayrılık yoksa, her ikisinin de otoriteleri aynı kaynaktan gelmekte ve parti yüksek kuvvetine tabi bulunmakta ise, bu tertibin ne faydası olur? Nihayet, hükûmet organlarındaki çeşitliliğin ve bizahiti yapılarının, muhalefete düşündüğünü söylemek imkânını vermek endişesini karşıladığı, nasıl unutulabilir? Muhalefet yok olunca, tekmil anayasa cihazı varlık hikmetinin esasını kaybetmiş olur.

Otoritenin Devlet organları arasında dağılışı, gerçek iktidarın bölünmesinden ziyade, teknik yetkilerin paylaştırılması olarak görülür. Zira, yüksek sovyetin iki meclisinde olsun, Presidium'da ve bakanlar kurulunda olsun, her kademe, direk-

tiflerini araya soktuğu şahıslar vasıtasıyle kabul ettiren daima partidir. Bu itibarla, Devlet yüksek organları ile parti yöneticileri arasında anlaşmazlık düşünülmesi dahi mümkün değildir.

Esasen, partinin bu hâkimiyeti inkâr olunmamaktadır. Y. Vichinski, sovyet anayasa hukuku hakkındaki klâsik eserinde önemli kararların S. S. C. B. Bakanlar Kurulu ile Komünist partisi merkez komitesi tarafından nasıl müştereken alındığını anlatıyor. Böylece, Staline'in üst yapılara yüklediği ödevi yerine getirmektedir; Devlet bir âlettir, fakat partinin kendi başına tâyin ettiği gayelerle kullanmakta olduğu bir alettir (1).

Kendi içine kapanmış olan iktidar, yapısını ve amaçlarını değiştirmeğe kalkışacak dışdan gelme saldırışlara karşı hiç açık vermez. Bununla beraber, amaçlarda değişme görülmesi; partinin ancak çözülmelerinden sonra malûm olan iç buhranları sonucudur. Kapalı iktidar, gizli bir iktidardır, ve liberal düşünüşü onda demokratik vasıf görmemeğe sevkeden şey, gayelerinin mahiyeti ya da otoritesinin sertliği değil, taşıdığı esrardır.

Bu esrarın batı düşüncesinde hukuk hâkimiyeti sayılan şeyin inkârı olduğu su götürmez. Yalnız, S. S. C. B. de hukuk kuralının uygulanması gereken hallerden ve düzenlemekte olduğu ortamdan ayrı, kendine mahsus bir değeri yoktur. Hukukun hâkimiyeti bir gaye değildir, gayeyi teşkil eden sosyalist düzen kurulmasına erişmek için bir vasıtadır. Şu halde, iktidarı ellerinde bulunduranlar, vasıtanın tesirsiz olması veya uygun bulunmaması halinde, varılacak amaçlara uygun oluşlarının elverişli sayılmalarına yeteceği diğer yollarla müdahale edebilirler.

Ancak, hukuku siyasî gayelere tabi kılan bu telâkkinin bir müddettenberi Sovyetler Birliğinde gerileme halinde bulunduğunu belirtmek gerekir. 1927 de *Devlet Ansiklopedisi*, hukuk kelimesinde, hukuku bir kurallar toplamı sayan burjuva telâkkilerine karşı itiraz etmekte idi. Bu telâkkiler kanun fetişizmi kalıntısıdır, deniyordu. Bu hüküm de, şüphe yok ki,

(1) Bakınız, **R. CHAMBRE Le Marxisme en Union Soviétique**, Paris, 1954, s. 497.

hukuku sadece nisbî şartlara tabi bir kavram sayan marksist düşünceye uygundu. Aynı zamanda, ihtilâl organları tarafından çıkarılan metinlerin kural ifade etmekten ziyade, partinin programını anlatmak maksadını taşıdığını söylemiş olan Lénine'nin telâkkisine de sadıktı. Lâkin, 1936 danberi hukuk mefhumunun yeniden tesbit olunuşuna şahit olmaktayız. Zira, artık çıkarılmış bulunan kurallar, tekmil eski burjuva ideolojisi saha dışı edilmiş olduğundan, sosyalist devlete temel olabilecek kadar mütecanis bir bütün meydana getirmektedir. Nasıl ki, artık Devletin yok olmasından söz edilmemekte ise, hukukun da ortadan kalkması bahis konusu olmamaktadır. Kanunîlik fikri yeniden itibardadır. Şukadar ki, bu kanunîlik münhasıran Devletin kural muhtevasına verdiği otoriteye dayanmakta devam etmektedir. Kural, üstün bir prensibin mahsulü değildir, onu yaratan, Devlettir.

NETİCE

Şayet netice çıkarma niyetinin münakaşayı sona erdirme düşüncesini gerektirdiği farzedilecek olursa, demokrasinin tahlili, netice gerektirmez. Filhakika, demokrasi, muhtevası değişemez bir kavram değildir. Kendisinde, insanların hayal ettikleri çehreyi taşır. Şüphesiz, bazı vasıflar daimîdir, fakat bu vasıflar, esaslı olmaları itibariyle, anlamlarını mevcut şartlardan almak zorundadırlar. Bir ağızın, ifade ettiği gülümseyiş, küçümseme, kızgınlık göz önünde tutulmıyacak olduktan sonra çehredeki önemi ne olabilir ki ? Bunun gibi, demokratik müesseseler, düzenlemekte oldukları ortam veya kendilerini yaşatan tasavvurlar dışında ne ifade ederler ki ?

Zamanımızda sosyal ortama ve, onun yanı sıra, ve onun vasıtasiyle, insanların kendileri için daha kucak açıcı olacak bir toplum hakkında taşıdıkları tasavvurlara tesir eden değişikliklerin genişliği ve sürati inkâr olunamaz. Lâkin, şuna işaret etmek gerekir ki, bu değişikliğin âmilleri arasında demokrasi alışkanlığı, üstün bir yer tutar. Öyle ki, demokratik müesseselerin sadece kullanılmalarının bile demokrasi kavramının oynaklığına sebep olduğu, tezada düşülmeksizin, iddia olunabilir. Eğer bu müşahede yerinde ise, demokrasi bir hal olarak değil, bir hareket olarak düşünülmelidir.

Başta, Devlet idarecilerine idare edenlerin mukavemetini karşı çıkaran insan hürriyetinin teyidi gelir. Gerçi, emretme zarureti inkâr edilmemektedir, fakat emirlerin mahiyeti denetlenmek istenir. Alain diyordu ki : «Kırbaçlanmak mı ? Vatandaş buna pekâlâ razıdır; fakat sopalara bakar; bunların hangi odundan kesilmiş olduğunu bilmek ister». Halk iktidarı henüz sadece halkın icra ettiği kontrolda kendini göstermektedir. Amma, denetlenen bu iktidar, denetlenmekte olmakla, ilk zamanki itibarını kaybeder; halkın rızası olmadıkça

hiçbir şey yapamıyacağına göre, niçin razı olduğu tedbirleri halk bizzat tesbit etmesin ? İdare edenlerden idare edilenlere geçen teşebbüs - yalnız gözetim değil - eğemen otoriteyi topluluk eline vermiştir. Bu hal demokratik düşüncenin maruz kaldığı, henüz sonu gelmemiş, tehlikelerden biri idi. Zira, mesele, bu otoriteyi elinde tutanın onu hangi maksada göre kullanacağını bilmektir.

Liberal devrin devamı boyunca, tercihe karar veren, hayatın kendilerine gülmekte olduğu veya, hiç değilse, hayatın nimetlerini elde etmek hususunda kendilerini yeter ölçüde kuvvetli hisseden kimseler sınıfı olmuştur. İdare edenleri toplumun kendiliğinden gelişmesini aksatabilecek herhangi bir şey yapmamağa icbar suretiyle demokrasiyi ve kazanılmış hürriyetlerin inkişafını eş hale getirmiş olan bu sınıftır. Bu demokraside Devletin kendine has gayeleri yoktur : Devlet, mevcut düzenin hizmetkârıdır. Zekâ, tasavvur, teşebbüs, mücadele, toplumun eseridir; iktidara gelince, meydanı herkese açık tutmakla ve ortalığı dolduran cesetleri kaldırmakla yetinir.

Fakat ,işte, ceset sanılanlar, sanki birdenbire, kendilerine reva görülen akıbete karşı isyan etmişler, taliin kendilerine gülmemiş olduğu kimseler, her şeyi karşıladığını zanneden toplumun adaleti unutmakta olduğunu farketmişler, nihayet demokratik müesseselerin hürriyeti kullanma imkânını vermiş olduğu bütün insanlar gerçekten hür olmayı kafalarına koymuşlardı.

Daha önceki izahlarımızla böyle bir cereyanının demokrasi kavramının topyekûn ele alınmasını gerektirdiğini anlatmağa gayret ettik. Bu arada, zamanımız demokrasisinin, iktidarı talihsiz kütlelere vermekle onu zaruri olarak yeni bir toplumun yaratıcı unsuru haline getirdiğini isbata çalıştık. Lâkin, bu ihtimalin müesseselerde husulüne sebep olduğu değişiklikler ne olursa olsun, asıl çok daha derin bir değişme insanların iktidar önündeki tutumunu başkalamıştır. Neticede demokrasinin manası bu tutuma bağlı olduğu için de, bu kitabı bitirirken, bunun biçimini çizmeği denemek yersiz olmaz.

Bugün insanlar, içinde rahatça yaşadıkları toplum örneğini tasavvur ederken eskiden olduğu kadar marifet ve arzu

düşünmeseler gerektir. Refaha, gerek fikrî, gerek maddî güvenliğe, sosyal münasebetlerde adalete karşı duyulan bazı ana temayüller hiçbir zaman en iyi dünya hayaline yabancı kalmamışlardır. Muhitten kaçıp gitme arzusunun ve gelecekte dünyalar tasavvurunun yer aldığı eserlerin sayısı bu hayalin devam ettiğini isbat eder. Yalnız, nispeten yakın bir zamana gelinceye kadar, bu eğilimler sübjektif tercihler alanından kurtulmaya ve bir sosyal organizasyon prensipinin objektif değerini kazanmak için rüyadan veya hayalî tasavvurdan uzağa kaçmağa muvaffak olamamakta idiler. Pek silik ve pek kırık dökük olan bu arzulanan âlem telâkkileri o âlemi meydana getirmeğe elverişli iktidarı doğurabilecek bir hukuk fikrinde toplanmış değildi.

Bu çeşit bir duralamayı haklı gösteren hayli âmil vardı. Bir kısmı sosyolojik mahiyette idi. Hele ferdin, uzun zaman, içinde bırakılmış olduğu yalnızlık bir hukuk fikri doğması için zaruri olan ferdî tasavvurlar birleşmesini felce uğratmıştır. Sanayileşmenin gelişmesi ile bir arada yürüyen işçi kütleleri kurulmasına gelinceye kadar, insanını, kendi kaderini ve o kaderin ilham ettiği düşünceleri başkalarının tepkileri ile karşılaştırabilmiş olduğu ortam mevcut bulunmuyordu.

Ferdî şuurların üst üste gelişi bir sosyal şuur içine yansımamakta idi (1). Yine sosyolojik bakımdan, asırların verdiği bir boyun eğme alışkanlığının idare edenleri isteklerinin vası-

---

(1) Belki de bilâkis sanayi öncesi toplumda ferdin bir yığın gruplaşmalara katılmakta olduğu ve proleter kütlelerinin anonimliği içinde olduğundan daha az yalnız bulunduğu söylenecektir. Muttasıl şekil değiştiren yalnızlık kavramını münakaşaya varacak bir tartışmaya girmeksizin, sadece bu gruplaşmaların fikrî endişelerden ziyade maddî şartlar eşliğinden husule geldiğini ve fikrî endişelerin somut durumlarındaki benzerliğin üyeler arasında doğurabileceği bağı ikinci plâna ittiğini kaydedeceğim. Buna, gruplaşmaların makbul fikirleri temsil eden yöneticiler tarafından çevrilmiş olmaları, mevcut hukukî-sosyal düzene sokulmuş bulunmaları ve, bundan ötürü, gerek yapıları, gerekse inanışları ve içine sokulmuş oldukları düzenler yüzünden toplumun dünyevî düzenlenmesine çevrilmiş bir arzulanan gelecek tasavvuru yaratmağa elverişli bulunmadıklarını ilâve etmek gerektir.

tası olacak bir iktidar tasavvur etmeğe hiç de teşvik etmediğini belirtmek kabildir. Filhakika, iktidar, fikrin enerjisidir, lâkin bir de fikrin gerçekleşmesine yönelişinin iktidarın belirttiği enerjiyi husule getirecek kadar âcil olması icap eder. Halbuki, siyasî hayattan aldıkları tecrübenin kolayca izah ettiği bir çekingenlik yüzünden hayat şartlarındaki yetersizliğin daha iyi bir toplum tasavvuruna mecbur etmekte olduğu fertler, kendileri için, herkese olduğundan daha çok, iktidara güvenmenin hayal gibi gözüktüğü kimselerdi.

Fakat, insanların iktidar karşısındaki çekingenliğe sosyolojik verilerden de ziyade tesir eden ahlâkî âmillerdir. Şüphe yok ki, insanlar, mütevazi kimseler için daha tatlı ,taliin haksızlıklarına daha az tabi bir toplum levhası düşünmekte idiler; amma ortamın tesiri, eğitimden gelen fikir alışkanlıkları, telâfi edici bir ahiret inanışı kendilerini bir çeşit tevekkül psikozuna götürmekte idi bu toplum, içinde rahat olacakları için kendilerine müyesser gibi görünmez. Uyandırdığı arzuya kendini bırakmak şeytana uymaktır. Buna karşılık, mutavaat bir meziyettir ve insan haysiyeti bu meziyete o kadar kıymet vermektedir ki, isyan etmek ağırına gider. Bunun içindir ki, rüyanın cazibesini toplum bütün kudreti ile silmekte ve fert, emir altında bulunuşuna, mutavaattan duyduğu gurur ile, asalet vermektedir.

İnsanların başlangıçtaki çekingenliklerinden vaz geçmeleri, tâbi oluşlarının, belki de kaçınılmaz bir şekilde, alınlarına yazılı bulunmadığını düşünmek cüretini göstermeleri için, eğemenliklerinin anayasal metinlerde teyidinden ve hattâ sosyal yenilikcilerin pek inandırıcı çağrısından başka bir şeye lüzum vardı. Kaderlerinin bu cihandaki saadetlerini yaratmak olmadığı şeklindeki inanışı değiştirmelerine varacak fikrî bir ihtilâl lâzımdı. Böyle bir değişiklik yaşama muhitinin değişmeleri ile mümkün olabilirdi. Endüstri uygarlığı milyonlarca kişiye o derece tahammül edilmez bir maddî yaşayış getirdi ki, ahirette verilecek hiçbir nimet bunun dehşetini yok edemezdi. Nitekim, Péguy ilerleme fikrinin «bütün bir kuşağın son çaresi, avunması, ümidi, gizli şevki, yürek ateşi, din dışı kutsallanması» olduğunu söylemekte idi. Fikrî değer olan ilerleme ile ondan beklenen istifadeler arasında karışıklık husule gelmesi pek tabiî idi. İş hayatının insana tanrı buyruğuna, de-

ğil uymak, fakat onu dinlemek imkânını dahi vermediği anda, artık bu hayat kendisini tekmil tabulardan, bütün inanışlardan, bütün soydan gelme saygılardan kurtarmakta idi. Duyduğu zillet içinde yalnız bir tek düşünce onu hâlâ hayata bağlayabilirdi Şayet dâva, biraz daha fazla refah değil de, insan olmanın asgarî şartı dâvası ise, her şey mubahtır.

Ekonomik gelişme işçi sınıfına içinde bulunduğu düşkünlükten kurtulma imkânını vermeğe başlayınca da ümit yatışacak yerde, büsbütün şiddetlenmiştir. Zira, her şeyin mubah olduğu düşüncesi, herşeyin mümkün olduğu inancı ile kuvvet kazanmıştır. İlk zamanlarda endüstrileşme beşer yaşayışının düşüşüne sebep olmakla insanın bir eşya gibi telâkki olunabileceğini ortaya koydu. Lâkin, kendisini kullanan kudretler eline terkedilmiş bulunduğu bu uygarlık, aynı zamanda, insanın o kudretlere hâkim olabileceğini de gösterdi. Bunların hepsine hâkim olabilecekti, zira nasıl tabiat kuvvetlerini ramedebildiği sabit olmuş idi ise, tıpkı bunun gibi, toplum kuvvetlerini de iradesi altına sokacaktı. İnsanı hakir görmüş olan bilim, onu aynı zamanda kurtarabilecekti; kurbanı olduğu teknik, kurtuluşunun vasıtası olacaktı. Bu kurtarıcı teknik, siyasî teknik, yani iktidarın kullanılmasıdır.

Milyonlarca insana göre - ki bu bilhassa siyasî hayata gözlerini açan Afrika ve Asya'nın genç milletleri için doğrudur - demokrasi, iktidarı iradelerinin hizmetkârı kılan rejimdir. *Acem mektupları* için yazdığı bir ön sözde P. Valéry şöyle diyordu : «fert, azamî ölçüde hür olacağı ve yardım göreceği güpgüzel bir çağ peşindedir. Bunu sosyal bir sistem sonunun başlangıcına doğru bulmaktadır.» Milletlerin artık yardımı istemesini bildiklerine şüphe yok. Amma, hürriyetin değeri, pek çok kimseler için, o kadar kat'î değildir. «Sonun başlangıcı», efendiler mevcut olduğu için hürriyetin mana ifade ettiği bir sosyal sistemden, halk iradesi kaadiri kül olduğu için artık hürriyet probleminin resmen mevcut olamıyacağı bir yeni düzene geçişi sadece kolaylaştırmış olacaktır. Olacağı içimize doğan bu harekette, demokrasi için tek ümit, insanın artık yalnız dış tehlikelere karşı değil, fakat bizzat kendi kendisine karşı da hür kalmayı başarmasıdır.